

**Zdeněk Vavřík
a literatura Novojičínka**

Jakub Ivánek – Dáša Řiřicová (red.)

**Zdeněk Vavřík
a literatura Novojičínska**

R. Vanitz

Zdeněk Vavřík a literatura Novojičínska

Jakub Ivánek – Dáša Řišicová (red.)

Ostravská univerzita – Moravskoslezská vědecká
knihovna v Ostravě – Knihovna Zdeňka Vavříka

Ostrava – Libhošť

2025

Recenzovali:

PaedDr. Ivo Harák, Ph.D.

PaedDr. Jiří Zizler, CSc.

Tato e-kniha vychází jako 1. svazek edice Mnémé.

Publikace vznikla ve spolupráci Filozofické fakulty Ostravské univerzity (Centrum regionálních studií) s Moravskoslezskou vědeckou knihovnou v Ostravě a Knihovnou Zdeňka Vavříka v Libhošti v roce 2025.

<https://doi.org/10.15452/Zdenek.Vavrik.2025>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International license.

© Martina Dragonová, Jakub Ivánek, Lukáš Holeček, Jan Malura, Roman Polách, Svatava Urbanová, 2025

© Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2025

© Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, p. o., 2025

© Knihovna Zdeňka Vavříka v Libhošti, 2025

ISBN 978-80-7599-499-8

OBSAH

<i>Slovo úvodem</i>	6
<i>Zdeněk Vavřík – spisovatel, knihovník, publicista, člověk</i>	11
Martina Dragonová (Památník Petra Bezruče, Slezské zemské muzeum v Opavě)	
<i>Časopis Poesie a Zdeněk Vavřík</i>	36
Roman Polách (Filozofická fakulta Ostravské univerzity)	
<i>Představil si už někdo tu dřinu? Zdeněk Vavřík píše do Černé země</i>	46
Jan Malura (Filozofická fakulta Ostravské univerzity)	
<i>Tvůrčí cesta Zdeňka Vavříka v krajině literatury pro děti a mládež aneb Od Dobrodružství Marca Pola po Kacafírka</i>	62
Svatava Urbanová (Filozofická fakulta Ostravské univerzity)	
<i>Zdeněk Vavřík a Vojtěch Martínek – vztah žáka a učitele</i>	82
Jakub Ivánek (Filozofická fakulta Ostravské univerzity)	
<i>Z literatury Novojičínska</i>	
<i>Duše lašského kraje v životě a díle Antonína Matuly</i>	102
Lukáš Holeček (Ústav pro českou literaturu, Akademie věd ČR)	
<i>Summary</i>	122

Slovo úvodem

V roce 2024 tomu bylo 60 let, co v Praze poněkud předčasně zemřel rodák z Libhoště a přední kulturní pracovník tzv. širšího Ostravska v době meziválečné, básník, spisovatel próz pro mládež, literární kritik a povoláním pak zejména knihovník Zdeněk Vavřík (21. září 1906 – 29. prosince 1964). Dnes jsou Vavříkovo dílo i jeho kulturní snahy poněkud ve stínu všeobecného literárního zájmu. Dějiny literatury na něj většinou vzpomínají jen v kontextu meziválečné a válečné poezie, a to v zástupu řady dalších jmen, jejichž působení, ačkoli směřovalo k celonárodnímu ohlasu, širšího významu nikdy nedosáhlo a zůstalo poněkud omezeno na regiony, v nichž působil. Vavříkův případ byl do značné míry ovlivněn i změnou působiště v době válečné. Zatímco své mládí zasvětil zcela literárnímu životu na severovýchodní Moravě a ve Slezsku, zábor pohraničí v roce 1938 a následující existenční okolnosti ho donutily v roce 1939 přesídlit do Pardubic. Svému rodnému regionu se však nadále věnoval, a to nejen jako kritik, ale též jako spisovatel (např. knihou pro mládež s názvem *Ostravice*).

Rok 2024 se stal tedy příležitostí připomenout zejména v regionu dnešního Moravskoslezského kraje pozapomenutou osobnost. Na webu *Živé encyklopedie* Moravskoslezské vědecké knihovny vzniklo Vavříkovo heslo a Centrum regionálních studií Filozofické fakulty Ostravské univerzity se spojilo s knihovnou v Libhošti na Novojičínsku, která od roku 2021 nese jméno svého rodáka v názvu, aby společně uspořádali malou konferenci věnovanou jeho životu a dílu. Právě Knihovna Zdeňka Vavříka v Libhošti připomíná Vavříkův odkaz dlouhodobě, a to především zásluhou Petra Horáka, který do Libhoště přilákal už řadu předních osobností české

kultury a zorganizoval v místní knihovně nejednu populárně naučnou akci výrazně přesahující lokální význam.

Takovouto událostí se stala i minikonference *Zdeněk Vavřík a literatura Novojičínska*, která se v Knihovně Zdeňka Vavříka v Libhošti odehrála v sobotu 7. září 2024. Na konferenci vystoupili nejen badatelé z Filozofické fakulty Ostravské univerzity (Roman Polách, Jan Malura, Svatava Urbanová, Jakub Ivánek), ale také dva zástupci Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR (Michal Jareš, Lukáš Holeček), pracovnice Památníku Petra Bezruče při Slezském zemském muzeu v Opavě Martina Dragonová a řada badatelů z Novojičínska (Lenka Juráčková, Josef Filipík, Jiří Pometlo, Věra Kociánová). Úvod obstaral Vavříkův vzdálený příbuzný, rovněž pišící Jan Vavřík. Jako divák byl přítomen i Vavříkův nejmladší syn Ondřej.

Spektrum témat bylo na konferenci poměrně široké. Zazněl příspěvek o Vavříkově básnické tvorbě válečné (Michal Jareš), představili jsme si Vavříka jako autora nejen literárně kritických článků na stránkách meziválečného ostravského kulturního periodika *Černá země* (Jan Malura), nezapomnělo se na jeho poválečnou tvorbu pro mládež (Svatava Urbanová), přiblíženy byly snahy o výjimečné periodikum věnované tzv. čisté poezii, tedy revue *Poesie*, které Vavřík spolu s Janem Strakošem a Zdeňkem Šmídem založili na počátku 30. let 20. století (Roman Polách). Stranou nezůstal ani vztah Zdeňka Vavříka k jeho učiteli, prvnímu z řady regionálních spisovatelů Ostravska, Vojtěchu Martínkovi (Jakub Ivánek). Přiblížen byl osobní (pozůstalostní) fond v Památníku Petra Bezruče, který představuje pramennou základnu pro budoucí výzkum (Martina Dragonová). Zbývající příspěvky se zabývaly literaturou Novojičínska: knihtiskárnou Kryl a Scotti v Novém Jičíně (Lenka Juráčková), básníkem Františkem Kouřilem z Příbora, pišícím pod pseudonymem Tadeáš Biron (Věra Kociánová), autorem ruralistických próz z nedalekého Drnholce Antonínem Matulou (Lukáš Holeček), nevydanými díly novojičínského spisovatele Miloslava Baláše (Jiří Pometlo) a také známou konfiskací francouzské bib-

liofilie *Zpěvy Maldororovy*, kterou vydali roku 1929 v Novém Jičíně právě Kryl a Scotti (Josef Filipík).

Cílem bylo od počátku nezůstat pouze u pronesení příspěvku na konferenci, ale vytvořit i trvalejší a širšímu publiku dostupnou připomínku Zdeňka Vavříka i dalších literárních osobností a institucí Novojičínska, a to v podobě odborných studií či alespoň populárně naučných článků. Zatímco populárně naučné texty se uplatnily buď v *Libhošťském zpravodaji*, který je taktéž dostupný on-line (texty Michala Jareše a Lenky Juráčkové), nebo ve *Vlastivědném sborníku Novojičínska* (příspěvky Věry Kociánové a Jiřího Pometla), platformou pro odborné studie se měla stát tato publikace, kterou jsme se rozhodli vydat jako e-knihu, jež by byla dostupná všem zájemcům na webech Filozofické fakulty Ostravské univerzity a Živé encyklopedie Moravskoslezské vědecké knihovny. Někteří z účastníků libhošťské minikonference se rozhodli zůstat u příspěvku pro místní periodikum, jiní příspěvek zpracovali do vědeckější podoby. Jejich texty najde čtenář na následujících stránkách.

První v řadě je příspěvek Martiny Dragonové, který je jednak obecným představením osobnosti Zdeňka Vavříka, ale také přibližuje pro zájemce o další studium obsah jeho pozůstalosti v Památníku Petra Bezruče při Slezském zemském muzeu v Opavě, z něhož vycházela i sama autorka. Následující text se vztahuje k Vavříkovu usilování na poli poezie, není však zaměřen ani tak na jeho vlastní tvorbu, ale zejména časopis věnovaný tzv. čisté poezii. Roman Polách přibližuje okolnosti vzniku revue *Poesie* i její ideový základ. Bohužel se nám nepodařilo přesvědčit Michala Jareše, aby nám pro naši publikaci dodal rozbor Vavříkovy válečné poezie, který by analyzoval i samotné Vavříkovo básnické dílo. Vnímáme to jako jistý deficit této knihy, že studie zaměřená na poezii Vavříka, jenž se v meziválečném období prezentoval především jako básník, zde není přítomna. Snad to čtenáři nahradí objevování jiných stránek Vavříkovy osobnosti a působnosti, které dokonce mohly v minulosti zůstat ve stínu obecného zájmu.

Tento předpoklad naplňuje hned další přítomná studie, z pera Jana Malury. V rámci bádání o časopise *Černá země*, který taktěž v roce 2024 slavil výročí (sto let od založení), zaznamenal silný vliv Vavříkova publicistického talentu na toto periodikum. Dá se říci, že jeho polemické, kritické, ale také formativní texty pro *Černou zemi* dnes představují jeden z nejzajímavějších příspěvků do tohoto meziválečného kulturního periodika širšího Ostravska. Z jiné stránky, neméně zajímavě a objektivně nahlíží na Vavříkovo literární působení Svatava Urbanová. Jako znalkyně literatury pro mládež představila Vavříkovo válečné a poválečné působení v této oblasti téměř jako vrcholnou část jeho tvorby. Zejména převyprávění cestopisu Marca Pola si svou živostí zajistilo dlouhodobou recepci, která si vyžádala několik vydání této knihy.

Ze zcela jiného soudku je příspěvek Jakub Ivánka, zabývající se vztahem Vavříka k jeho oblíbenému gymnaziálnímu učiteli, spisovateli Vojtěchu Martínkovi. Ačkoli z oficiálních textů může vyplývat, že byli po Vavříkově studiích přáteli, nebylo tomu tak vždy, a to pro komplikovanou a konfliktní povahu Zdeňka Vavříka, který měl navíc na literární život v regionu jiný náhled než jeho učitel, uznávaný širokým okolím.

Poslední příspěvek knihy je ne-vavříkovský, ale setrvává na Novojičínsku. Lukáš Holeček se zaměřil na osobnost Antonína Matuly (9. dubna 1885 – 23. ledna 1953). Tato zajímavá persona, která učinila mnoho pro lidovýchovu rodného kraje, ale též pro kulturu celé země v těžkých dobách protektorátu, kdy Matula vykonával funkci ministerského úředníka, je zde však představena především optikou jeho literárního díla. To bývá řazeno k ruralismu, tedy směru, jenž vyznával tradiční hodnoty venkova, ačkoli otázky, které Matulovy postavy řeší, se často dotýkají problémů jeho současníků.

*

Touto publikací bychom rovněž chtěli otevřít ediční řadu odborných e-knih věnovaných významným, třebaže někdy zapomí-

naným osobnostem dnešního Moravskoslezského kraje, které budou přístupny online na webech Ostravské univerzity a Moravskoslezské vědecké knihovny. Tuto řadu jsme pojmenovali Mnemosyné, dle starořecké mytologické postavy personifikující paměť, zároveň matky Múz a někdy i jedné z řek v podsvětí (Hádu), která byla protikladem řeky Léthé. Zatímco ta přinášela mrtvým duším zapomenutí, vody Mnemosyné měly zasvěceným osobám pomoci paměť uchovat.

Již nyní plánujeme druhý svazek, který se váže k výročí 100 let od úmrtí a 170 let od narození spisovatele Františka Sokola Tůmy (1855–1925), jenž se výrazně vepsal do literatury a kultury širšího Ostravska, ale též Valašska. Jeho osobnost a dílo byly připomenuty sympoziem, které se odehrálo na Ostravské univerzitě 5. června 2025. Na publikaci příspěvků z tohoto sympozia se mohou čtenáři těšit snad již na konci roku 2025.

Zdeněk Vavřík – spisovatel, knihovník, publicista, člověk

Martina Dragonová

Zdeněk Vavřík (21. září 1906 Libhošť – 29. prosince 1964 Praha)¹ byl český spisovatel, knihovník, divadelní dramaturg, překladatel, novinář a literární kritik. Narodil se v Libhošti u Nového Jičína do učitelské rodiny. Na svět přišel přímo v budově libhošťského fojtství. Celoživotní všestranná činnost Zdenka Vavříka zahrnovala práci v knihovnách, v divadle i v novinách. Je autorem básnických sbírek, próz pro děti i dospělé a divadelních her.

V roce 1910 se Zdeněk Vavřík s rodiči (a s mladším bratrem Milanem) přestěhoval do Ostravy – Mariánských Hor, kde jeho rodiče Alois a Marie vyučovali. Poté vystudoval ostravské gymnázium v Matiční ulici, kde se setkal s mnoha osobnostmi ostravského kulturního života, z nichž jej asi nejvíce ovlivnil jeho učitel Vojtěch Martínek. Ten jej přivedl k zájmu o literaturu a také jej motivoval k vlastní literární tvorbě. Později se však vinou Vavříka jejich vzájemný vztah zkomplikoval.²

Již při svých středoškolských studiích se Vavřík podílel na vydávání časopisů opavských gymnazistů *Oheň* (na podzim roku 1924 redigoval 4 čísla s Františkem Lazeckým) a spolu s A. C. Norem se podílel na jednom čísle časopisu *Kruh* (v roce 1925).

Po maturitě na ostravském gymnáziu studoval Vavřík nejdříve na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, odkud přešel v roce 1928 na tamní Filozofickou fakultu, kde vystudoval češtinu a francouzštinu. V roce 1930 pobýval šest měsíců (od února do července) na

¹ Dosavadní hesla se soupisy bibliografie k Vavříkově osobnosti sepsali URBANEC 1994, PEŠTA – VOJTKOVÁ 1998–2007, PEŠTA 2008, MALURA 2022.

² Více ke vztahu Martínek s Vavříkem v příspěvku Jakuba Ivánka.

stipendijním pobytu pro spisovatele na univerzitě v Rennes. Současně se studiem na Univerzitě Karlově navštěvoval také Státní knihovnickou školu v Praze (zde se seznámil s mnoha básníky a spisovateli, např. Konstantinem Bieblem, Františkem Halasem, Josefem Koptou, Vítězslavem Nezvalem, Karlem Tomanem, Vladislavem Vančurou).

Poté pracoval jako knihovník v Moravské Ostravě (1933–1935), v Opavě (1935–1938) a po německém záboru pohraničí se i s rodinou odstěhoval do Pardubic, kde byl knihovníkem v letech 1939–1955. V letech 1934–1936 vykonával základní vojenskou službu (Valašské Meziříčí, Opava), při níž dosáhl hodnosti podporučíka.

V roce 1936 se ve slezskoostravském kostele oženil s Jarmilou Lipovskou, oddávajícím knězem byl přítel dr. Jan Strakoš. Manželé měli tři syny – Pavla (* 1936), Michaela (* 1939) a Ondřeje (* 1947).

Na konci druhé světové války byl Vavřík totálně nasazen v továrně na výbušniny v Semtíně (pracoval tam jako knihovník). Od roku 1941 byl dramaturgem činohry pardubického divadla. Po válce se aktivně podílel na rozvoji veřejného knihovnictví a na založení časopisu *Knihovna*. V roce 1945 vstoupil do KSČ. V roce 1954 se přestěhoval z Pardubic do Prahy, kde byl od roku 1955 až do své smrti redaktorem *Literárních novin*. Zdeněk Vavřík zemřel v Praze 29. prosince 1964.

Na pohřbu, který se konal 5. ledna 1965 v Praze, pronesl procítěnou smuteční řeč ostravský básník Vilém Závada: *Milý Zdeňku, byl jsem pověřen čestným, ale zároveň smutným úkolem, abych se tu s Tebou jménem českých spisovatelů navždy rozloučil. Je to pro mne tím těžší, že se s Tebou neloučím jen oficiálně, jako člen Svazu s členem Svazu, ale i jako Tvůj přítel a spolužák. Dosud tomu nemohu uvěřit, že jsi od nás doopravdy odešel. Ponořím-li se trochu do vzpomínek, vidím stále jako na dlani naše rodné město, náš kraj, naše společné mládí. Zblízka vidím i naše gymnasium, jako*

by ani nebylo za války zničeno a jako živé vidím i naše profesory a mezi nimi našeho učitele Vojtěcha Martínka, který v nás obou probouzel lásku k literatuře a později také touhu psát. [...] A tak byl celý tvůj život naplněn prací a tvorbou. A celý tvůj život byl proniknut láskou k umění a ke kultuře. I v době, kdy zlomen těžkou nemocí, jsi od nás pomaličku odplouval, jsi projevoval zájem o to, co se děje v našem Svazu, a dávalš najevo radost, že vánoční číslo *Literárek* se pěkně povedlo. A při naší poslední návštěvě, kdy si už byl vlastně na druhém břehu a kdy Ti už zbývalo jen něco málo přes čtyřadvacet hodin života, jsi nás při odchodu žádal, abychom Ti rozsvítili světlo, že si ještě budeš číst. Myslím, že i tyto malé drobnosti jsou pro tebe příznačné. Nyní, kdy jsi už všechny knihy dočetl, kdy už jsi sám také dopsal poslední tečku a kdy zhasla pro tebe všechna světla, si uvědomujeme znovu bolestně a silně, kdo jsi vlastně byl a co všechno jsi vlastně udělal.³

Literární činnost

Literárně Zdeněk Vavřík debutoval v roce 1919 v *Ostravském večerníku*, později byly jeho verše publikovány v *Moravskoslezském deníku*, *Lumíru*, *Lidových novinách*, *Hostu*, *Činu*, *Černé zemi*, v *Národní práci*, *Červeném květu* aj. V počátcích své básnické tvorby byl Vavřík ovlivněn poetikou Jiřího Wolkera. Jeho další básnické sbírky byly inspirovány „čistou poezií“ Henriho Bremonda. První z nich, s názvem *Elegie* vydal v roce 1929. Následovaly další básnické sbírky *Vesnický hřbitov* (1930), *Noci* (1932), *Plakati světlem* (1933), *Jaro* (1933), *Klenba* (1936) a *Píseň Ostrava* (1938).

Jako knihovník redigoval časopisy *Pramen* (v Opavě v roce 1937), *Paprsek* (v Pardubicích v roce 1941) a *Knihovníkův zápisník* (v Pardubicích v letech 1939–1942), který později vydal knižně (*Knihovníkův zápisník*, 1946). V roce 1937 vydal esej *Bard* o Petru

³ Smuteční projev Viléma Závady nad rakví Zdeňka Vavříka, leden 1965 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1745).

Bezručovi. Tragické období mobilizace a události mnichovské dohody zrcadlí jeho básnické sbírky *Puklý bronz* (1939), *Píseň za pomezí* (1939), *Rodná* (1940), *Poesie* (1942) a *Truchlorouška* (1945).

Během války se, na popud Františka Halase, začal věnovat literární tvorbě pro děti a mládež. Nejprve převyprávěl středověký cestopis *Milion* v knize *Dobrodružství Marca Pola* (1942). Po válce se nadále zaměřoval na literaturu pro děti a mládež a zpracovával také folklorní témata (pověsti a pohádky z východních Čech *Kolovrat*, 1944; povídky pro mládež *Ostravice*, 1956). V 50. letech zpracovával také historická a aktuální témata (*Čtení o Janu Želivském*, 1953; pověsti a kratochvilné historie *Zelená brána*, 1958), spolu s hokejistou Jiřím Tožičkou napsal povídku pro mládež *Chlapci a hokej* (1961). Psal také rozhlasové hry (*Tři úkoly Martina Kaluse*, 1955; *Bezbožný mnich*, 1956; *O Peronikovi*, 1963; *Paní ostrova Lok*, 1964) a divadelní hry (*Casanova*, 1943; *Judita*, 1944; *Pohádka o dívce holubici*, 1951; loutková hra pro děti *Šibal Kacafírek*, 1957; *Stará komedie*, 1957). V roce 1967 se spolupodílel na antologii české literatury pro mládež *Nový zlatý věnec* (vybrali a uspořádali František Hrubín, Vladimír Kovářík, Eduard Petiška a Zdeněk Vavřík). Věnoval se také překladatelské činnosti (Alain-René Lesage: *Kulhavý ďábel*, 1932; Claude Aveline: *Dvojitá smrt Fréderica Belota*, 1939; Carlo Gozzi: *Turandot*, 1942).

Časopis *Poesie* a „ostravská literatura“

Začátkem 30. let 20. století založil Zdeněk Vavřík spolu s Janem Strakošem a Zdeňkem Šmídem časopis *Poesie*, který vycházel v letech 1931–1933. Na podzim roku 1930 se konala v ostravské kavárně Fénix schůzka přátel z ostravského klasického gymnázia, na níž se Jan Strakoš společně s romanistou a hispanistou Zdeňkem Šmídem a Zdeňkem Vavříkem (který vymyslel název časopisu) dohodli na založení literárního revue. V roce 1933 se k nim přidal překladatel Jaroslav Závada.

Jan Strakoš později, v roce 1937, vyprávěl o této zakladatelské schůzce: *Sešli jsme se v ostravské kavárně Fenix, byli jsme tři; Závada později doplnil náš čtverokruh. Nejdříve vzpomínáme ostravského gymnázia. [...] Vzpomínáme profesorů, jak by ne; a náš hovor se soustřeďuje k našemu milému češtináři Vojtěchu Martínkovi. Kdyby věděl, jak ho vděčně vzpomínají jeho literární odchovanci! Ale to není laciný pocit vděčnosti a lásky, to pouto je tak pevné, že nepotřebuje ujišťování. Říkáme si, že mu dokážeme svou prací, že jsme hospodařili s hřivnami, které on začal v nás rozmnožovati, i když jsme potom doplnili a zdokonalili svou literární kulturu u nových nám drahých učitelů z univerzity, já u Arne Nováka a moji druhové u Šaldy, Fišera, Hýska, Horáka, Szyjkowského a Ljackého. A tedy časopis. Něco, co bude dokazovati, že se obejdeme bez pražských klik, nakladatelských úsměvů a jízlivostí.* (STRAKOŠ 1935, s. 137–139).

Ve 30. letech 20. století byla *Poesie* naprosto exkluzivním a mimořádným periodikem, vycházejícím z teorie „čisté poezie“ francouzského kněze a literárního historika Henriho Brémonda (1865–1933). Podle Brémondova konceptu je v poezii nejpodstatnější „poetický pocit“, který jednotlivá slova a obrazy vyvolávají a který se přibližuje pocitu náboženskému, mystickému. Kvalitní báseň je tak zároveň modlitbou a básník mystikem: *Soustředivá magie, jak říkají mystikové, přivádí nás do stavu poklidu, ve kterém se, zůstávající při tom aktivními, necháváme ovládati někým větším a lepším, než jsme sami. Próza, živá a těkavá fosforescence, odvádí nás daleko od nás samých. Poesie je novým voláním z nitra, zmatenou tíhou, jak pravil Wordsworth, posvátným plamenem, jak pravil Keats, tíha nesmrtelnosti na srdci...* (BREMOND 1931–32, s. 175). Básníky „čisté poezie“ jsou dle Brémonda Paul Valéry a Stéphane Mallarmé, v kontextu české poezie 30. let 20. století to byli spirituální básníci od Halase po Lazeckého, Závadu či Zahradníčka. Z českých autorů publikujících v *Poesii* to byli Zdeněk Šmíd, František Lazecký, Zdeněk Vavřík, Vladislav Vančura, Jan Zahradníček, Jan Strakoš, František Springer či Jan Dokulil.

Spřízněnými dušemi a přispěvateli revue *Poesie* byli také manželé Suzanne Renaud a Bohuslav Reynek.

Co se týče formální úpravy, první ročník *Poesie* (1931–1932) vycházel ve formátu A5 a celkově měl 192 stran. Druhý ročník vycházel v úpravě tzv. volných archů ve kvartovém formátu (podle vzoru Archů Josefa Floriana) a celkově obsáhl 468 stran. Časopis *Poesie* měl také knižní edici, v níž vyšly celkem dvě knihy, a to Vavříkovy *Noci* (1932) a *Beskydské balady* (1933) od Emila Zegadłowicze v překladu Jaroslava Závady.

Z Vavříkovy korespondence, uložené v jeho osobním fondu v Památníku Petra Bezruče, se dozvíme, že Vavřík později tuto svou vydavatelskou a tvůrčí činnost kritizoval. Např. v dopise Oldřichu Rafajovi z roku 1963 vydávání časopisu *Poesie* odsoudil a označil jej za omyl: *Ani mě nepřekvapí, když mně mažete o nos Poesii jako kočce lejno. Ano, byl jsem jejím redaktorem. Právě tak jako zhruba v téže době byli poetisté a surrealisté, právě tak jako zhruba v téže době byl u některých soudruhů ve veliké vážnosti staroříšský Josef Florian – a tak dále. Bylo to tenkrát takové, je to historická skutečnost, mýlili jsme se, tápali jsme, k pochopení marxismu-leninismu a podstaty toho, čemu se správně říká stranickost literatury, jsme se museli probojovat (promiňte mi to omšelé slovo!) – a já si dodnes myslím, že nejméně nám naše omyly smějí vyčítat ti mladí soudruzi, kteří se s marxismem-leninismem setkali až jako s jedině správným způsobem myšlení – a tápat tedy nemuseli.*⁴

V jiném dopise Rafajovi Vavřík píše: *Ano, vydávali jsme Poesii a byl to omyl, jak dnes vidíme. A já nejsem demagog, abych se oháněl tím, že do té Poesie psali i Hrubín, Halas, Martínek a Vančura.*⁵

⁴ Z dopisu Z. Vavříka O. Rafajovi, 27. 3. 1963.

⁵ Z dopisu Z. Vavříka O. Rafajovi, 3. 4. 1963.

V další korespondenci s Oldřichem Rafajem Vavřík pokračuje v kritice a popírání specifické „ostravské literatury“, vrací se k Vojtěchu Martínovi a kritizuje také Rafaje samotného: *...nikdy jsem nevěřil v jakési specifické problémy literatury na Ostravsku a vždycky jsem považoval Martínkův ideální pohled na ni za mylný. Byl jsem vůči němu vázán pocity vděčnosti, lásky – a konečně i vztahy žáka k učiteli, takže jsem s ním o tom nemohl otevřeně polemizovat, ale aspoň jsem mu naznačoval, že se okrádá o drahocenný čas dlouhými – a marnými – rozhovory s lidmi typu Šimkova nebo Vaverkova či konečně i Vojkůvkova (a jak se všichni jmenovali), že nemá valného smyslu, když dělá patrona Tománkově hrabyňské Iskře, nebo když tak tvrdošíjně věří ve vývoj Smějův – a tak dále. Chápal jsem, že je to všechno dáno jeho charakterovými vlastnostmi, které nedovedly odepřít pomoc ani tam, kde prostě nemohla najít takové porozumění, jaké ten nekonečně dobrý člověk předpokládal. [...] Myslím, že jsem Vám už napsal, že právě i tento Martínkův postoj k lidem, pro které byla „ostravská literatura“ východiskem z nouze, když chtěli být něco aspoň v hranicích (tehdejšího) kraje, protože nebyli nic (nebo byli pramálo) v celku literatury, že právě i tento jeho postoj nás nepřímou zavedl do vod Poesie, prostě tam, kam jsme se dostat neměli. Jenže – to je jiná historie. Historie, která by i Vám měla být učitelkou, je jiná: mluví o hlubokém nedorozumění s problematikou „ostravské literatury“, té, které dnes říkáte „literatura na Ostravsku“, což je pouze obměněný název téhož omylu. Žádná „literatura na Ostravsku“ se specifickými problémy totiž neexistuje – a na tom nic nemění Vaše tvrzení, že ostravští mladí vědí o socialismu víc nežli ti včerejší, dnes tedy už starší a staří. Je to jinde snad jiné? Je u nás pouze jedna, národní literatura – a Vám nesmí jít o nic jiného než o to, abyste pokud možno přesně rozpoznával, co jí mohou dát autoři žijící na Ostravsku. Chcete-li to rozpoznat a rozpoznávat, musíte hodit přes palubu všechnu sentimentalitu i – nezlobte se – osobní ctižádost. Myslím ctižádost býti jakýmsi magnus parens, vem kde vem literární odchovance.⁶*

⁶ Z dopisu Z. Vavříka O. Rafajovi, nedatováno, asi jaro 1963, zdůraznil ZV.

Vavřík konfliktní

Katolický kněz Zdislav Škrabal (1910–2007) věnoval osudům spoluzakladatelů revue *Poesie* rozsáhlou práci nazvanou *Literární revue Poesie a její tvůrci, Zdeněk Vavřík, Zdeněk Šmíd, Jaroslav Závada a hlavně Jan Strakoš*. Tuto práci, doplněnou vlepenými fotografiemi, úvodními ilustracemi i zdobenými iniciálami, psal Škrabal v letech 1981–1983. Jedná se o 14 svazků strojopisných sešitů svázaných v modrých deskách.⁷

V korespondenci z osobního fondu Zdislava Škrabala (uložené v Památníku Petra Bezruče) se dočítáme o konfliktní a problematické povaze Zdeňka Vavříka. V dopise Zdislavu Škrabalovi se Zdeněk Bár rozepisuje o jeho osobnosti takto: *...literární schůzky, jejich zprostředkovatelem byl také Zdeněk Vavřík, který byl v letech před válkou vášnivým obhajovatelem čisté poesie, přeložil pro Poesii také známou stať La poesie pure André Bretona a vůbec ji obhajoval, třebaže po válce, když se stal redaktorem Literárních novin, tam jednou jsem četl jeden jeho článek, kde se distancoval od svého předválečného básnického zaměření slovy, že trpěl „průjmem čisté poesie“. Mně se takové přesvědčení tehdy zdálo velmi přehnané, ale ne u Vavříka – de mortuis nisi bene – který jinak měl obdivuhodnou schopnost získat pro sebe co nejvíc nepřátel – byl také v posledních letech svého života hodně opuštěný a na jeho pohřbu, kterého se z Ostravy zúčastnil také Milan Rusinský, nebyla redakce Literárních novin vůbec zastoupena. Hovořil tam tehdy o něm Vilém Závada. Já jsem ovšem dovedl snášet jak Vavříkovy nálady, tak i jeho povýšenost, která byla pravým protikladem jednání, chování, přátelských vztahů, jak je dovedl uplatnit P. Strakoš.*⁸

Jiný dopis, adresovaný Zdislavu Škrabalovi od Milana Rusinského, opět svědčí o Vavříkově kontroverzní povaze a také o tom,

⁷ Uloženo v Památníku Petra Bezruče při Slezském zemském muzeu v Opavě, fond 69 Zdislav Škrabal. Viz též DRAGONOVÁ – SZTURCOVÁ 2022.

⁸ Z dopisu Z. Bára Z. Škrabalovi, 12. 4. 1979, Ostrava.

proč jej neměl rád jeho učitel Vojtěch Martínek: *Můj styk s Vavříkem byl živější jen po dobu jeho pobytu v kraji, v Ostravě a v Opavě, po r. 1938 oslábl a neměli jsme se tuze rádi. Vina spíše na Vavříkově straně, byl ve všem maximalista a někdy velmi nepříjemně až domýšlivý sekyrař, který se během doby otočil aspoň dvakrát kolem osy. [...] K Z. Vavříkovi bych dodal, že dr. V. Martínek – ač byl jeho žákem – rád ho neměl, ve svém školském deníku si už o něm zapsal několik kritických poznámek. Později dokonce na čas zcela přerušil s ním své styky. To když Z. V. napsal do jedné novin svou lichotivou kritiku o knize Stavy rachotí a do druhých pod pseudonymem zdrcujícím způsobem je strhal.⁹ Když se mnou dr. Martínek jednou při jisté osobní příležitosti probíral seznam pozvaných, škrtl ZV s poznámkou: na psa, který mne jednou kousl, dám si vždycky pozor. Bylo to drsné a u dr. Martínka zcela mimořádné odmítnutí. A trapná byla Vavř. účast na oslavách M. sedmdesátin.¹⁰*

Přesto, že byl Zdeněk Vavřík osobností lehce kontroverzní, nelze mu upřít, že byl vynikajícím knihovníkem a také pracovitým kulturním pracovníkem i novinářem. Na poli literatury se pak nezapomenutelně zapsal jako brilantní spisovatel tvorby pro děti a mládež, a to zejména v mnohokrát vydávané adaptaci *Dobrodružství Marka Pola* (do roku 1980 vyšlo osm vydání), které je jeho nejpopulárnějším dílem.¹¹

⁹ Zde se Rusinský s odstupem let patrně zmýlil. Šlo nejspíš o román *Zrádce národa* z roku 1936, po jehož vydání tato situace nastala. V době vydání knihy *Stavy rachotí* (1939) už Martínek s Vavříkem nekomunikoval. Více v příspěvku Jakuba Ivánka.

¹⁰ Z dopisu M. Rusinského Z. Škrabalovi, 26. 6. 1979, Ostrava.

¹¹ K Vavříkově tvorbě pro mládež srov. text Svatavy Urbanové.

Literární pozůstalost Zdeňka Vavříka v Památníku Petra Bezruče v Opavě

K seznámení se s bližšími okolnostmi života a díla spisovatele a knihovníka Zdeňka Vavříka nám může pomoci studium jeho osobní pozůstalosti uložené v Památníku Petra Bezruče, který je součástí Slezského zemského muzea v Opavě.

Utváření osobních literárních pozůstalostí je závislé na tom, co si daná osobnost měla ve zvyku ponechávat (např. veškeré dopisy nebo účtenky),¹² kolikrát se stěhovala a v neposlední řadě také na zůstaviteli fondu. V případě fondu Zdeňka Vavříka to byla manželka Jarmila, která vybrala a uspořádala všechny jeho archiválie. A právě koupí od Vavříkovy manželky získal opavský Památník Petra Bezruče jeho osobní pozůstalost do svých sbírek dne 23. dubna 1975 za 3 210 Kčs. Celkem se v pozůstalosti nachází 720 ks dokumentů, kterým byla přidělena inventární čísla AP 1500–1794 (přírůstková čísla 19/75/1–720). Pozůstalost Zdeňka Vavříka má číslo 43a, je uložena v devíti archivních kartonech.

K tomuto fondu existuje soupis jednotlivých položek fondu. Osobní fond Zdeňka Vavříka má stejně jako ostatní zpracované literární fondy pevnou strukturu, která má následující členění: osobní doklady původce fondu, korespondence původce fondu přijatá od osob (první se uvádějí rodinní příslušníci abecedně podle příjmení, pak ostatní abecedně podle příjmení), korespondence původce fondu odeslaná, korespondence původce fondu přijatá od institucí (řadí se podle místa, obce nebo města), korespondence původce fondu odeslaná institucím, rukopisy prací původce fondu (chronologicky: publikované texty, nepublikované texty, přednášky a proslovy, recenze, posudky, referáty, překlady, poznámky, zápisníky, deníky), dokumentační materiál původce fondu: novinové výstřižky, fotografie, diplomy, ex libris, plakáty, pozvánky, oznámení, nekrology a proslovy nad rakví, varia: trojrozměrné předmě-

¹² Například v literárním fondu Petra Bezruče nebo Františka Sokola Tůmy se dochovalo velké množství účtenek a jiných úředních potvrzení.

ty související s původcem fondu (ocenění, osobní věci původce fondu, psací pomůcky apod.).

Osobní fond Zdeňka Vavříka má následující strukturu:

Osobní dokumenty původce fondu obsahují úřední dokumenty, jako je rodný a křestní list. V roce 1910 se Zdeněk Vavřík i s rodiči (a s mladším bratrem Milanem) přestěhoval do Ostravy–Mariánských Hor, kde jeho rodiče Alois a Marie vyučovali. Za druhé světové války se Zdeněk Vavřík přestěhoval se svou rodinou do Pardubic. V jeho osobních dokumentech tak nalezneme také domovské listy z Ostravy a z Pardubic. Z období ostravského pobytu, kdy vystudoval ostravské gymnázium v Matiční ulici a kde byl jeho třídním profesorem Vojtěch Martínek, se ve fondu nachází jeho školní zprávy a vysvědčení, ale také oddací list, žádosti o cestovní pas, úřední studijní doklady vztahující se ke studiu a později ke knihovnické činnosti, vojenské doklady z let 1925–1965, vlastní životopisy autora, členské průkazy a legitimace, čestná vstupenka na pohřeb Josefa Hory z roku 1945, úmrtní list a parte.

Z těchto dokumentů můžeme vyčíst různé životopisné a mnohdy i zajímavé informace, např. z průkazu posluchače univerzity v Rennes zjistíme, že zde studoval v roce 1930 šest měsíců (od února do července) na stipendijním pobytu pro spisovatele. Z Vavříkova oddacího listu se dozvíme, že se v roce 1936 ve slezsko-ostravském kostele oženil s Jarmilou Lipovskou a že oddávajícím knězem byl Vavříkův přítel dr. Jan Strakoš. Osobní dokumenty obsahují také doklady vztahující se k vysokoškolskému studiu Vavříka, a to nejdříve na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, odkud přešel v roce 1928 na tamní Filozofickou fakultu, kde vystudoval obor čeština a francouzština. Současně se studiem na Filozofické fakultě vystudoval také Státní knihovnickou školu v Praze. Zde se také seznámil s mnoha básníky a spisovateli, např. Konstantinem Bieblem, Františkem Halasem, Josefem Koptou, Vítězslavem Nezvalem, Karlem Tomanem či Vladislavem Vančurou, jejichž dopisy nalezneme v sekci přijaté korespondence. Mezi

osobními dokumenty jsou také doklady z období, kdy Vavřík pracoval jako knihovník v Moravské Ostravě (1933–1935), v Opavě (1935–1938) a také z doby, kdy se po německém záboru pohraničí i s rodinou odstěhoval do Pardubic, kde byl knihovníkem v letech 1939–1955.

Z dalších dokumentů vyplývá, že v roce 1945 vstoupil do KSČ. Ve fondu se nacházejí jeho legitimace KSČ, legitimace Umělecké besedy, členský průkaz ROH, legitimace Svazu spisovatelů, Kruhu přátel dětské knihy, Klubu přátel poezie aj. V roce 1952 dostal čestné uznání za literární činnost, které je také ve fondu obsaženo. V roce 1954 se přestěhoval z Pardubic do Prahy, kde byl od roku 1955 až do své smrti redaktorem *Literárních novin*. Jak se můžeme dočíst v úmrtním listu a parte, zemřel Zdeněk Vavřík v Praze 29. prosince 1964.

Vlastních osobních dokladů Zdeňka Vavříka je v jeho fondu celkem 139 ks. Nacházejí se zde také doklady cizí v počtu 9 ks. Jedná se např. o rodný a křestní list Johanna Vavříka (dědečka ze strany otce), rodný a křestní list Marianny Sklenak (babičky ze strany otce), rodný list Aloise Vavříka a Marie Waltrové (otce a matky) nebo vysvědčení syna Pavla.

Korespondence představuje u většiny fondů hlavní objekt badatelského zájmu. Ve většině pozůstalostí se nachází a největší celek tvoří zejména dopisy, které spisovatel dostal, tedy přijatá korespondence, a odeslanou korespondenci je pak možné najít ve fondech jednotlivých adresátů. Ve Vavříkově fondu se nachází 204 ks přijaté korespondence. Např. od Otty Františka Bablera, Adolfa Branalda, Petra Bezruče, Jana Čarka, Jana Drdy, Josefa Floriana, Marie Glabazňové, Františka Halase, Františka Hrubína, Jaromíra Johna, Zdeňka Kalisty, Josefa Kopty, Ludvíka Kundery, Františka Langerá, Františka Lazeckého, Marie Majerové, Vojtěcha Martínka, Růženy Naskové, Arna Nováka, Václava Renče, Jana Strakoše, Karla Tomana, Viléma Závady. Nejvíce dopisů ve fondu pochází od Vojtěcha Martínka (15 ks), Jaromíra Johna (13 ks),

Karla Tomana (13 ks), Petra Bezruče (9 ks), Františka Halase (7 ks) a Jana Strakoše (7 ks).

V korespondenci přijaté od korporací jsou dopisy od vyšší lidové školy, Státního hudebního vydavatelství, Českého literárního fondu, Československého rozhlasu, Svazu československých spisovatelů aj.

V odeslané korespondenci (celkem 69 ks) se nacházejí dopisy Oldřichu Rafajovi či Heleně Šmahelové. Rozsáhlý soubor (50 ks) tvoří dopisy adresované manželce Jarmile Vavříkové, mnohdy s erotickým, až pornografickým obsahem.

Cizí korespondence (celkem 16 ks) zahrnuje dopisy, jejichž adresátem byla většinou manželka spisovatele Jarmila Vavříková. S největší pravděpodobností je (stejně jako dopisy od svého manžela v odeslané korespondenci) vložila do fondu sama, když spisovatelovu pozůstalost prodávala.

Rukopisy tvoří další zásadní část osobního spisovatelova fondu. Badatelé mohou sledovat genezi literárních děl. Ve Vavříkově fondu máme 39 ks vlastních rukopisů a strojopisů, z toho 8 básní (*Na podzim, Koleda, Náčrtek vyznání, Poděkování, Podzimní milostná, Smutná neděle, Sněžení, Testament*), 4 ks prozaických vyprávění (*Dobrodružství Marca Pola, Vyprávěnka na způsob staré legendy, Vyprávěnka o císařovně a dvorním fotografovi*), 8 ks pohádek (*Až usnete, drahé děti, haji, hajaha; Vy ještě nespíte?; Pohádka o zbloudilé tramvaji; Toho rána padla taková, ale taková mlha; Dobrý večer; Jak se tramvaj radovala; Jednou navečer se naklonil; Zima se toho roku...*). Dále fond obsahuje osm divadelních her (*Fraška o dvojčatech, Kratochvilná historie o doktoru Faustovi, Casanova* aj.), tři loutkové hry, jedno rozhlasové pásmo (*Hudba: Hravá hudba s motivy...*), sedm rozhlasových her (*Marco Polo, Poctivý Matěj, Pohádka o Peronikovi* aj.). Článků Zdeňka Vavříka je 41 ks (*Martínkův vztah k tradici, Za Prahu krásnější, Lovci orchidejí, Bohatýři olympijských her, Pohádky z celého světa, Milý s. Rafaji* aj.), přípravných materiálů 14 ks (*Komediantova lucerna, Rozma-*

rýnky, Četba dětská 1961), mezi nimiž jsou také Vavříkovy tři sešity z obecné školy. Cizích rukopisů je ve fondu 5 ks (*Padesáté výročí symbolismu* od Zdeňka Šmída, *Smuteční projev nad rakví Zdeňka Vavříka* od Viléma Závady).

Tisky a výstřižky bývají doplňkem fondu, většinou se jedná o spisovatelův osobní archiv, který dokumentuje ohlasy jeho díla a obsahuje vlastní knihy autora. Ve Vavříkově fondu je 11 ks tisků (*Truchlorouška, Staletí*, letáky a plakáty na divadelní hru *Casanova*), tento soubor tisků obsahuje také 4 ks ex libris Zdeňka Vavříka. Výstřižků z různých novin a časopisů je ve fondu 160 ks (soubor novinových výstřižků drobné publicistiky, výstřižky o Vavříkových knihách, nekrology Zdeňka Vavříka, výstřižky z *Literárních novin* aj.).

Fotografie ve fondu nám poskytují informace nejen o podobě spisovatele, jeho rodiny a přátel, ale také o jeho zahraničních cestách a kontaktech se současníky.¹³ Fotografií je ve fondu 37 ks, od fotografie abiturientů gymnázia, kde byl jeho třídním učitelem Vojtěch Martínek, po portréty Zdeňka Vavříka a různé příležitostné fotografie (např. zobrazující spisovatele s rodinou nebo přáteli), časově od 30. do 60. let 20. století.

Varia zastupují předměty spjaté s původcem fondu a obsahují pět položek. Dvě kresby Zdeňka Vavříka (letní den a falická kresba pornografického charakteru), věnovací list od hornických učňů z domova mladých horníků v Královském Poříčí, soubor stuh z kytic pro autora *Casanovy* a výplatní listinu členů redakce *Lidových novin* z prosince roku 1937.

*

Největší a nejzajímavější celek fondu Zdeňka Vavříka tedy tvoří přijatá korespondence (204 ks) se známými osobnostmi, nejčastěji se

¹³ Například díky jedné fotografii z narození Vojtěcha Martínka jsme zjistili, že psací soupravu, kterou dostal od svých gymnaziálních studentů, stále používal a měl ji doma na svém psacím stole.

spisovateli, výstřižky (160 ks), osobní doklady (139 ks), odeslaná korespondence (69 ks), rukopisy (39 ks) a fotografie (37 ks).

Souvisejícími fondy k fondu Zdeňka Vaříka jsou v Památníku Petra Bezruče: fond 1 Bezručovský archiv (tisky), osobní fond 1a Petra Bezruče (korespondence), osobní knihovna Petra Bezruče (tisky), fond 2a Vojtěcha Martínka (korespondence), fond 15a Emilie Gudrichové (korespondence), fond 19a Marie Glabazňové (korespondence), fond 20a Joži Vochaly, fond 22a Zdeňka Bára (korespondence, články), fond 24a Frana Směji (korespondence), fond 32a Oldřicha Šuleře (korespondence), fond 40a Milana Rusinského (korespondence), fond 49a Oldřicha Rafaje (korespondence), fond 69 Zdislava Škrabala (korespondence).

Archivní prameny

Slezské zemské muzeum, Památník Petra Bezruče

1 Bezručovský archiv

1a Petr Bezruč

Osobní knihovna Petra Bezruče

2a Vojtěch Martínek

15a Emilie Gudrichová

19a Marie Glabazňová

20a Joža Vochala

22a Zdeněk Bár

24a Fran Směja

32a Oldřich Šuleř

40a Milan Rusinský

43a Zdeněk Vavřík

49a Oldřich Rafaj

69 Zdislav Škrabal

Literatura

BREMOND, Henri. 1931/32. Čistá poesie. Přeložil Zdeněk Vavřík. *Poesie 1*, Moravská Ostrava, s. 175.

DRAGONOVÁ, Martina – SZTURCOVÁ, Monika. 2022. Duchovní život moravskoslezského regionu na příkladu osobností ze sbírek Památníku Petra Bezruče: František Němec, Zdislav Škrabal, Josef Veselý. *Slezský sborník / Acta Silesiaca* 120, č. 1, s. 89–110.

PEŠTA, Pavel. 2008. Zdeněk Vavřík. In: *Lexikon české literatury. Díl 4/II U-Ž*. Praha: Academia, s. 1262–1264.

SOLDÁN, Ladislav. 1996. Objevování revue Poezie a jejího tvůrce Jana Strakoše. In: URBANEC, Jiří. *Literatura v českém a polském Slezsku*. Opava: Slezská univerzita, s. 77–81.

STRAKOŠ, JAN. 1935. *Náš hlas: Almanach slezského písemnictví krásného*, Frýdek: Přítomnost, klub pro umění a kulturu.

ŠAJTAR, Drahomír. 1995. *Poezie 1931–1934. Historie jednoho časopisu*. Opava: Optys.

URBANEC, Jiří. 1994. Vavřík, Zdeněk. In: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy, sv. 2*. 1994. Opava – Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, s. 127–128.

Elektronické zdroje

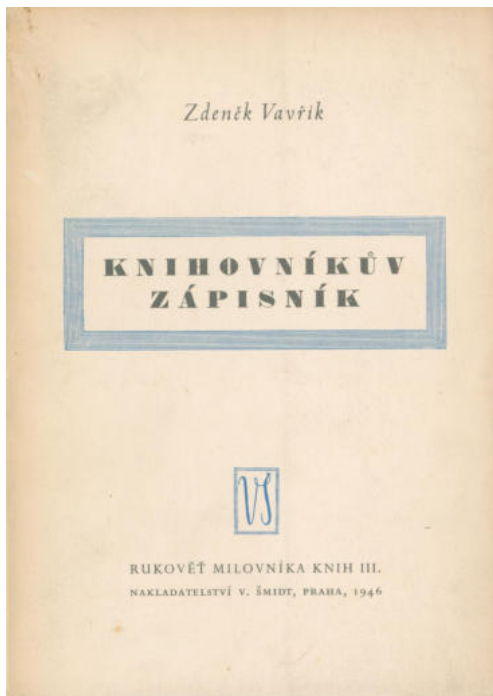
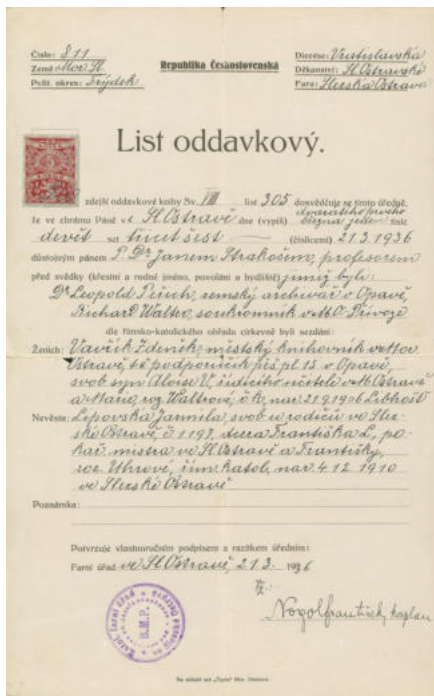
PEŠTA, Pavel – VOJTKOVÁ, Milena. 2007. Zdeněk Vavřík. *Slovník české literatury po roce 1945*. Dostupné online z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1188> (cit. 8. 10. 2024).

Zdeněk Vavřík v r. 1925 (SZM, PPB, fond 43a
Z. Vavřík, inv. č. AP 1509)

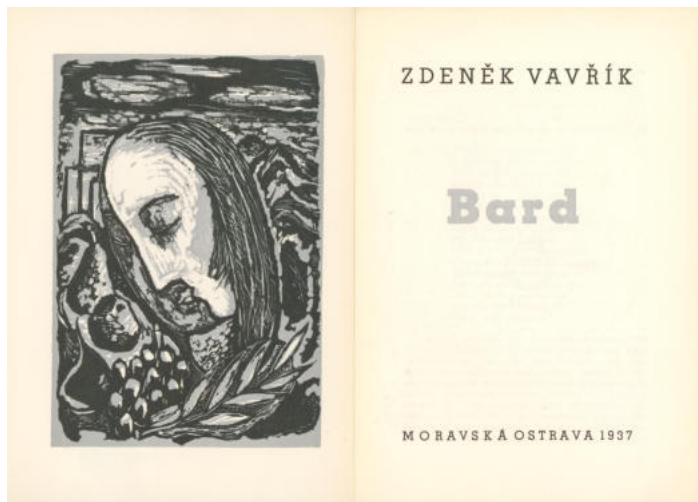
Vojtěch Martínek v obklopení literátů a knihovníků
při příležitosti svých šedesátin v roce 1947, zleva:
František Horečka, František Lazecký, Bohumil
Marek, Drahoslav Gawrecki, Fran Směja, Zdeněk
Vavřík, Milan Rusinský, Dušek, foto Jarmila
Podbierová, Ostrava (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík,
inv. č. AP 1789g)

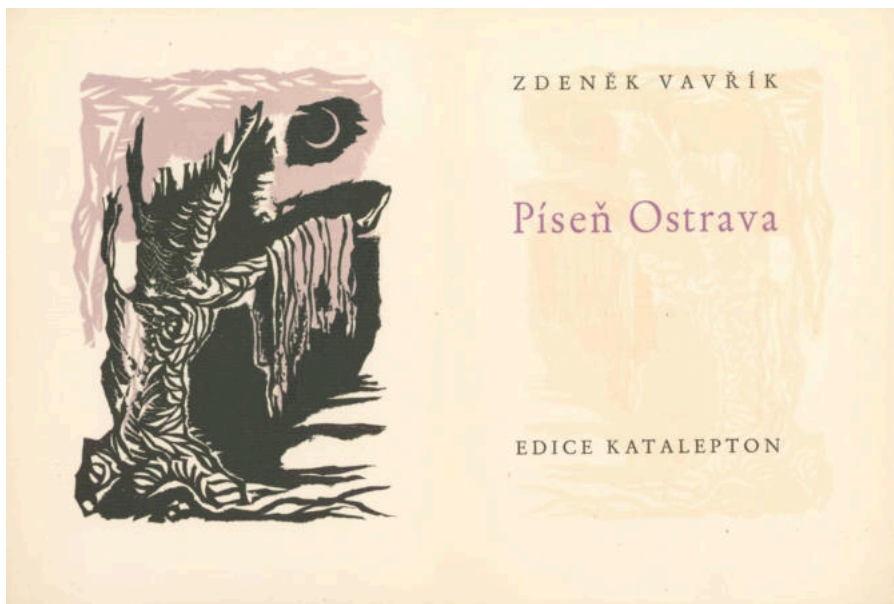

Oddávkový list z farního úřadu ve Slezské Ostravě z roku 1936. Zdenka Vavříka s Jarmilou Lipovskou oddával přítel Jan Strakoš (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1524)

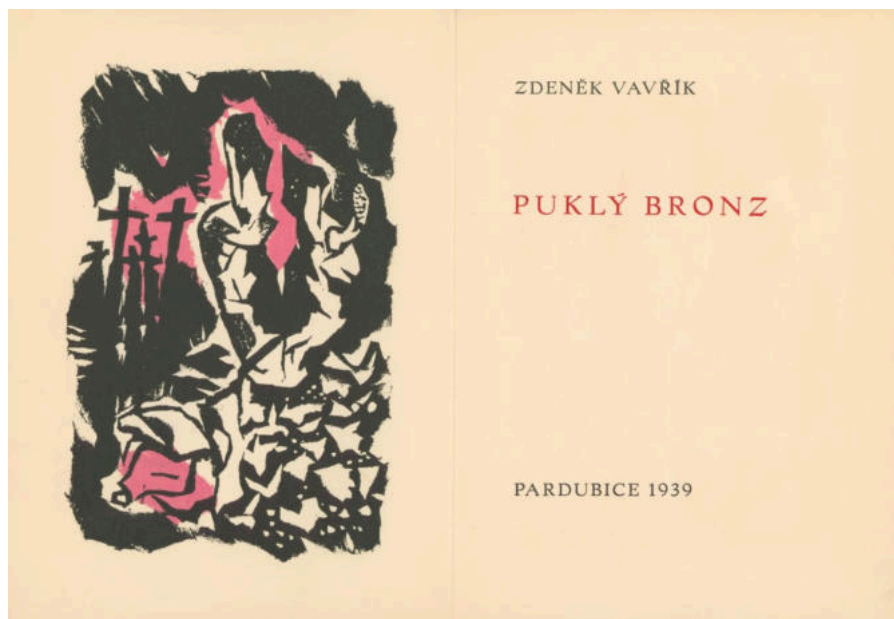
Zdeněk Vavřík: *Knihovníkův zápisník* (Praha, 1946)

Zdeněk Vavřík: *Bard*, na frontispisu linoryt Aloise Kučery (Moravská Ostrava, 1937)

Zdeněk Vavřík: *Píseň Ostrava*, na frontispisu linoryt Josefa Sládka (Krnov, 1938)

Zdeněk Vavřík: *Puklý bronz*, na frontispisu linoryt Jana Sládka (Pardubice, 1939)

Zakladatelé revue Poesie, zleva Zdeněk Šmíd, Jan Strakoš, Zdeněk Vavřík, 30. léta 20. století (Zdislav Škrabal: Literární revue Poesie a její tvůrci Strojopisný sešit I, 1983, SZM, PPB, fond 69 Zdislav Škrabal: Revue Poezie, př. č. L 6/86/1)

Rodný a křestní list Zdeňka Vavříka, duplikát ze 17. 6. 1917 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1500)

Školní zpráva Zdeňka Vavříka z druhé třídy šestitřídní chlapecké školy obecné v Mariánských Horách ze školního roku 1913–1914 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1502)

České státní gymnázium v Moravské Ostravě
Číslo listu: 27

Výroční vysvědčení.

Vavřík Zdeněk
narodený dne 21. srpna 1906 v Libčovicích
rodinní adresa: šim. hofek, za sedmého
se školní rok 1923/24 tohoto vysvědčení.
Chování: *dobré*

Průběh v jednotlivých předmětech:	Celkový výsledek:
V základních	<i>dobře</i>
V českém jazyce	<i>dobře</i>
V české literatuře	<i>dobře</i>
V české historii	<i>dobře</i>
V občanské	<i>dobře</i>
V zeměpisu	<i>dobře</i>
V matematice	<i>dobře</i>
V přirodopisu (fyz. a chem.)	<i>dobře</i>
V umění	<i>dobře</i>
V tělesné výchově	<i>dobře</i>
V sportovních cvičeních	<i>dobře</i>
V výtvarném	<i>dobře</i>
V hudebním	<i>dobře</i>
V ostatních	<i>dobře</i>
V celkovém	<i>dobře</i>

Číslo: *1631*
včetně školního ročníku
z 1924/25

Podle zameškaných hodin ubytovaných: *28* z nich namaturovaných: *28*
Záměr: *byl - osvobozen od placení školného*
z školní listiny na 1. příjmu

M. Martinek
ředitel školy

STŘEDNÍ ŠKOLA	Číslo:	Průběh:	Průměr:	Průměr:	Průměr:	Průměr:	Průměr:

12. 10. 27. 28. 29. 30. 31. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Vysvědčení Zdeňky Vavříkové z českého státního gymnázia v Moravské Ostravě ze školního roku 1923–1924, kde byl jeho třídním učitelem Vojtěch Martinek (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1504)

České státní gymnázium v Moravské Ostravě
Číslo 17

Vysvědčení dospělosti.

Vavřík Zdeněk
narodený dne 21. srpna 1906 v Libčovicích
rodinní adresa: šim. hofek, za sedmého
se školní rok 1923/24 tohoto vysvědčení.
Chování: *dobré*

Na základě toho školský ústřední všemi klasy
k navštěvování
dospělý in

Zdeněk Vavřík dne 24. srpna 1925

J. V. Vavřík
J. V. Vavřík

Č. 12. 10. 27. 28. 29. 30. 31. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Maturitní vysvědčení Zdeňky Vavříkové z 24. června 1925 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1505)

Číslo, adresa, rok v tomto listě: *29.12.1964* dvostrátně devátého prosince
Jedematiso šestdesát šedesát čtyři
Praha 6- Břevnov, Sp.1200

Jméno a příjmení: *Zdeněk V a v ř í k*

Profese: *redaktor*

Sex: *ženstý*

Bydliště: *Praha 6- Břevnov, Olgas Kozlovského Sp.1698/22*

Religie: *mlánské*

Číslo, adresa, rok v tomto listě: *21. srpna 1906*
Libčovic, okres Jiřina

Jméno a příjmení rodičů: *Jaroslava Vavříková, rozená Lipovská*

Jméno a příjmení sestry: *Alois Vavřík*
Marta Vavříková, rozená Walterová

Místní úřad: *Mlýnská hradiňská pětáka / 012 /*

Město a okres (příloha listiny): *Křesnice čna 5.1.1965 Praha 5- Motol.*

Přílohy: *///*

v Praze 6

201 Platnost:

Dne: *9. srpna 1965*

1971-87-8819 - IČ 9 - Úřední list

VSE

Kučerka
matulická 50 20. 2000

Úmrtí list Zdeňky Vavříkové, 1964 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1535)

V hlubokém zármutku oznamujeme, že dne 29. prosince 1964 zemřel
po těžké nemoci spisovatel

Zdeněk Vavřík

redaktor Literárních novin

Pohřeb žehem se koná v úterý dne 5. ledna 1965 ve 14 hodin v krematoriu
hlav. města Prahy v Motole.

Praha 6, Břevnov, Koševého 22.

Jménem rodiny:

Jarmila Vavříková,

Pavel, Michael a Ondřej Vavříkovi,

Pohřební služba, podnik hl. m. Prahy, Praha 1, Staroměstské nám. 10, tel. 617-51 až 617-55
St 107 - Praha 2, Lípová 6.

Korespondence Petra Bezruče Zdeňku Vavříkovi z let 1936–1947 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1541)

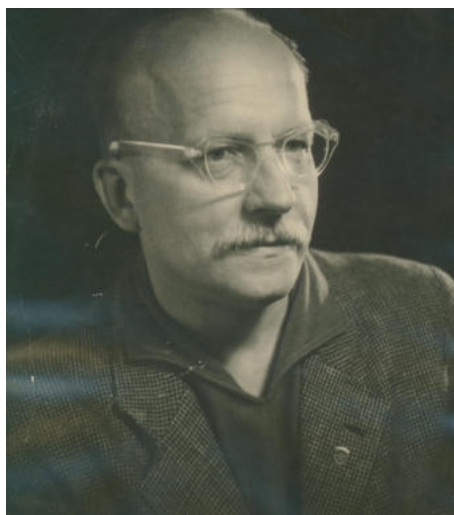
Z. Vavřík v Rennes, červenec 1931, SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1789h

Z. Vavřík se ženou a se syny, Pardubice, 1945, SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1789e

Z. Vavřík, Lída Špačková, S. K. Neumann, 14. 8. 1943, SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1789d

Fotografie Zdeňka Vavříka, cca 1952 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1787)

Zdeněk Vavřík počátkem 60. let
(SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv.
č. AP 1788)

Zdeněk Vavřík na jaře 1964 (SZM, PPB, fond 43a Z. Vavřík, inv. č. AP 1789c)

Časopis *Poesie* a Zdeněk Vavřík

Roman Polách

Následující text se zabývá především představením časopisu, respektive sborníku *Poesie*, jenž fungoval v okruhu kolem Jana Strakoše. Na začátku 30. let 20. století ho s nápadem o založení nového „regionálního“ literárního časopisu oslovili Zdeněk Vavřík a Zdeněk Šmíd, právě se vracející z Francie, ke kterým se zanedlouho přidal rovněž Jaroslav Závada. Příspěvek zdánlivě nemůže nic nového přinést, neboť veškerá fakta stran založení časopisu a jeho náplně beletristické i teoretické, a řekněme i duchovní, popsal Drahomír Šajtar v publikaci *Poesie 1931–1934*, nicméně máme za to, že je to popis v nejlepším slova smyslu zaujatý. Jednak vychází z myšlení a vůbec světového názoru, z něž časopis a jeho okruh vzešel, jednak je to způsobeno častým autorovým eklektizujícím stylem psaní i myšlení, který vychází především z obdivu k myšlení i stylu Bedřicha Fučíka. Vedle Šajtara pak samozřejmě vycházíme z vlastního čtení zásadních teoretických textů publikovaných v časopise, které určovaly kritickou i tvůrčí optiku časopisu a kterými se zde budeme zabývat. Na závěr bychom se rádi v krátkosti porozhlédli po poezii, kterou v časopise publikoval Zdeněk Vavřík a její sounáležitosti s tvůrčími principy, které byly v *Poesii* zastávány.

V roce 1930 píše Zdeněk Vavřík do kulturně-osvětového časopisu *Černá země*, revue Kulturní rady pro širší Ostravsko, stať *Práce a plány*, v níž se zmiňuje o svém záměru vydávat nový literární časopis, a to rovněž s ohledem na to, že docela nedávno vyšlo první číslo ostravského časopisu *Profil*, který je ovšem výhradně zaměřen na otázky a provoz výtvarného umění: *Kulturní Ostrava má jednu mezeru: nemá uměleckého časopisu... Ostravsko má mít revui literární. Na nedostatek autorů, kteří by pocházeli přímo*

z kraje, si nemůže stěžovat. Ostravsko, které dalo české literatuře Viléma Závadu a z jehož okolí pochází také prozaik Vladislav Vančura, Vojtěch Martínek, má celou řadu dalších jmen, která by se mohla státi dobrou oporou hodnotné revue, a zmiňuje následně autory, se kterými bude v zanedlouho vytvořeném časopise Poesie spolupracovat: Jmenuji pouze namátkou kritika dr. P. Jana Strakoše, básníka Františka Lazeckého a jiné a jiné... Je ovšem docela přirozeno, že revue by nemohla pěstovat autorský regionalismus. (VAVŘÍK 1930, s. 3). Kulturní rada pro širší Ostravsko, která vydavatelsky zaštitila první ročník Poesie, připojila k jeho prvnímu číslu informační leták následného znění: Kulturní rada pro širší Ostravsko, vědoma si nespravedlnosti běžného pojetí funkce našeho kraje, rozhodla se vydávati – prozatím čtvrtletně – sborník Poesie, aby prokázala, že intenzita duchového života na Ostravsku není menší než kdekoli jinde. Programem Poesie bude soustřediti umělecké hodnoty našeho kraje a dále úzká spolupráce s blízkými umělci polskými, kteří k nám jsou uváděni spíše náhodně a málo programově – ne tak důstojně, jak by jejich umělecké hodnoty zasluhovaly. Poesie bude tedy revui krajinou, protože jejím programem, vyjádřeno jinými slovy, je oslava našeho kraje v jeho duchových hodnotách, rozhodně jí ale nemíni být v tom úzkém toho slova smyslu, nemíni býti chatrným muzeem krajinského umění a pseudoumění, vyplněným jmény krajanů bez ohledu na hodnoty. Nikoli: hodnota především.¹

Můžeme vidět, že prvotní koncepce Zdeňka Vavříka byla vydávajícím orgánem přijata a vypadala pro směřování regionální literatury velmi slibně. Už v úvodu ovšem můžeme prozradit, že Kulturní rada přestala vydávání časopisu po prvním ročníku podporovat. Je to pochopitelné – zaměření časopisu na čistou poezii vehementně neguje uměleckou, zejména básnickou reflexi bezprostřední sociální skutečnosti a specifika kraje, ve kterém *Poesie* vycházela. Koncepce *oslavy našeho kraje v jeho duchových hodnotách*,

¹ Citováno dle ŠAJTAR 1995, s. 39.

jak ji zamýšlela *Poesie*, byla pro Kulturní radu pro širší Ostravsko velmi úzká.

Reálný program prvního ročníku *Poesie*

V závěru prvního ročníku Jan Strakoš píše: *V době, kdy zanikaly listy, které byly vyhlasovány za vůdčí orgány generační, měli jsme odvalu přijít se sborníkem „Poesie”, jenž opustil tradiční praktiky časopisecké, přísahající na nejnovější značku toho onoho ismu nebo zahalujícího pod pláštíkem poesie a kritiky určité tendence politické.* (STRAKOŠ 1931/32b, s. 192). A pokračuje shrnutím ideové náplně časopisu: *Náš program byl prostý. Určovaly jej především obdiv pro skutečnou poezii a zasvěcování v dílu básníků. Kritériem byla tu skutečná estetická hodnota díla – bez ohledu na příslušnost autora k pravému či levému táboru. Snažili jsme se proto ukázat, že právě poesie je povznesená nad jakoukoliv tendenčnost a dobovost (...) stejně i poesie nemůže být určována praktickými zřeteli společensko-politickými, ztělesňující ve svobodě svého projevu absolutno duše v proměnách pozemského života.* (TAMTÉŽ). Můžeme vidět, že se redakce odvrací především od devětsilovských tendencí, které chápe značně konkurenčně, a které stojí v protikladu k jejich koncepci čistého umění, které je neideologické. V oné době, vzhledem k probíhající hospodářské krizi a vzhledem k sociálně-ekonomické realitě areálu, v němž *Poesie* vycházela, jde vlastně o velmi radikální pojetí funkce umění. Toto obecné světónázorové východisko, ačkoli se jeví jako anti-ideologické, samozřejmě zastává velmi precizně promyšlené světónázorové stanovisko, přestože je vyjádřeno negativním formulováním, čím vším není. Vyjádřeno dnešní optikou – pouze vše levicové je ideologické. Zároveň je tato koncepce neustále jakoby formálně zaštitěna estetickými hodnotami. *Kritérium skutečné estetické hodnoty* je ovšem velmi mlhavé a mnohdy takřka básnický obecné – hodnota leží především v básnickém absolutnu a v tzv. tajemství poezie a slova a pojí se především s mysticizujícím a nábožensky-básnickým chá-

páním světa, které zákonitě vytváří podmínky pro specifické tematické a motivické básnické struktury.

Druhý bod je méně diskutabilní: (...) *proti dosavadnímu nahodilému informování o cizích literaturách pokusili jsme se o soustavné a záměrné seznamování s význačnými zjevny cizích literatur, zvláště polské. Jak dobře připomněla vážná kritika česká i polská (M. Szyjkowski), pokusili jsme se o novou orientaci literární i mimo vyježděné koleje česko-francouzské nápodoby nebo česko-polské vzájemnosti.* (TAMTÉŽ). A konečně dodává, že *pokud se týče českého literárního dění, s opovržením přezírali jsme různé ty poruchy literárního obchodování českého, věnujíce pozornost toliko nejpozději kladným zjevům v české poesii a majíce za to, že ne množství, ale jakost rozhoduje o ceně literatury a že ani podpůrné akce různých institucí ani manifesty a „provolání k českým spisovatelům“, nabízející podezřelé ozdravovací recepty – nepomohou odstraniti ubohé prostřednosti většiny československé produkce literární* (TAMTÉŽ). *Poesie* opravdu přinesla jiné směřování pohledu, kterým se dívaly redakce tehdejších časopisů. Nezaměřuje se samozřejmě pouze na Polsko, ale postupně, vzhledem k tomu, že Jan Strakoš je romanistou a Zdeněk Šmíd hispanistou, především na španělskou a iberoamerickou literaturu, a to nejenom současnou, ale také například barokní.

Tento výběr a toto směřování má ovšem opět poměrně jasné východisko v čisté poezii Henriho Brémonda. O něco později zveřejnil Strakoš ve sborníku *Náš hlas*, který redigoval, článek *Jak jsme zakládali Poesii: A tedy časopis. Něco, co bude dokazovati, že se obejdeme bez pražských klik, nakladatelských úsměvů a jízlivostí. Tehdy se mnoho diskutovalo o regionalismu (...) Jen ne žádný učesaný a nažehlený folklor, moderní panáky, převlečené do krojů, žádný barvotiskový obrázek ostravské povrchové skutečnosti a lokální patiny.* (STRAKOŠ 1935b, s. 137–138). A – jak ještě uvidíme – příznačně doplňuje: *Chceme poznávati samou duši tohoto kraje a lidu. To neviditelné, co hýbe a vzpírá osudy této země. Chceme tomu naslouchati především ve své vlastní duši, tam to musí být*

napřed a bylo by marno chytati ze zevnějšku nějaký vnější opar poruchu. (TAMTÉŽ). Následně shrnuje program: *Ujednáno: universalismus z ducha této země, úsilí o obecné hodnoty umění, boj za čistou poesii, zduchovnění tvorby, společenství se zahraničními autory stejného smýšlení.* (TAMTÉŽ, s. 138–139). Příznačný pak bude pro směřování časopisu především onen boj za čistou poezii a sousedství s autory stejného smýšlení, ačkoli bylo výše uvedeno, že je jedno, kdo na které straně onoho levo-pravého politického stolu sedí. Můžeme tedy vidět několikero tendencí časopisu: universalismus versus regionalismus, zahraniční autoři versus autoři regionální, proklamace o obecných hodnotách umění a skutečné estetické hodnotě.

Koncepce časopisu a pojetí poezie dle Jana Strakoše a Zdeňka Vavříka

Budeme vycházet především z toho, co bylo publikováno jednak v rámci teoretické tvůrčí koncepce básnictví, a to z překladu úryvku z Brémondovy knihy *Čistá poezie*, kterou převedl z francouzštiny do češtiny Zdeněk Vavřík, jednak z článků Jana Strakoše *Čistá poesie a její předpoklady* a *Tabu v současné české kritice*. Koncepci tzv. čisté poezie Henriho Brémonda můžeme poměrně stručně shrnout. Brémondovi jde zejména o to, že existuje jakési tajemství světa, které se propisuje do „pravé“ poezie: (...) *jsou ještě v poesii jisté nevyřlované věci, kterých nemůžeme vysvětliti. Jsou tam jako tajemství. Není nic, co by přispělo k výkladu těchto tajných spanilostí, těch nevnímátných kouzel a všech těch v poesii skrytých půvabů, jež působí na srdce.* (BRÉMOND 1931/32, s. 168). Takto cituje Brémond Paula de Rapina. Není třeba dalších citací a postačí jen motivický řetězec, který se napříč překladovým textem spojuje: tajemná realita, to co neznáme, kouzlo, bezprostřednost, náhlost, není nutné pochopit smysl básně, vítězství čistého nad nečistým – tedy vítězství poezie nad rozumem, nepochopitelný a úchvatný, vysvětlení ničí kouzlo básně, nejasný smysl, pejorativa jako rozumující verše, filosofové poesie-rozumu

a dále opět tajemná svůdnost, spirituální hlubiny, tajemné fluidum, všechna umění v jeho pojetí *snaží státi se modlitbou*.

Jan Strakoš ve své stati *Čistá poesie a její předpoklady* začíná stejně autoritativně jako před nedávnem proletáři a poetisté: *Je nade vší pochybnost, že poesie, pokud chce být zvána tímto jménem, musí přijati ritus poesie čisté* (STRAKOŠ 1931/32a, s. 178). Následně představuje své, Brémondem silně ovlivněné, předpoklady, za nichž čistá poezie vzniká. Čistou poezií je taková tvorba, která směřuje *k pokoji, k tichu, k mlčení, jež je pravou vlastí tajemství, z něhož se line záře do díla básníkov*a (STRAKOŠ 1931/32a, s. 179), a tento stav je stav *ztlumené, ztišené sensibility, která se uzavřela i proti vlivu vnějšího světa* (TAMTÉŽ). Rušivými vlivy při tvůrčí práci čisté poezie jsou vlastní sensibilita básníkov, kterou Strakoš spatřuje především v dekadenci, a to v její přecitlivělosti a básníkovu genuiu. Dle Strakoše to je historický omyl, *proti kterému se vzpírá netoliko křesťanské učení, nýbrž sama zkušenost básnická* (TAMTÉŽ, s. 180). Následně Strakoš interpretuje pozdního Rimbauda, který podle něj pochopil a opustil *pohanské zbožnění smyslů, tohoto mythu krve a těla* a který *směřuje k uctění tajemství* (TAMTÉŽ). Rimbaud opouští Evropu, kterou chápe jako peklo s démonem tělesnosti. *Poesie nejvyšší, čistá poesie, prochází tajemnějšími, čistšími a pokojnějšími cestami, než jaké poznal v smyslovém potrubí těla* (TAMTÉŽ, s. 181). Dalším bludem je dle Strakoše *modloslužba době, „dobovost“ poesie, jak tomu říkají kritikové zvlášť upachtění dobou. Nic není vzdáleno řádu čisté poesie tak, jako tato šablona sociologických teoretiků umění.* (TAMTÉŽ, s. 182). Ještě dodává, že *opravdová básnická duše ostatně cítí vždy aversi k době* (TAMTÉŽ). Následně pokračuje podobně jako Brémond – asketismus, slovní magie, prodloužení působivosti tajemství.

Ve stejných intencích pak píše stať *Tabu v současné literární kritice*, v níž jeho teorie kritiky souvisí s čistou poezií, a kdy tepe soudobou literární kritiku, že *směšuje estetickou hodnotu díla s psychologickými hodnotami. Proto poesie v očích této kritiky byla „ancila“ sociálního a politického dění. Kritika nehledala v díle es-*

tetickou účinnost krásy, nýbrž především ukojení potřeb psychických, morálních, sociálních a politických. (STRAKOŠ 2012, s. 294). Na vině je literárně-kritická *diktatura pochybného vkusu*, a to literární kritika *sovětského Ruska* a neméně překvapivě *protestantského severu*. Kritik a literární vědec Strakoš si zde spojuje literární kritiku spíše s mysticizujícím pojetím – chápe četbu a práci literárního kritika jako poetický rituál. Při kritické četbě má nejprve dojít k souznění a obcování s dílem a poté ke kontemplaci, abychom došli ke skrytým kouzlům díla, *jimiž dílo hraje (...) tu teprve mluví duše díla k naší duši* (TAMTÉŽ, s. 295). Samotná beletristická orientace *Poesie* je pak v tomto ohledu příkladná – zaměřuje se především na básnictvo, které vychází ze *síly stylu, které opanuje smutek*. Dále pokračuje onen známý ideový a tematicko-motivický řetězec: nesmírná bolest člověka, všelidské utrpení, iracionální neklid a metafyzická žízeň se stavy, které je raději nutno pro zachování jejich tajemství nedefinovat, tajemná agonie, mystická krása. Je to typologicky básnictvo, které příznačně v opozici proti avantgardě především navazuje na tradici, ať už modernistickou, barokní, či je to poezie tradice platonismu. Později je ovšem v *Našem hlasu* Strakoš smířlivější a není tak nemilosrdný jako v *Poesii*, protože prostě musí vybrat reprezentativní vzorek básnického slezského hlasu, a zmiňuje se tedy o sociální skutečnosti kraje, o jeho bídě, nezaměstnanosti, o *staccatu bídy*, ale zároveň na druhé straně o *tklivém jasu hor a pokorné sudby (...)* *Toť sám základ pro vzrušený projev uměleckého dynamismu, v němž se tyto skutečnosti vracejí, přetvořeny osnovou abstraktně umělecké transpozice* (STRAKOŠ 1935a, s. 8) a typologizuje zdejší tvorbu na tři pozice: prudce vychylující a odrážející (Závada, Šmíd, Fierla, Scholtis, Bena, Třenecký), prolínající a slévající (Bezruč, Martínek, Jaroslav Závada, Nor, Bár, Rusinský, Dvořák) nebo – a tady je jeho čistá poezie – *vyrážející jako smířené akordy po bouřlivém vlnobití, jako přecistý jas květů přede dnem vypučelých* (Zegadłowicz, Lazecký, Vavřík, Fierla, Směja, Šulc; TAMTÉŽ). Nakonec syntetizuje: *Hle, dvojí tvář, a přece jedno srdce: odtud ten prudký poryv ducha v křeči vlastní řeči* (Bezruč, Zavadové,

Lazecký, Bena) nebo závrať z bolesti myšlenky i slova (Martínek, Vavřík, Šmíd, Bár, Směja, Šulc) (TAMTÉŽ).

Vavříkova tvorba v časopise *Poesie*

Texty Zdeňka Vavříka se na stránkách *Poesie* objevují poměrně často. Dohromady ve dvou ročnících vyjde devět básní, které jsou dokonalým naplněním Brémondovských postulátů i toho, jak viděl čistou poezii Jan Strakoš. Tato poezie není svým zaměřením příliš tematicky i motivicky bohatá, neboť se jednak vyhýbá jakémukoli sociálnímu či politickému básnickému reflektování světa, zároveň není ani explicitně náboženská, spíš vychází z náznaků spirituality. Tím pádem je tato v podstatě normativní koncepce zodpovědná za monotematicnost takové poezie (o čemž se mimo jiné také vyjádří dosti nepochvalně František Xaver Šalda).² Vavříkova poezie prezentovaná v časopise je časoprostorově takřka modelově zasazena pod hvězdnou oblohu (podzimní) noci, opěvuje především neměstskou krajinu, která je často motivicky obklopena archetypálními motivy země, vody, vzduchu, nad nimiž se klene ona mystická noční obloha. Lyrický subjekt je naprosto samotný, pohybuje se v mnohdy marných a nevléčitelných snech, je bledý jak šílenství a vůbec časoprostor fikčního světa básně je bez výjimky truchlivý, takřka prokletý, bloudí v něm duše v temné záři, v hloubce šumění, kde se pohybují andělé vlasti, ale také stráž černých andělů, a takřka vše prostupují tajemství a podivná znamení. Je to poezie křesťanského, mysticizujícího symbolismu, která se snaží ve vědomí naší konečnosti zahlédnout alespoň tajemnou básnickou intuicí znamení vyššího společenství, které reprezentují jako hlídači archandělé, ale – a to je pro hodnocení Vavříkovy poezie důležité – nedává nikdy jasnou odpověď. Není to doslovné evangelium, ale jedno velké mysterium, které se – pravda – tematicky neustále opakuje a řetězí koncepty sémanticky blízké

² Srov. ŠALDA 1931/32, s. 310.

tajemnosti, nedoslovenosti a neinterpretovatelnosti světa, nicméně podržuje si alespoň vědomí onoho věčného a neuchopitelného tajemství, které je na druhou stranu básnicky vzdáleno hutnosti Březinovy poezie. Svou poetiku popsal Vavřík v podstatě oklikou přes interpretaci poezie Vojtěcha Martínka ve sborníku *Dr. Vojtěch Martínek. Jeho život a dílo*, jenž vyšel v roce 1937 k Martínkovým padesátinám: *Či dokonce tento zde tragický, přeludný, pro Martínkovo poznání marného hledání (...) zvláště charakteristický [pocit lásky]. (...) Takovými básněmi se prokazuje básník, protože básník je ten, jenž miluje oblaka, to, co uplývá, co je a není zároveň, toužení i mzda básnická, plynutí k zániku.* (VAVŘÍK 1937, s. 31).

Shrnutí

Po prvním ročníku přestává Kulturní rada širšího Ostravska finančně podporovat vydávání časopisu *Poesie*, je prozatím pouhou spekulací, proč tomu tak bylo (Šajtar to například ve své monografii neuvádí), nicméně odpověď je nasnadě. Koncepce časopisu byla vzdálena původní proponované představě o regionálním časopisu, jak ji zamýšlela Kulturní rada i sám Jan Strakoš. Jednak je obsah časopisu z velké části tvořen zahraničními literáty a zahraničními koncepcemi umění, jednak časopis opovrhuje reflexí sociální skutečnosti nejenom kraje, ale obecně světa, a konečně se zaměřuje na spiritualitu v poezii, což s sebou přináší rovněž poměrně jednostrannou a do velké míry monotematickou linii. To můžeme pozorovat rovněž na samotné poezii Zdeňka Vavříka. Tuto hypotézu by mohlo upřesnit studium dosud nevytěženého strojopisu Zdislava Škrabala, který se časopisem *Poesie* zabýval velmi podrobně na takřka dvou tisících stranách.³

Je škoda, že časopis *Poesie* nebyl po roce 1933 dále podporován, protože se jednalo sice o vyhraněnou, ale velmi zajímavou platfor-

³ Strojopis je uložen ve Slezském zemském muzeu v Opavě (Památník Petra Bezruče, fond 69 Zdislav Škrabal).

mu, která provokovala nejen ostravskou levici v časopise *Kampaň*, kde probíhaly živé spory o *Poesii*, ale mohl provokovat i nadále v celorepublikovém měřítku. Ostatně o časopisu se, jak je obecně známo, velmi pochvalně vyjádřil například Richard Weiner. Tak či onak můžeme konstatovat, že časopis byl významnou kapitolou v českém myšlení o literatuře nejen v úzkém areálu, ale v české literatuře obecně.

Prameny

BRÉMOND, Henri. 1931/32. Čistá poesie. Přel. Zdeněk Vavřík. *Poesie* 1, s. 168–175.

STRAKOŠ, Jan. 1931/32a. Čistá poesie a její předpoklady. *Poesie* 1, s. 178–184.

STRAKOŠ, Jan. 1931/32b. Poznámka závěrečná. *Poesie* 1, s. 192.

STRAKOŠ, Jan. 1935a. Úvodem. In: Týž (ed.). *Náš hlas. Almanach slezského písemnictví krásného*. Frýdek: Přítomnost, s. 7–8.

STRAKOŠ, Jan. 1935b. Jak jsme zakládali Poesii. In: Týž (ed.). *Náš hlas. Almanach slezského písemnictví krásného*. Frýdek: Přítomnost, s. 136–141.

STRAKOŠ, Jan. 2012. Tabu v současné české kritice. In: *O české literatuře, kritice a historii*. Praha: Cherm, s. 294–298.

Šalda, František Xaver. 1932. Zdeněk Vavřík: Noci. In: *Šaldův zápisník 1931/32*, s. 310.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1930. Práce a plány. *Černá země* 7, č. 1, s. 1–4.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1937. Dílo poetovo. In: TLAPÁK, Rudolf (red.). *Dr. Vojtěch Martínek. Jeho život a dílo*. Ostrava: s. n., s. 24–33.

Literatura

ŠAJTAR, Drahomír. 1995. *Poesie 1931–1934. Historie jednoho časopisu*. Opava: Optys.

Představil si už někdo tu dřinu? **Zdeněk Vavřík píše do Černé země**

Jan Malura

Časopis Černá země

Ostravský kulturní časopis *Černá země* vycházel v letech 1924–1938, v roce 2024 jsme si tedy připomínali sto let od jeho založení (první číslo je datováno 1. října 1924). Časopis otiskoval beletrii, kulturněhistorické a etnografické články a přinášel reflexi aktuálního literárního, divadelního, výtvarného, knihovnického i spolkového života širšího Ostravska. Ostravský region přitom časopis vymezoval široce, včetně Valašska, Těšínska, Opavska. Pro všechny tyto oblasti se podle dobových názorů stala Ostrava postupně přirozeným kulturním a společenským centrem.

Černá země vycházela jako měsíčník (deset čísel ročně).¹ Za jejím vznikem stála Kulturní rada pro širší Ostravsko, společnost zaměřená na organizaci a povznesení kulturního života regionu. Redakce sídlila na adrese Purkyňova 8 v Moravské Ostravě, zajišťovali ji spisovatel a publicista Vojtěch Martínek, archivář a historik Alois Adamus a pedagog Rudolf Tlapák (ten je samostatně od pátého ročníku uváděn jako hlavní redaktor).

Časopis byl otevřený různým kulturním proudům, avantgardní směry ani katolické tendence na jeho stránky ovšem ve větší míře nepronikly (k názorovému spektru prvorepublikových časopisů srov. KUBÍČEK 2020, s. 264–283). Časopis se ztotožňoval s ideovými pilíři masarykovské první republiky, snažil se budovat česko-slovenské porozumění i dobré vztahy s Poláky, což považovala ostravská intelektuální obec za důležité po tzv. sporu o Těšínsko v letech

¹V hlavním textu, poznámkách pod čarou i v bibliografických odkazech je nadále uváděn časopis *Černá země* pod zkratkou ČZ.

1918–1920 (k němu srov. BARAN 2009; PRZEPERSKI 2016). Jedním z vůdčích témat časopisu byla též specifika regionální kultury, přičemž důraz byl kladen na potřebu rozvíjet sebevědomou českou kulturu, aktivity německých obyvatel nechávala ČZ v pozadí.

Zásluhou Moravskoslezské vědecké knihovny byla ČZ digitalizována,² mezi širší veřejností je však časopis stále de facto neznámý. Proto jsme se s kolegy Jakubem Ivánkem a Romanem Poláchem rozhodli podrobněji ČZ představit, a to prostřednictvím popularizačních webových stránek v rámci projektu *Živá encyklopedie*.³ Vzhledem k tomu, že časopis měl na rozdíl od mnoha jiných meziválečných periodik dlouhé trvání, jeho hlubší poznání přispěje ke komplexnímu obrazu kultury na Ostravsku ve 20. a 30. letech 20. století, a to ku příkladu v návaznosti na nedávné projekty o Janu Prokešovi (JEMELKA 2023). ČZ má smysl důkladněji studovat i proto, že s ní byly spojeny klíčové osobnosti ostravské kulturní scény meziválečného období, k častým autorům jednotlivých příspěvků patří také spisovatelé jako Vojtěch Martínek, Zdeněk Bár a Zdeněk Vavřík.⁴ Právě Vavříka lze považovat za jednoho z vůbec nejpilnějších a nejvýraznějších autorů časopisu.

Tento příspěvek se zaměří na působení Zdenka Vavříka v ČZ, a to v kontextu celkového profilu tohoto časopisu, širší souvislosti meziválečné kulturní publicistiky sledujeme jen okrajově (k ní recentně KUBÍČEK – WIENDL 2018). Shrňme frekventovaná témata a ideje klíčových Vavříkových článků, polemik, recenzí, a to i po-

² Dostupné online: <https://kramerius.svkos.cz/periodical/uuid:57a769c0-7a73-11dd-a479-0013d398622b> (cit. 10. 10. 2024).

³ Dostupné online: <https://ziva-encyklopedie.cz/udalosti/vznik-casopisu-cerna-zeme/> (cit. 7. 1. 2025).

⁴ Vojtěch Martínek psal pro ČZ recenze i portréty významných českých a světových spisovatelů (A. Sova, O. Březina, L. N. Tolstoj aj.), často v souvislosti s jejich výročími, reflektoval knihovnickou práci, ale též osobnost T. G. Masaryka, z hlediska literatury na Ostravsku má význam jeho hodnocení tvorby F. Sokola-Tůmy (MARTÍNEK 1926). O generaci mladší Zdeněk Bár ve 30. letech 20. století propagoval na stránkách časopisu moderní umění a podnikl hlubší reflexi regionální literatury, zejména jejich mladších představitelů (BÁR 1934).

mocí četných ukázek, které představí také rétorickou stránku autorovy publicistiky – ta časově pokrývá v podstatě celé desetiletí, protože Vavřík psal do ČZ od března 1929 do května 1938.

Kritiky a polemiky

Na ostravské poměry měly Vavříkovy články dosti silný kritický osten a vyznačovaly se též polemičností, z hlediska celorepublikového jsou ovšem podobné publicistické „šarvátky a boje” poměrně běžným jevem meziválečných let a ukazují zároveň dobově charakteristickou roli intelektuála, překračujícího úzká literární teritoria směrem k širší společenské diskusi (KUBÍČEK 2020, s. 283). V ČZ vycházel Vavříkův osobitý cyklus *Kulturní tristia*, kde s nemalým nasazením stíhal nešvary současného umění, knižního trhu i regionální kultury, Vavřík tu nejen lamentuje, ale navrhuje zároveň řešení.

Často se vyjadřuje k filmu nebo rozhlasu, což je v souladu s celkovou linií ČZ, která věnuje poměrně značnou pozornost tehdy „novým” mediím. Nejednou kritizuje komerční průmysl, přičemž za příklad pokleslého, ale obchodně úspěšného spisovatele uvádí s oblibou Viléma Neubauera, známého prvorepublikového autora sentimentálních románů pro ženy a dívky, z nichž mnohé byly zfilmovány (např. *Sextánka*). Vavřík rovněž sleduje herce a herečky a poznamenává, že ti své nemalé umění často propůjčují filmovým a divadelním kusům bídné kvality (např. Vlasta Burian nebo Anna Sedláčková). Český film má podle něj celkově velmi špatnou úroveň: *Český film? Ach ano, vzpomínám si: B. Zahradník-Brodský, Quido Maria Vyskočil, Vilém Neubauer, Josef Roden, Marie Kyzlinková a Gustav Frištenský, jaké to defilé! Jaká přehlídka smrti z nudy! Ach ubohá Marie, pronásledovaná Aničko, pilný Václave, sextánko Stáňo a ty, rusovlasá Evo, nasládlý sirup se táhne sálem biografu, až je z toho mdlo. Děje, za jaké by se styděla nejprůměrnější americká společnost před patnácti roky [...] Člověku se*

hnusí psát o tom mazlavém neřádu, kterým je namnoze český film... (VAVŘÍK 1929, s. 111).⁵

Jako nechutnou líčí Vavřík ku příkladu němou komedii *Ve dvou se to lépe táhne* o bohémských dobrodružstvích spisovatelů Zdeňka Matěje Kuděje a Jaroslava Haška, které ztvárnili Ferenc Futurista a Jára Kohout. Za bídný stav domácího filmu podle Vavříka mohou byznysmeni, kteří se točí kolem filmu, a nevyspělé publikum, které je třeba kultivovat. Tato teze, tedy zdůrazňování potřeby vychovávat čtenáře, diváky a posluchače, se na půdě ČZ, ale i v článcích samotného Zdeňka Vavříka stále znovu a znovu vrací (srov. dále).

Vavřík naopak oceňuje německý film, což je nutné podtrhnout zejména proto, že autoři ČZ nemají pro německou kulturu pochopení, resp. celkově jí nevěnují větší pozornost. V rámci cyklu *Kulturní tristia* konfrontuje Vavřík úroveň českého a německého filmu, přičemž podnět k tomu mu dává zejména aktuální kauza zákazu německých snímků. V září 1930 se v Praze konaly demonstrace proti německým filmům, které podněcoval český pravicový tisk v souvislosti se silícím vlivem nacistů v Německu, volalo se po hájení českých zájmů a potřebě bránit se germanizaci. Tyto nepokoje vedly k dočasnému zákazu uvádění filmů v němčině, Vavřík se v této spojitosti ironicky vysmívá *vlasteneckému nadšení matičky Prahy* a dodává, že *německy mluvící film je v Praze umlčen. Za „Atlantik“ a „Modrého anděla“ naleznou Pražáci náhradu v „Když struny lkají“ – v této speciálně české ubohosti [...] U nás se nedělá film, u nás se fotografuje tyátr – a ochotnický k tomu! Není lidí! Tj.: není peněz. [...] Nu co, Pražákům to stačí, jak se zdá. Těm na tom nezáleží, nevidíme-li třeba už nikdy Konráda Veidta, Elišku*

⁵ Vavřík zmiňuje autory dobové populární literatury, jejichž prózy často sloužily jako předlohy tehdejších úspěšných filmů (např. Josef Roden: *Irčín románek*), a k nim přiřazuje Gustava Frištenského, který byl slavným českým zápasníkem a ve 20. letech 20. století vystupoval také ve filmu.

Bergnerovou, *Emila Janningse* – oni mají film blbý, ale český. (VAVŘÍK 1930d, s. 23).⁶

Zdeněk Vavřík se obecně ohrazuje proti cenzuře, což je téma, které se na stránkách ČZ objevuje spíše výjimečně. Samostatně se vyjadřuje ke známé cenzurní kauze první republiky: když v roce 1929 tiskárna Kryl a Scotti v Novém Jičíně vytiskla pro nakladatelství Odeon Lautréamontovy *Zpěvy Maldororovy*, byl náklad soudně zabaven, protože text údajně urážel *mravopověstnost*, a to zobrazováním *smilných činů* (PAVLÍČEK 2015, s. 750–751). Vavřík o tom píše: [...] *je-li v kultuře co smutného, tož je to řádění censury, jež ničí cenná umělecká díla, mezi něž zabavená a zničená kniha zcela určitě náleží. O co se jedná: o knihu básní v próze, básní hrůzných vizí, pro něž si básník dovedl najíti stejně hrůzná slova. – Ale i kdyby se tato slova komu nelíbila: kniha vyšla v nákladu 300 výtisků a prodávala se po 80 Kč. Kdo si ji tedy mohl koupit? Pouze ten, koho opravdu umělecky interesovala a kdo proto neváhal zaplatit peníz poměrně vysoký. A takoví lidé nebývají pornografy. Státní zastupitelství má ovšem na umění jiný názor – a tak knihu, která se delší dobu už prodávala – zabavilo a zničilo, ničíc zároveň s ní skvělé litografie Jindřicha Štýrského, práci překladatelů a peníze nakladatelovy.* (VAVŘÍK 1930a, s. 168).

Literatura, moderní umění a region

Zdeněk Vavřík se v mnoha svých příspěvcích věnuje novější české literatuře, přičemž dává jasně najevo své priority. Velmi si cení Vladislava Vančury, a to především za stylové kvality a humor, který není poklesle český, ale má starofrancouzský, rabelaisovský

⁶ Vavřík jmenuje skutečné hvězdy tehdejšího německojazyčného filmu. Conrad Veidt, který hrál např. ve slavném *Kabinetu doktora Caligariho*, byl nucen po nástupu nacismu coby Žid emigrovat a stal se výrazným hercem britských a amerických filmů. Také Elisabeth Bergnerová, později nominovaná na Oscara, byla židovského původu. To držitel dvou Oscarů Emil Jannings, který hrál společně s Marlene Dietrich hlavní roli ve zmiňovaném *Modrém andělovi*, za války spolupracoval s filmovou nacistickou propagandou.

charakter. Na úplný hodnotový vrchol české literatury opakovaně staví básníka Otokara Březinu. Celkově preferuje různost přístupů, odmítá, aby literární tvorbu ovládala jedna perspektiva a jedna poetika (srov. VAVŘÍK 1929/30).

Z autorů spjatých s Ostravskem vyzdvihuje Vojtěcha Martínka, který byl rovněž Vavříkovým učitelem na ostravském gymnáziu, jemu věnuje pozornost hned v několika článcích, především v cyklu *Wertherovy slzy*, publikovaném na pokračování v sedmém ročníku ČZ.⁷ Velkým zklamáním je pro Vavříka tvorba A. C. Nora, přičemž uznává, že autorův první román *Bürkental* byl podařený, i když zároveň připouští, že jeho úspěch byl částečně dílem náhody (lidé prostě tehdy toužili po mladém epikovi vesnice). Další Norova tvorba je podle Vavříka ve znamení úpadku a nadprodukce, což je zejména chybou kritiky, která ho zbytečně hýčká a udržuje v absurdním domnění, že jde dobrou cestou.⁸ Dodejme, že význam kritiky zdůrazňuje Vavřík opakovaně.

Vynikajícím autorem je podle něj básník Vilém Závada. Vavřík líčí Zavadovu ostravskou literární krajinu jako svět plný kontrastů: *Dřevěný kostelík je obklopen hřbitovem, jež stíní lípy a za nimi táhnou se pole mírně zvlněná, přerušená hrázemi bývalých rybníků, hrázemi tolik melancholickými, když podzim najde jejich prastaré duby v patriarchálním nachu. A na obzoru Bezkydy s modří valašských lesů. Na druhé straně Ostrava, zvučící železem, žhnoucí ohněm a zastíněná černými dýmy. A všechno dokola je podkopáno chodbami podzemní tmy.* (VAVŘÍK 1929/30, s. 48).

Na stránkách ČZ se kontinuálně rozvíjí debata o regionalismu, kterou ostatně vedou také další meziválečná kulturní periodika, např. brněnský *Index* (dobovou diskusi o regionalismu shrnul SLAVÍK 1937). V ostravských souřadnicích je pro ni klíčová postava Petra Bezruče. Vavřík uznává význam tohoto autora, ale zároveň

⁷ Ke vztahu Vavříka s Martínkem srov. příspěvek Jakuba Ivánka v této publikaci.

⁸ K osobnosti a dílu A. C. Nora srov. rovněž web *Živé encyklopedie*: <https://ziva-encyklopedie.cz/osobnosti/a-c-nor/> (cit. 7. 1. 2025).

polemizuje s patetickým článkem Františka Vystrčila *Bezruče na štít!* (VYSTRČIL 1935). Odmítá totiž chápat jako ikonického reprezentanta literárního Ostravska právě jen tohoto básníka, zvláště když si jej lidé redukuje pouze na sociálně angažovaného, tendenčního spisovatele. Vavřík znovu připomíná, že literaturu nelze vtěsnat do jednoho proudu, což se týká také Bezruče.: *Je trochu pohodlné omílati do omrzení jméno Bezručovo. Ustálilo se už v takové klišé, že by bylo nejuvýše na čase, aby někdo důrazně protestoval proti jeho zneužívání ke všem možným účelům. Nechť se ale nezapomíná, že Petr Bezruč není básník pouze jednoznačný...* (VAVŘÍK 1935, s. 87). Dodejme, že na stránkách ČZ jsou předmětem kritiky i sarkastického výsměchu početné řady Bezručových napodobitelů, takto se o nich vyjadřuje překladatel Jaroslav Závada, bratr známého básníka a jeden z nejpłodnějších autorů ČZ: *Jejich zjevem jsou ostravské ulice stíženy jako morovou ranou. Jsou to ponejvíce šílenci, jejichž dech je podoben dechu bláznů, kteří profanují jak čistou podstatu umění, tak veliké jméno básníka, jehož se dovolávají.* (ZÁVADA 1933, s. 21).

Podobně kriticky vidí lokální poměry i Zdeněk Vavřík, podle něhož literárnímu životu na periferii škodí komerční literáti, ale ještě více grafomani, amatéři, jimž se v provinčním prostředí nedostává kritické reflexe, nikdo jim nevysvětlí, že nejsou a nikdy nebudou skutečnými umělci: *Mnohem spíše jsou to ubožáci, lidé stíženi megalomanií, chorobným velikášstvím, lidé, kteří jsou tak slepí, že se domnívají, že jsou něco, že jsou aspoň tolik, jako opravdoví básníci..., v zásadě je to vlastně groteskní podívaná na vypínající se ubohost, člověk neví, má-li se smát, či plakat. Hledte, těm lidem nelze upírat, že cosi chtějí [...] ale na druhé straně: ti lidé nic nedovedou, setrávají při tom ve svém trapném bludu, že jsou umělci.* (VAVŘÍK 1930c, s. 21, zdůraznil ZV).

Autoři ČZ nerozvíjeli myšlenku samostatné slezské etnické identity, ale vnímají a akcentují regionální „jinakost“ širšího Ostravska, tedy odlišnou mentalitu i odlišné kulturní potřeby. Také Vavřík opakovaně zdůrazňuje osobitost kultury na Ostravsku.

Tato teze zaznívá i v jeho stati o ostravském rozhlasu: *Nejde o úplný regionalism, nejde ani o lokální patriotism, jde o dobrý rozhlas pro ostravské jeho posluchače. Jde o to, aby Ostrava mohla být hrda na svůj rozhlas. Právo na to jistě má pro to všechno, čím se jako kraj liší od jiných území našeho státu. Pro odlišný charakter svého lidu, pro odlišné svoje kulturní potřeby, pro jiný tep své krve, pro tu svou divnou a chmurnou krásu, která by se měla obrážet i ve vlnách její TŠF.* (VAVŘÍK 1933, s. 6, zdůraznil ZV).

Poznamenejme, že ostravský rozhlas začal vysílat v roce 1929 a od počátku s ním spolupracovali spisovatelé čeští (Vojtěch Martínek, Milan Rusinský) i němečtí (Ilsa Weber). Vavřík sám v rozhlasu vystupoval poměrně často, jak je patrné i z některých textů uveřejněných v ČZ, zároveň sledoval ostravské rozhlasové vysílání dosti kriticky. Význam kritických pohledů pro další kulturní rozvoj Ostravska zdůrazňuje Vavřík opakovaně, a to i v souvislosti s výtvarným děním, které jinak reflektuje velmi sporadicky: *Výtvarnická Ostrava nemá ani jediného výtvarnického kritika. Má referenty, nikoli kritiky. A neobejde se bez kritiků... ne-stranných, nespolkářských, spravedlivých. Bez nich bude se utloukat v klikaření, v potyčkách, v nichž půjde spíš o obchod než o umění.* (VAVŘÍK 1936, s. 75–76).

Vavřík na půdě ČZ několikrát bez obalu konstatuje, že kulturní život Ostravska se vyznačuje primitivností a zastaralostí a že naléhavě potřebuje modernizaci. Připomíná zároveň, že pokusy o náročnější akce uspěly (např. přednášky Vítězslava Nezvala v Domě umění se setkaly se značným zájmem publika); proto je zjevné, že Ostrava potřebuje více institucí, které by pěstovaly moderní kulturu (VAVŘÍK 1930b). V programové stati *Práce a plány*, která v roce 1930 otevírá sedmý ročník časopisu, pak píše mj. o tom, že regionu chybí skutečně moderní umělecký časopis. Jeho funkci ČZ neplní, protože v ní umělecká literatura už téměř nevychází, přestože v Ostravě je dostatek zajímavých autorů.⁹ Tímto

⁹ V ČZ skutečně od konce 20. let přestává vycházet beletrie, a to hlavně z finančních důvodů. Ve 30. letech má časopis skromnější rozsah a převažují v něm kulturně-osvětové články.

novým periodikem se brzy stane revue *Poesie*, kterou v ČZ představuje stař Jana Strakoše *K programu revue Poesie* (STRAKOŠ 1930). Tu lze zároveň považovat za manifest tzv. čisté poezie, k níž se Vavřík hlásí i ve své básnické tvorbě.¹⁰ Vavřík mluví rovněž o potřebě více reflektovat polskou literaturu, k tomu pak dochází nejen na půdě *Poesie*, ale i v samotné ČZ, kde se věnuje značná pozornost zejména tvorbě básníka Emila Zegadłowicze. Není bez zajímavosti, že jemu i polské literatuře vůbec dává přibližně ve stejné době nemalý prostor také další prvorepublikový časopis, katolická revue *Akord* (ŠINCLOVÁ 2018, s. 109–110).

Četba lidu a knihovníci

Časopis ČZ má lidovýchovné záměry a velmi často se jeho autoři zamýšlí nad knižním trhem, četbou širších vrstev a především knihovnami a knihovnickou prací. Také tyto tendence mají své analogie v celorepublikovém kontextu meziválečné doby, jak o tom svědčí i existence specializovaných knihovnických časopisů (srov. KUBÍČEK 2018). Zdeněk Vavřík se těmito otázkám věnuje velmi intenzivně zejména ve 30. letech, kdy sám působí jako knihovník, a to nejprve v Moravské Ostravě, poté v Opavě; své zkušenosti s touto profesí později zúročí v samostatné knížce *Knihovníkův zápisník* (1946). Zároveň je třeba poznamenat, že Ostrava patří v meziválečné době k významným centrům vydávání populární literatury. Jsou to zvláště Mariánské Hory a Hulváky, kde působila nakladatelství zaměřená na tzv. brakovou literaturu, tedy krváky, červenou knihovnu a další produkci šířenou v sešitech, kolportážním způsobem (základní informace o ostravské triviální literatuře a ukázky z ní podává JIROUŠEK 2020). A právě v Mariánských Horách žije s rodiči Vavřík, má tedy vznik literárního braku přímo „před očima“. Tato produkce byla terčem silné kritiky regionálních literátů i osvětových pracovníků od prvního ročníku ČZ, jak o tom svědčí článek spisovatele Josefa Františka Karase, který se poza-

¹⁰ K tématu srov. příspěvek Romana Polácha v této publikaci.

stavuje nad tím, že mladí lidé masově čtou tzv. cliftonky, sešitově vydávané detektivky (KARAS 1925). Karas však neobviňuje z tohoto stavu pokleslý vkus mládeže, hlavní problém podle něj tkví ve vysokých cenách kvalitní literatury ve srovnání s levnými tisky literárního braku. V prvním ročníku také ČZ informuje o provolání československých knihkupců a nakladatelů *Proti nemravným a otravujícím knihám i časopisům*, v němž se mluví o tom, že vedle hodnotných knižních novinek se objevuje *hanebný brak, vrhaný na knižní trh bez nejmenšího pocitu zodpovědnosti, knihy, jež jsou vypočítány jen k tomu, aby dráždily nejnižší pudy a lákaly hrubou senzačností* (PROTI NEMRAVNÝM... 1925, s. 16). Prvorepubliková kulturní veřejnost vede o těchto otázkách intenzivní diskuse, které směřují k požadavkům omezovat šíření triviální literatury, což po letech vyjednávání vyvrcholí přijetím tzv. zákona o braku a pornografii v roce 1933 (PAVLÍČEK 2015, s. 759–774).

Pro Zdeňka Vavříka není řešením zakazování, ale snaha převychovat čtenáře, a to zejména prostřednictvím knihoven a knihovníků. Vavřík se opakovaně vrací k otázce, co mají číst dělníci, tedy dominantní sociální vrstva Ostravy. Svůj klíčový článek na toto téma, nazvaný *Knihy a dělníci*, začíná mikropříběhem: líčí situaci, kdy přijdou do knihovny dva nezaměstnaní dělníci s požadavkem *Dajte mi tam cosik od tej Glynovej lebo Marlitovej. Aj Brodský može byť*,¹¹ knihovník se diví, proč zrovna toto, chce jim dát jiné knihy, *abyste nečtli knihy pro staré báby, ale knihy, jak se patří na mužského*, tak jim nakonec vnutí *Bílého tesáka* a *Posledního mohykána*, ale *když ty knihy vraceli, chtěli zase Glynovou a Marlitovou* (VAVŘÍK 1937, s. 144). Jako mimořádně konzervativní pak líčí čtenářské návyky žen: *Máte-li v knihovně pět svazků Javořické*

¹¹ Elinor Glynová byla úspěšná britská autorka milostných románů, které vycházely v meziválečné době v českých překladech. Díla německé spisovatelky Eugenie Marlittové jsou pokládány za prototyp tzv. červené knihovny, kompletně všechna vyšla v českých překladech u Aloise Hynka v letech 1906–1912. Konvenční sentimentální romány psal také Bohumil Zahradník-Brodský, z nichž některé byly za první republiky zfilmovány (srov. němý film *Děvče z hor*).

a ona je všechny dvakrát přečetla a desetkrát slyšela, že jiných nemáte a mítí nebudete, těžko ji pohnete k tomu, aby to zkusila s Jahodou. Až vám jeho knihu bude vracet, zaručeně se po jedenácté až padesáté páté zeptá, nemáte-li tam něco od Javořické. (TAMTÉŽ, s. 145).¹²

Vavřík si nedělá žádné iluze o programu socialistické literatury, jak jej tehdy deklarovali levicoví teoretici, vychází totiž z konkrétní knihovnické praxe: *Jedno je jisto: ať dr. B. Václavek sebe obratněji snuje s pomocí svých druhů programy socialistického realismu, ale praxe je proti němu, praxe je proti všem literárním teoriím [...] Vypadá to groteskně: intelektuálové vydupávají přímo ze země literaturu pro někoho, kdo ji nechce, kdo po ní netouží, kdo dává přednost měšťáckému kýči, jak by se řeklo.* (TAMTÉŽ, s. 145).¹³

Vavřík přemýšlí o vhodné četbě pro masy velmi střízlivě. Je mu sice líto, že širší publikum nečte a nebude číst poezii Josefa Hory, ale bere v úvahu reálné možnosti a doporučuje nabízet dělníkům ke čtení zejména kvalitní dobrodružné romány jako *Vyzvědače* Jamese Fenimora Coopera nebo *Syna lovce medvědů* Karla Maye (VAVŘÍK 1934, s. 67). Přivádět lidi bez vyššího vzdělání k dobrým knihám je důležitým úkolem zejména pro knihovny – to je teze, která velmi často zaznívá na stránkách ČZ. Mnohokrát se tu připomínají pozitivní důsledky zákona o veřejných knihovnách z roku 1919, zároveň zaznívá kritika vesnických knihovníků a jejich zastaralého vkusu (TEICHMANN 1931). Zdeněk Vavřík vychází z každodenní praxe, a proto je mu jasné, že kultivovat čtenáře je úkol velmi nesnadný: *Řeknete, že je knihovnickovou povinností čtenáře*

¹² Neobyčejně plodná spisovatelka Vlasta Javořická je dnes považována za autorku, která v některých svých dílech překračuje konvence sentimentálních románů (tzv. červené knihovny) a rozvíjí čtivou podobu vesnické realistické prózy. Podobně lze charakterizovat Josefa Jahodu, který usiloval o lidovou četbu z vesnického prostředí, z jeho rozsáhlé tvorby byly oceňovány především povídky.

¹³ Marxistický literární kritik a teoretik Bedřich Václavek ve 30. letech 20. století propagoval socialistický realismus, inspirovaný sovětskými modely, ale též domácími impulzy avantgardního a proletářského umění.

vychovávat od horšího k lepšímu. To se velmi lehce řekne, ale představit si už někdo tu dřinu? (VAVŘÍK 1937, s. 145, zdůraznil JM).

V době krize

V posledních dvou ročnících proniká do článků ČZ atmosféra tíživé politické situace, spojené s nástupem fašismu a ohrožením samostatnosti Československa. Promítá se také do článků Zdeňka Vavříka, který se např. často věnuje hlučínskému pohraničí, s nemalým nadšením vítá vybudování pásu opevnění v této pohraniční zóně, vidí v tom též symbolický akt s morálním dopadem. Čteme rozhodnou chválu vojáků a chválu „betonu“: *Tady, mezi Moravci, kteří měli z Německa i strach i dojem velikosti, imponující prostáčkům, tady se pozná, jaký úžasný morální význam má branná připravenost republiky. [...] Jsou lidé, kterým slovo nestačí, slovo je nepřesvědčí. Beton, chvála Bohu, ano! I poděkujeme svým vojákům za to, že Hlučínsko je dnes více naše, než vůbec kdy bývalo.* (VAVŘÍK 1938a, s. 105–106).

Vavřík přemýšlí o aktuálních hodnotách a nadějích spojených s československou vlastí, přičemž důležitou kategorií je pro něj „naše řeč.“ To jej znovu přivádí ke knihám a knihovníkům. Jejich role je podle Vavříka v pohraničních oblastech nezastupitelná, protože právě oni mohou získat pro českou věc ty, jejichž identita je nevyhraněná a kolísá mezi českou a německou etnicitou: *Není to úkol malý, ale musí se udělat, chceme-li svoje lidi přesvědčit, že jsou opravdu naši, chceme-li je přesvědčit, že naše kultura je stejně dobrá jako kultura kteréhokoliv jiného evropského národa, že je to kultura, pro kterou stojí za to se i bít, bude-li ji kdo chtít povalit.* (TAMTÉŽ, s. 107).

Dospěli jsme na závěr. Zdeňku Vavříkovi patří nemalý prostor v úplně posledním čísle ČZ, před definitivním zánikem časopisu. Zveřejňuje tu článek *Veřejná knihovna a brannost*, jehož název může působit poněkud bizarně, ale autor tu nemá na mysli šíření

politických brožur ve veřejných knihovnách, ale znovu a s větší naléhavostí vyslovuje svůj program dobré četby, tentokrát má na mysli především velké národní básníky: *Stydět se nemusíme, našich básníků je hojně a jsou mezi nimi takoví, že i ti největší po světě měli by povinnost sklonit se před nimi. To Mácha, Vrchlický, Březina... Co však musíme, to je naučiti se mítí ty básníky v uctivosti, vážit si jejich díla, umět je čísti, abychom pochopili, že jejich vlast se musí bránit též proto, že je zrodila a oni že ji oslavili. Tady začíná úkol veřejných knihoven. [...] Ta práce se však musí dělat a udělat, musíme lidi naučiti čísti, aby pochopili svoji vlastní velikost z příslušnosti k vlasti, která inspirovala každou dobrou knihu, každý dobrý verš.* (VAVŘÍK 1938b, s. 143–144).

Tištěné prameny

BÁR, Zdeněk, 1934, Autoři Moravského kola spisovatelů z východní Moravy a Slezska. *Černá země* 10, č. 10, s. 150–154.

KARAS, J. F. 1925. O četbě naší mládeže. *Černá země* 1, č. 5, s. 25–28.

MARTÍNEK, Vojtěch. 1926. František Sokol-Tůma. *Černá země* 2, č. 5, s. 135–140.

PROTI NEMRAVNÝM ...1925. Proti nemravným a otravujícím knihám i časopisům. *Černá země* 1, č. 4, s. 16–17.

SLAVÍK, Bedřich. 1937. *Regionalismus a literatura*. Domažlice: Baarova společnost.

STRAKOŠ, Jan. 1930. K programu revue Poesie. *Černá země* 7, č. 3, s. 43–46.

TEICHMANN, Jaroslav. 1931. Několik poznámek o knihovnách, knihovnicích a knihách. *Černá země* 7, č. 6–7, s. 108–112.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1929. Kulturní tristia. Český film. *Černá země* 5, č. 7, s. 111–112.

- VAVŘÍK, Zdeněk. 1929/30. Mladí autoři Černé země. *Černá země* 6, č. 2–4, s. 21–23, 43–49, 62–64.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1930a. Kulturní tristia. Censura. *Černá země* 6, č. 9–10, s. 167–169.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1930b. Práce a plány. *Černá země* 7, č. 1, s. 1–4.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1930c. Kulturní tristia. Literatura a periferie. *Černá země* 7, č. 2, s. 19–22.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1930d. Kulturní tristia. Mluvící film, Praha a tak dále. *Černá země* 7, č. 2, s. 22–23.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1933. Rozhlas a lidová výchova. *Černá země* 10, č. 1, s. 2–6.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1934. Glosy na okraj citátu. *Černá země* 10, č. 5, s. 65–68.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1935. Bezruč na štít! Jenom Bezruč? *Černá země* 11, č. 5–6, s. 85–87.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1936. Regionalismus, obrazy a sochy. *Černá země* 12, č. 4–5, s. 73–76.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1937. Knihy a dělníci. *Černá země* 13, č. 9–10, s. 144–147.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1938a. Knihovnik a Hlučínsko. *Černá země* 14, č. 7, 105–107.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1938b. Veřejná knihovna a brannost. *Černá země* 14, č. 9–10, s. 141–144.
- VAVŘÍK, Zdeněk. 1946. *Knihovníkův zápisník*. Praha: V. Šmidt (jako e-knihu vydala Městská knihovna v Praze, 2016).
- VYSTRČIL, František. 1935. Bezruč na štít! *Černá země* 11, č. 4, s. 55–58.
- ZÁVADA, Jaroslav. 1933. Regionální umění. *Černá země* 10, č. 3, s. 20–22.

Literatura

BARAN, IVO . 2009. Spor o Těšínsko a jeho důsledky. Dlouholetý zdroj nepochopení mezi Čechy a Poláky. *Dějiny a současnost* 31, č. 11, s. 18–20.

JEMELKA, Martin a kol. 2023. *Jan Prokeš: Ostrava na cestě k velkému městu*. Ostrava: Fiducia.

JIROUŠEK, Martin. 2020. *Fialoví ďábli. Antologie hororu*. Ostrava: Protimluv.

KUBÍČEK, Jaromír. 2018. Osvětou k svobodě: rozvoj knihovnictví v osvětovém tisku mezi dvěma válkami. In: KUBÍČEK – WIENDL 2018, s. 59–72.

KUBÍČEK, Tomáš. 2020. *Řád tvaru: tradicionalistické časopisy v období první republiky (analýzy a rekonstrukce)*. Brno: Host.

KUBÍČEK, Tomáš – WIENDL, Jan (red.). 2018. *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky: periodický tisk v letech 1918–1938*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně.

PAVLÍČEK, Tomáš. 2015. V zájmu republiky. Literární cenzura v době avantgardy a obrany liberální demokracie. In: WÖGERBAUER, Michael – ŠÁMAL, Petr a kol. (red.). *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I., 1749–1938*. Praha: Academia: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., s. 693–756.

PRZEPERSKI, Michał. 2016. *Nieznośny ciężar braterstwa: konflikty polsko-czeskie w XX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

ŠINCLOVÁ, Soňa. 2018. Příspěvek ke koncepci překládání evropské literatury v časopise Akord. In: KUBÍČEK – WIENDL 2018, s. 101–117.

Elektronické zdroje

ČERNÁ ZEMĚ (digitální kopie všech ročníků časopisu). Dostupné online: <https://kramerius.svkos.cz/periodical/uuid:57a769c0-7a73-11dd-a479-0013d398622b> (cit. 10. 10. 2024).

ŽIVÁ ENCYKLOPEDIĚ. Dostupné online: <https://ziva-encyklopedie.cz> (cit. 10. 10. 2024).

Tvůrčí cesta Zdeňka Vavříka v krajině literatury pro děti a mládež aneb *Od Dobrodružství Marca Pola po Kacafírka*

Svatava Urbanová

Jaké je současné postavení Zdeňka Vavříka v literatuře pro děti a mládež?¹

Zdeněk Vavřík je jednou provždy spojován se svým úspěšným prozaickým debutem *Dobrodružství Marca Pola* (1942). Přesvědčivě vstoupil do kontextu české literatury pro děti a mládež v 1. polovině 40. let 20. století a jeho převyprávění proslulého cestopisu se dnes stalo součástí českého literárního kánonu. Próza, vydaná v době německé okupace, neztrácela ani v dalších desetiletích na své účinnosti. Nejenže se osvěžil zájem o *Milion* od Marca Pola,² středověký cestopis, který ve Vavříkově podání dostal příhodný název, ale zpracování se stalo prototypem moderního historicko-dobrodružného cestopisu. Nese znaky literatury faktu i zábavné beletrie. Tuto skutečnost uvádíme, protože román je nadále čtenářsky přitažlivý a populární též svou situovaností do dávnější historické minulosti. Je vstřícný dětskému/mladému čtenáři v podobě využívání sdělných a srozumitelných postupů a motivů blízkých populární literatuře, zároveň se stal komplementem vysoké literatury. Nabízejí se některé recepční klíče, neboť Vavříkovo *Dobrodružství Marca Pola* zaujalo volným přístupem k předloze.

¹ Bibliografie vztahující se k Vavříkově působení na poli literatury pro děti a mládež dostupná v publikaci URBANOVÁ – HOLAŇOVÁ – TKAČÍKOVÁ 2015 (s. 274–277). Širší bibliografii uvádí např. MALURA 2022 (s. 366–367) nebo PEŠTA – VOJTKOVÁ 1998–2007.

² Literární historik Eduard Petrů označil cestopis za non-fiction (PETRŮ 1984, s. 41–47). Zároveň připouští, že vrstevníci Marca Pola vnímali cestu za výmysl, který však není ani zdaleka tak dobrodružný jako cestopis tak řečeného Mandevilla (TAMTĚŽ).

Na začátku autorova zájmu stálo okouzlení drobnou knížečkou, kterou Vavříkův otec přivezl z Tridentu, kam se dostal jako voják během první světové války. Malý chlapec všemu nerozuměl, o to více ho psané okouzlovalo. Druhý impulz byl mnohem pragmatičtější. Autora vyzval k tvorbě pro mládež sám František Halas, neboť byl přesvědčen, že chybí kvalitní knihy českých autorů a málo se čelí nehodnotné brakové nabídce. V české literatuře navíc chyběla novější zpracování děl ze základního fondu evropského a světového kulturního dědictví. Vavříkův nápad pustit se do volného převyprávění světoznámého cestopisu byl přinejmenším odvážný, avšak zdařil se. Důkladně se připravoval, čerpal informace jak z dosažitelných českých překladů *Milionu*, tak z francouzsky psané literatury, protože tento jazyk ovládal.

Vavříkovo zpracování příběhů vyšlo v prestižním pražském nakladatelství Orbis a vyznačovalo se vstřícnými přístupy k čtenářům. Přitahovalo napínavostí, exotikou míst i postav, tematickým zaměřením, zvoleným žánrem a intencionalitou. Román vedl k poznávání nových zemí a národů, favorizoval tolerantnost, odvahu, zvědavost mladých čtenářů. Jen v roce 1942 zde vyšel třikrát. Nepřímo přesvědčoval o recepční šíři literatury pro děti a mládež, o příináležitosti této oblasti tvorby do české literatury. Zásluhou soukromých i státních nakladatelství se v poválečných letech a následně dostal do vztahové sítě čtení osmkrát (např. 1957, 1963, 1969; naposled tomu bylo v roce 1980 v Albatrosu s doslovem Viléma Závady). Opakovaná vydání se přirozeně podílela na čtenářské socializaci nejméně tří generací. Kniha byla čtena v rodinách, ve školách, nechyběla ve veřejných knihovnách, byla doporučována vrstevníky. Kniha se stala průpravou ke starší české literatuře, přispěla k „encyklopedické“ výbavě kompetentnějších čtenářů. Socializační pozici románu upevnila také rozhlasová nahrávka, kterou v roce 1958 načetl herec Zdeněk Štěpánek. Pětice čtení na pokračování se ujal zkušený rozhlasový režisér Karel Weinlich.

Vavříkovo vyprávění *podle Milionu*, jak stojí v podtitulu, se skládá ze tří částí, které jsou označovány coby *knihy*, a ty se sklá-

dají z *kapitol* v počtu 12-7-7. Jako ve starých spisech nebo v jiných dobrodružných knihách se na počátku kapitol objevuje stručný obsah, např.: *Kapitola první vypravuje o dvou bratřích, o smutku jednoho, kterýž se jmenoval Niccolo, a o obchodním duchu druhého, kterého jméno bylo Maffio. Také o rozhodnutí, které byli učinili.* (VAVŘÍK 1963, s. 13). Fakta a charakteristiky chování postav volil autor s přihlédnutím k syžetové výstavbě příběhů. Ve své podstatě se postupuje chronologicko-retrospektivně, neboť autor na rozdíl od modelového čtenáře zná budoucnost. Respektují se však také aspekty emocionální (touhy, přání, záliby, postoje), anticipační, identifikační i kompenzační. Nejen proto některé epizody, fakta, reálie, výjevy a obrazy z různých zemí překvapují svou jedinečností a zvláštnostmi, které se různě vynořují a mizí, ale také spolu souvisejí, prolínají se a mnohdy spojují se v celek. Vyprávění je přitom rytmizováno jak z časového hlediska, tak prostorově a věcně. Nechybí popisy fauny a flóry s bohatostí barev, chutí a vůní. Smyslové vnímání obohacuje představivost a fantazii, navíc samo o sobě se stává něčím až psychologicky svébytným, s čím se může čtenář snáze identifikovat. Pro běžného čtenáře se nadále stává oporou rytmizace se střídáním dne a noci. Ať se Marco Polo nachází kdekoliv, pravidelně se opakuje východ slunce a stmívání. Proměňují se podnebná pásma, žár a chlad, opakuje se motiv cest prostoupený neustálými zápasy a bojem o holou existenci. Objevuje se zájem obyvatel území o přicházející z neznámých krajů, upoutají rituály spojené s přijetím, když zjistí dobrý úmysl, pozorné naslouchání cizincům, povlovné projevy náklonnosti.

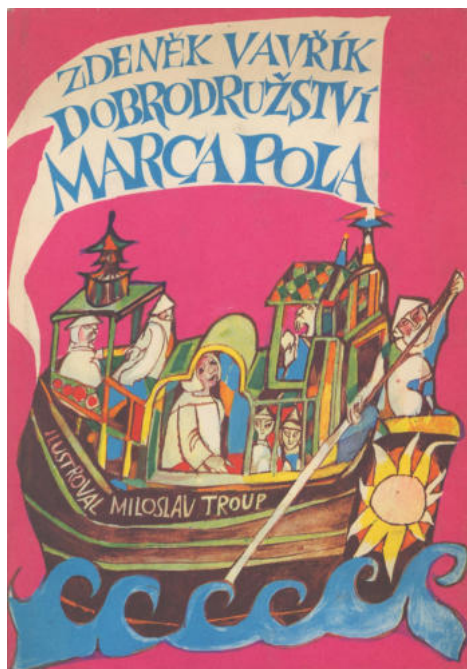
Modalita vypravěče je proměnlivá. Několikanásobně udržuje kontakt s vnímateli, klade řečnické otázky, které však nadále zůstávají otevřené. Projekce implicitního čtenáře se promítá např. do relativizace Marcova vztahu k nedosažitelnému a nedotknutelnému chánovi: *I nesuďme svého hrdinu. Po sedmi stech letech je těžko býti soudcem spravedlivých. Raději vypravujme dále!* (ТАМТÉЖ, s. 145). Dávná minulost je mladší, starší a nejstarší, rámcování bývá umocňováno připomenutím, že Marco Polo svá životní dobrodružství vypráví spoluvězni v Janově, když byl uvržen do žaláře za

svou obranu Benátek. Vězeňský druh s úctou a obdivem vše zapisuje. Zdeněk Vavřík v textu na několika místech připomíná svou pozici toho, kdo převypravuje. V duchu zvolené vypravěčské strategie se tok děje někdy zrychluje, přerušuje, pak skokově posouvá. Mimo exotiku míst a exotiku hrdinů nás zaujme semióza prostoru se složitým náboženským, kulturním a společenským pozadím, různé body a orientační směry s různorodými hodnotovými konotacemi. Několikeré výpravy a návraty, dlouhá putování a pozastavení trvající roky, dramatičnost situací (neboť se hrdinové dostávají do nečekaných vírů událostí) a další postupy udržují čtenáře v napětí.

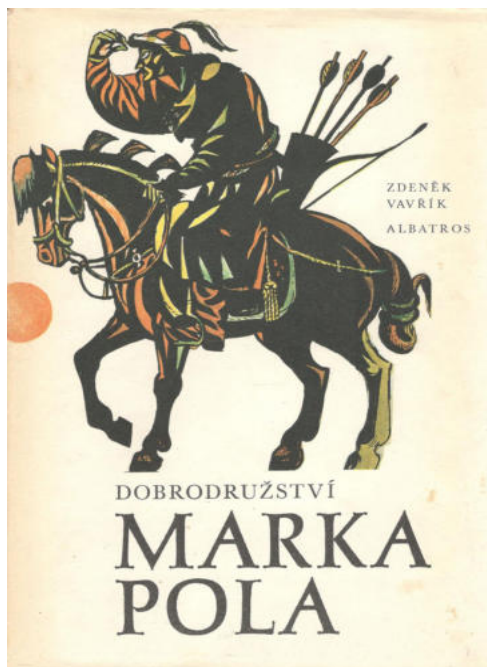
Literární historička Ester Nováková v monografii o protektorátní literatuře, v podkapitole *Převyprávění starých literárních látek*, upozorňuje na ideové podloží: *Kniha je prodchnuta obdivem ke krásám cizích krajů, ale také k lidskému duchu a důvtipu, přičemž přirozeně akcentuje rovnost různorodých národů i jistoty domova.* (JANOŮŠEK A KOL. 2022, s. 513). Určitě s tímto tvrzením můžeme souhlasit. Ve Vavříkově zpracování je ovšem neméně podstatné zjištění, že osobní poznání obohacuje náš pohled na svět a samo o sobě je zápasem o svébytnost. Je důležité, jak kdo svět vidí a vnímá, co si z poznaného přisvojí. Vavřík nechává volný prostor svému modelovému dětskému čtenáři – partnerovi. Reaguje na možné otázky, nikdy však nevolí autoritativní pozici: *Proč to? – Co to bylo, co je zpátky hnalo na Východ... Kdo ví, kdo ví, kdo ví?* (VAVŘÍK 1963, s. 35).

Připomeňme, že cennou součástí vydávaných knih o Marcu Polovi se stávaly ilustrace. Nejdříve zkušeného výtvarníka Josefa Nováka, jehož kresby odpovídají protektorátním představám o vydávání historických próz a dobové potřebě přiblížit některá aktuální témata. Převládá v nich figurativnost a kopírují se dějové linie jednotlivých příběhů. Naopak výtvarně výraznější, výlučnější, expresivnější, ale méně se vážící k historické tematice, jsou ilustrace Miloslava Troupa. Vyšly sice jen jednou, a to ve Státním nakladatelství dětské knihy (SNDK) v roce 1963, rok před

úmrtím Zdeňka Vavříka, avšak dodnes jsou považovány za novum. Zachycují spíše exotiku míst, architekturu a ornamentálnost bohatých paláců, lidský mumraj a pestrost orientálních tržišť. Nechybí však ani zobrazení míst intimních, vztahově důvěrných. Vavříkův souhlas vydat román s tímto typem ilustrací svědčí o autorově otevřenosti a smyslu pro změnu, dokládá autorovo zalíbení v moderním výtvarném umění.

Přebal vydání Dobrodružství Marca Pola v SNDK (1963) s ilustracemi Milošava Troupa.

Přebal vydání Dobrodružství Marca Pola v nakladatelství Albatros (1980) s ilustrací Josefa Nováka.

Je oprávněné řadit Vavříka do oblasti regionální literatury?

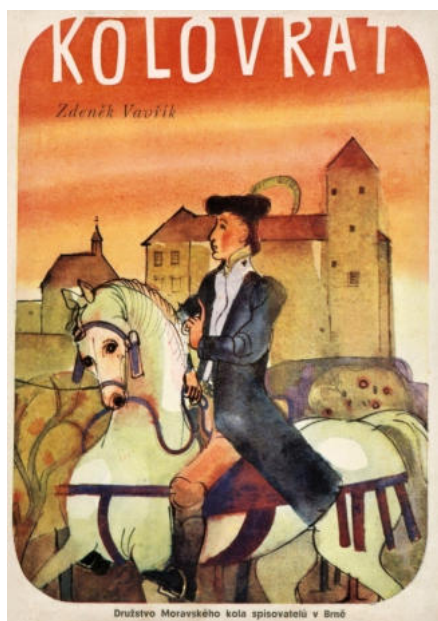
V období druhé světové války se považovalo za potřebné oživit tradice v regionech pomocí návratu ke slovesnému folkloru spjatému s domovem, s krajinou dětství a dospívání, s místy s tradicí, které

by dodávaly českému národu sebevědomí. U Vavříka se jednalo o paměťový návrat na severovýchodní Moravu a do Slezska (konkrétně na Lašsko, Ostravsko a Opavsko), autor se přitom netajil zájmem o Pardubicko a východní Čechy, kde po záboru Slezska našel práci a nový domov pro svou rodinu. Jistě nikoliv náhodou vyšly ve stejném roce (1944) převyprávění pověstí o nálezu kamenného uhlí ve Slezské Ostravě (dvojice pověstí s názvem *Dvakrát o jednom* byla vybrána do souboru *Květy naší země. Pohádky moravských spisovatelů*, který editoval Zdeněk Bár) a pásmo složené z různých útvarů východočeské ústní lidové slovesnosti s názvem *Kolouvat*. Ten přibližuje živé formy slovesného folkloru udržované mezi dospělými i dětmi. Patřily k denním rituálům, byly součástí večerních posezení ve venkovské společnosti (srov. Nováková 2009, s. 65). V *Kolouvatu*, který vyšel s podtitulem *Vyprávěnky*, jsou zastoupeny modlitbičky, koledy, písně, různá říkadla dětského folkloru tvořená dětmi i dospělými pro děti, nechybí příběhy kouzelné, strašidelné, humorné, kratochvilné, které pobaví i poučí, historické povídky spojené se slavnými východočeskými šlechtickými rody a erby, s pardubickým krajem a slavnou Kunětickou horou. Celou skupinu textů tvoří úsměvné epizody a hříčky spojené s renesančním lidovým šibalem Kacafirkem, jenž svým čtveráctvím připomíná Enšpígla a přirozenou lidovou moudrostí má blízko k českému rytíři Palečkovi. Každý z besedníků si přijde na své. Chvilí vystupuje jako vypravěč, jindy je vděčným posluchačem.³

Knihy *Květy naší země* a *Kolouvat* vyšly s kongeniálními celostránkovými barevnými ilustracemi Jana Černého, jenž doprovázel text také dílčími pérovkami. Jeho Kacafírek je zobrazen jako

³ K historii Pardubic a okolí se Vavřík vrátil později v knize *Zelená brána* (1958). Zahrnuje legendu, burleskní drama a satirickou pohádku, tedy žánrově rozdílné útvary. Poslední z nich vede k mylnému zařazení knihy do literatury pro děti a mládež (CHALOUPKA – VORÁČEK 1984, s. 290). Z jiného úhlu pohledu vypovídá o autorově širokém uměleckém záběru, o trvalém zájmu o starší látky. Žádné ze zpracování však nezbudilo takový ohlas a nebylo čtenářsky tak živé jako *Dobrodružství Marca Pola*.

veselý podsaditý chlapík středního věku, s příznačným apетitem, s rozšafnými gesty a úsměvnou mimikou. Lehce si poradí s panstvem i církevními hodnostáři. Ke Kacafírkovi se Zdeněk Vavřík s oblibou vracel. Chrudimský perníkář se stal také hrdinou Vavříkových loutkových her *Šibal Kacafírek* (1957) a *Kratochvíle s Kacafírkem* (1958). V nich vystupuje jako postava mnohem mladší, pokukující po sličné Alence, dceři okradené chudobné vdovy. Vavříkovy loutkové hry obohatily loutkářskou dramaturgii dvojím způsobem. Jednak se na jeviště dostal šibal se smyslem pro situační a jazykový humor, kombinovaně hraný loutkami i živými herci, dále se jimi rozšířily okruhy loutkářských her historických, protože se odehrávají v konkrétní době a na konkrétních místech (např. na chrudimském náměstí, v místní radnici). Účinkují v nich povýšení měšťané a zpychlí konšelé města, kteří zesměšňují sami sebe.

Přebal knihy *Kolovrat* ve vydání Družstva Moravského kola spisovatelů (1944) s ilustrací Jana Černého.

Přebal knihy *Květy naší země* ve vydání Nakladatelství Josefa Lukasíka (1944) s ilustrací Jana Černého.

Ukažme si různost Vavříkových literárních přístupů k folklorní látce regionálního původu na variantách pověsti o ostravském nálezu uhlí. Nejstarší z nich je pověst o přísném, ale oblíbeném kapitánovi rakouského pěšího pluku, který unaveně táhl na Halič. V dolíku Burňa v Polské Ostravě se spolu s ostatními vojáky zastavili, v Ostravici napojili koně, odpočinuli si. Netušili, že velitel mezitím našel žílu černého kamene. Tady ústně tradovaná pověst končí. Ve Vavříkově podání se kapitán rozhodne zůstat na Burni a odkoupí pastviska od nic netušícího kováře Keltičky. Ten když zjistí, co prodal, trhá si vlasy z hlavy a nepomůže ani kapitánova nabídka, že pro jeho kovárnu bude vždy černé uhlí zadarmo. Kapitánovi se však nedařilo, nakonec zaměstnané havíře propustil, rozrytou a rozkopanou Burňu prodal hraběti Wilczkovi, zaplatil dluhy a vyjel za svými vojáky.

Připomeňme, které širší souvislosti jsou zmiňovány v odborné literatuře (URBANOVA 2016, s. 42–43, 50–53). První pohnutka upravit místní pověst o nálezu uhlí byla vlastenecká, do života ji přivedl Karel Jaromír Bukovanský, učitel, historik, publicista, autor souboru *Slezské báje a pověsti* (1877) a *Dějiny Polské Ostravy* (1901). Zveřejnil ji v *Opavském týdeníku* a nesla se v duchu odpovědi na otázky: Proč by měl být nálezcem ostravského uhlí cizák, když je v kraji zapotřebí posílit český živel? Tak vznikla pověst o kováři Keltičkovi, třebaže v těchto místech nikdy nikdo podobný nežil. V roce 1878 byl příběh zveřejněn. Bukovanský ho zasadil do doby kolem roku 1767. Kovář v této verzi pošle své tři tovaryše do dolíku na Burňu, aby stali bleskem zasažený starý buk, neboť bylo zapotřebí rozžhavit železo na podkovy. Stále hladový Jan (však *robil na Hladnově*) si chtěl oškvařit kousek špeku a zapálil oheň dřívě. Brzy zjistili, že hoří kameny položené kolem ohniště. Tovaryši všeho nechali, pobrali je a spěchali do kovárny. Burňa byla Keltičkova, takže začali kopat. Nejdříve pod bukem pro sebe a pak začali kamenné uhlí prodávat.

Vedle sebe začaly žít dvě verze. Důležité bylo, co čtenáře/posluchače oslovilo, zaujalo a dále se šířilo v mluvené podobě. Vavřík

zde nepřímo akceptoval migrační teorii. Varianty se různě proplétají, míchají, modifikují se, záleží na vypravěči a době šíření. Vavříkovo „ztvárnění“ kolísá mezi realistickým a pověstovým typem vyprávění. Autor hledá základ v dějinách kraje a v jeho hospodářsko-sociální podobě (URBANOVÁ 1984, s. 24). K „ostravské“ látce a kováři Keltičkovi se Vavřík vrátil ještě jednou, látku modifikoval, stylisticky a ideově aktualizoval.

Se třetí variantou se setkáváme ve Vavříkově knize *Ostravice. Příběhy na řece* (1956). Jako celek je věnována Ostravě. První část knihy, nesoucí název *O mlynáři a kovářovi*, dedikoval Vojtěchu Martínkovi, část druhou – *Příběhy na řece* – Petru Bezručovi. Najdeme v ní pověst s názvem *Zbojnická* a příběh ze současnosti *Dělnická*. Vavříkova aktualizovaná varianta pověsti *O kováři Keltičkovi* začíná výjevem: U cesty, která vede od Příbora do Ostravy, tam, kde je ohořelý kmen lípy, čeká mladý pocestný v cizokrajném oděvu na nějaký povoz. Vrací se po čtyřech letech domů z vlámské země, kde byl „na zkušené“. Na svůj vůz ho přibere forman Myška, který záhy odhadne, že se jedná o Jana Keltičku, syna starého kováře z Polské Ostravy. Pod Starou Vsí na břehu Ondřejnice zastavují, aby napojili koně. Forman nabídne mládenci domácí chléb s tvarohem a během odpočinku se zaposlouchají do zpěvu neznámé *kravarečky*. Krajina a místa jsou pro něj rázem důvěrně známými místy domova. Cesta návratu pokračuje po břehu Ostravice, míjejí Vítkovice, Čertovu Lhotku (dnešní Mariánské Hory), dojedou do Ostravy k Dolní bráně, projedou dřevěnou lávkou přes Ostravici, která teče dál až k Přívozu a tam se vlévá do řeky Odry. Pojmenování zviditelňuje část prostoru s konkrétními vlastnostmi. Míří se k Polské Ostravě, k domovu. Po návratu vypráví o tom, co viděl a zažil. Zmiňuje práci s ohněm živeným hořícími kameny. To mu tatík nechce věřit. Jan však brzy při kácení starého buku v Burni objeví kameny, které ještě jasněji hoří. Janovu radost mírní otcův zdrženlivý přístup. Společně si kladou otázky, komu by nález prospěl. Přece přijdou o obživu chudobní uhlíři z beskydských hor! Když pak další den přiveze smluvený náklad Bajgarek, odraný a začernělý uhlíř z Beskyd, také on se zarazí a ptá se, komu

Burňa patří. Odpověď zní – je panská, pronajatá od hraběte Wilczka. Všichni by přišli o práci! *Uplyne v Ostré ještě moc a moc vody, než se všechno změní, říká uhlíř, tak za dvě stě roků, kdybychom se mohli vrátit do Burně, pane Jane, to bychom byli veselejší* (VAVŘÍK 1959, s. 47). Těmito slovy se sice vyjadřuje touha po lepším životě, avšak překvapuje způsob a míra ideově-tematické aktualizace. Neodpovídá ani známé výstavbě textů a kontextů v nepohádkových lidových prózách, ani vžitě symbolice. Nejedná se o zlato, třebaže by mohlo být naplněno symbolickým obsahem a pojato jako „černé zlato“. Končí rozhodnutím nechat kameny tak.

Ukázka ilustrace Jiřího Jaromíra Drozda k pověsti *O kováři Keltičkovi* ze souboru *Ostravice* v SNDK (1953).

Komparujeme-li tři varianty zpracování příběhu o nález uhlí v Ostravě, vidíme, že se proměňuje nikoliv jev a konkrétní místo nálezu uhlí, ale to, kdo se stává nálezcem. Opakovaně se objevuje kovář Keltička, jeho postoje se však různí. Zůstává sepětí se Slezskou Ostravou a s černým řemeslem. Proměňuje se však skladba Keltičkovy rodiny a zastoupení dalších reálných postav, proměňují se pozice „nepřátel“ a „škůdců“. Zůstává protiklad cizího a domácího, bohatého a chudého, současného a budoucího. Vavříkův zájem o folklorní zdroje přetrvává. Nepochybně věděl, z čeho vyrůstá paměťový

narativ, co nadále žije v přirozeném prostředí, co se podílí na formování historického povědomí. Autor se vracel k nálezu uhlí s vědomím, že orální podoba příběhů pomalu zaniká, vytrácí se solidarita a síla sociálního povědomí. Není vyloučeno, že se rozhodl pro volnou parafrázi a kontaminaci různých typů regionálních pověstí také pod dobovými institucionálními tlaky.⁴

V souboru *Ostravice* zaujme příběh *Zbojnická*. Nachází se ve druhé části *Příběhů na řece* a odlišuje se od ostatních svou symboličností a intimitou. Hrdinou nadále zůstává Ondráš Šebesta (původně Fuciman, fojtův syn z Janovic). Ve Vavříkově podání je janovický Ondráš blízký mladému čtenáři svým vývojem. Vyprávění začíná narozením Ondráška a láskyplnou péčí rodičů, je zmiňováno místo, kam chlapec utíká snít. Nejraději sedává uprostřed proudu řeky na bludném kameni a vzpomíná na hrdého strýce Kajetána, matčina bratra. Ten se jako první vzepřel kvůli panstvu.

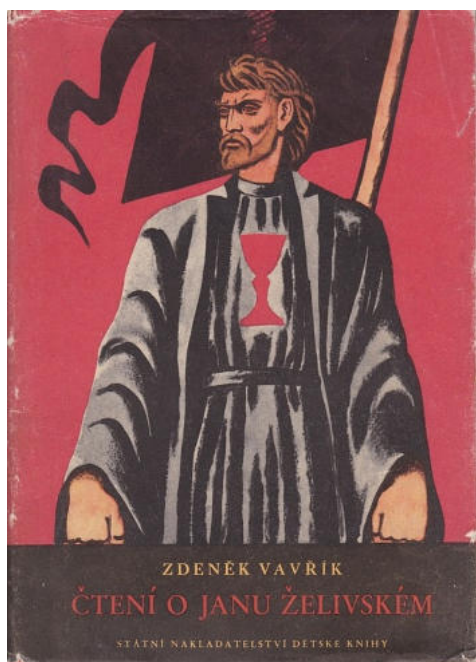
Řeka se ve Vavříkově podání stává metaforou času a proměny. Bystrá, čirá voda se dovede vzdouvat, řinčet po kamenech, ale také vylít se ze břehů, vymílat břehy a pohnout dokonce vrbicemi. Když se Ondráš dává na zboj, odvečou maminku na zámek, aby prozradila, kde se její synek s kamarády skrývá. Vavříkova *Zbojnická* nekončí smrtí Ondráše, ale smrtí jeho nejbližší osoby. Urostlý Ondráš s valaškou v ruce a pistolí za pasem se objeví na hřbitově, aby se rozloučil s maminkou. Jak bývá v kraji zvykem, hodí větévku modřínu na rakev a zašeptá slova, kterým rozumějí jen oni dva. To se již ozývají výstřely. Poslední výjev je emocionálně účinný, prostý, úsporný, odpovídající mentalitě lidí, kteří zde žijí. Slezský Ondráš se stal ztělesněním lidové postavy, rebelem a vůdcem vzpoury, stal se beskydským Jánošíkem zpod Lysé hory, bojovníkem proti zlovůli panstva, mužem, který nade vše miloval spravedlnost a svobodu.

⁴ Pověst o nálezu uhlí byla rovněž zařazena do souboru *Od tří řek. Pohádky a pověsti od Olzy, Ostravice a Opavice* (1964) s ilustracemi Jana Provazníka, jehož editorem byl Alois Sivek, literární historik a znalec regionální folklorní tvorby, který věnoval trvalý zájem zbojnickým motivům se zřetelem ke zbojníku Ondrášovi a ondrášovské tradici ve Slezsku.

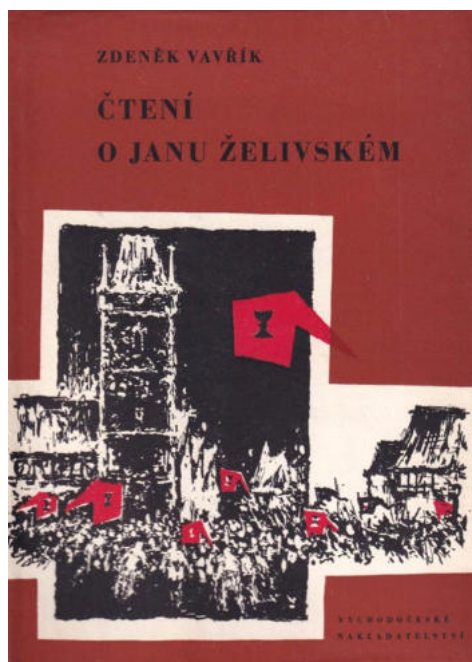
Ve Vavříkově podání je tradovaná zbojnická pověst obohacena o citovou rovinu a rodovou paměť, aniž by se vytrácelo něco z formotvorných účinků v sociální a kolektivní regionální paměti.

Zařazení Vavříkových knih pro mladé čtenáře do širšího společenského kontextu

Zatím jsme se zabývali díly, která námětově nebo zpracováním látky odpovídala společenským potřebám protektorátních let. Mnohé texty v české dětské literatuře vznikaly jako převyprávění děl českého a evropského kulturního dědictví. Po roce 1945 se změnila nakladatelská politika, zvláště pak po roce 1948 byl zásah citelný zánikem soukromých nakladatelství a založením monopolních nakladatelství, mezi něž patřilo SNDK. V roce 1953 v SNDK vyšlo Vavříkovo *Čtení o Janu Želivském. Malá kronika husitská*, literární zobrazení života radikálního husitského kněze a kazatele, představitele českého chiliasmu. Jeho činnost zasazuje autor do širokého proudu husitských dějů. Podobně jako Miloš Václav Kratochvíl v *Pochodni* (1950), kde zachytil církevní koncil v Kostnici a Husovo upálení, a v následujícím románu *Mistr Jan* (1951), kdy se vracel k pražským událostem před Husovým odchodem do Kostnice. Vavřík ve čtrnácti příbězích věnoval pozornost zatím opomíjenému Janu Želivskému. Sleduje jeho působení od jeho počátků v Jiřicích, postupuje přes příběh o svržení pražských konšelů z novoměstské pražské radnice až po nepokoje chudých po smrti betlémského kazatele. Nechybí obrazy sílícího revolučního hnutí. Sledujeme Žižkovy vítězné bitvy, dobytí Vyšehradu i slavné tažení proti křížácké výpravě. Expresivně je líčena kazatelova krutá smrt, kdy Janovu hlavu nese podruh nad sebou a zástupy lidu poklekávají, ženy pláčou, muži nejdříve mlčí a ti bojovnější svírají pěsti. Sugestivně působí davová scéna a vlny narůstajícího hněvu. Tehdy odvážná Sabina podala jednomu z věrných krvavou plenu sejmutou z těla Želivského, který ji uvázal na hrot meče. Vysoko nad hlavami všech pak začal plát ohňový praporec, zástupy se hnuly dopředu.

Přebal *Čtení o Janu Želivském* ve vydání SNDK (1953) s ilustrací Otakara Fuchse.

Přebal *Čtení o Janu Želivském* ve vydání Východočeského nakladatelství Havlíčkův Brod (1962) s ilustrací Gustava Kruma.

Vavřík napsal prózu na základě důkladného studia se snahou předat revoluční poselství husitského hnutí a dobová kritika přijala *Čtení o Janu Želivském* pozitivně. V soukromé korespondenci se o *Čtení* pochvalně vyjádřil také jeho celoživotní mentor Vojtěch Martínek. O necelých dvacet let později v *Moderní české literatuře pro děti* literární historik Václav Stejskal sice srovnává knihu s prózami M. V. Kratochvíla, nicméně zazní kritičtější tón. Tvrdí, že se poněkud starobyle nechává svazovat vzorem Jiráskovým (STEJSKAL 1962, s. 283). Otakar Chaloupka a Jaroslav Voráček v *Konturách české literatury pro děti a mládež* (1984) již zcela otevřeně považují román za konvenční. V monografii o historické próze 1945–1965 není Vavříkův román zmiňován. Zřejmě se skrýl v konstatování, že oficiálně preferovaný ideově-tematický plán historických próz z 1. poloviny 50. let 20. století se přežil (DOKOUPIL

1987, s. 130). Ilustračně a graficky upoutalo spíše druhé vydání *Čtení o Janu Želivském* (1962) v Krajském nakladatelství v Havlíčkově Brodě. Zelené perovky Gustava Kruma údajně vznikly *použitím nejmodernějších technických prostředků* (HOLEŠOVSKÝ 1977, s. 178). Dodejme domněnku, že zelená barva je barvou blahoslaivených, symbolizuje svět pocitů a také růst a zánik (nejen v přírodě).

Došlo u reedic Vavříkových děl vždy k ověřování a třibení literárních hodnot?

Jak jsme již zmiňovali, po roce 1956 začala vznikat krajská nakladatelství. Některá díla s regionální vazbou mohla znovu vycházet mimo centrum. Postupně se profillovaly ediční plány, ovšem mnohdy realizace buď zůstávaly v zajetí odeznívajících názorů státní kulturní politiky z počátku 50. let 20. století, nebo z obav z cenzury dopředu upravovali podobu reedic. Např. v Krajském nakladatelství Havlíčkův Brod se objevil Vavříkův *Kolouvat* s novým podtitulem *Čtení pro děti* (1961).⁵ Původní ilustrace Jana Černého byly nahrazeny obrázky Vladimíra Kopeckého, inspirované insitní malbou známou z dekorativního nádobí. Na obálce *Kolouvatu* se kupodivu objevuje nahá čarodějnice na koštěti, přitom tento typ příběhu nemá s obsahem knihy příliš společného. V novém vydání naopak zmizely jakékoliv náznaky zbožnosti, natož religiozní zmínky (vadila pouhá zmínka o Betlému). Byly vyjmuty koledy, modlitbičky, františkánská legenda o dvou mniších, o kapli sv. Kateřiny, o zápasu muzikanta s vlky, před kterými se hrdina zachránil hrou na housle. Původně pozoruhodný soubor východočeské

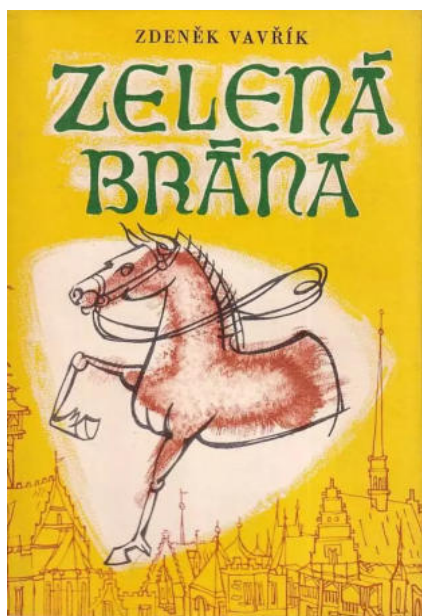
⁵ Ve druhém vydání přibyla dedikace Otakaru Pospíšilovi (1871–1949), rodákovi z Pardubic, spoluzakladateli Společnosti přátel knihy pro mládež a prvního specializovaného odborného časopisu *Úhor*, spoluautorovi *Dětské literatury české* (1924) a tvůrci mnoha divadelních her pro děti, kulturnímu organizátorovi, zakladateli dětských knihoven a čítáren, autorovi beletrie, zvláště pak próz se sociální tematikou. Vavřík mu byl vděčný za mnohé podněty.

ústní lidové slovesnosti, v němž se používaly typické vypravěčské prostředky a sledoval se cíl dobrat se k folklornímu předobrazu, se vnějšími zásahy a úpravami značně poškodil.

Vavříkovy organizační, kulturní a literární aktivity v oblasti české literatury pro děti a mládež byly v poválečných letech velmi široké. Snažil se beletristicky zpřístupnit řadu dobových problémů a srozumitelně promlouvat k adresátům. V 1. polovině 50. let dával zjevně přednost námětům preferovaným. Neusilujeme o to, abychom vyjmenovali všechny tituly prozaických knih a edic,⁶ na nichž se Zdeněk Vavřík podílel, ať již byly spojeny s SNDK, či dalšími nakladatelstvími a institucemi. Mnohé příběhy byly vyhledávány čtenáři bez rozdílu věku a spíše omylem byly považovány za tvorbu pro děti. Stalo se tak např. u *Zelené brány*. Spisovatel Oldřich Šuleř v knize *Laskavé podobizny* uvádí: *Vavříkova tvorba směřuje k próze, obzvláště na historické náměty, které po právu kumštu různě pozměňuje a dotváří uměleckou fantazií do nové podoby. Taková je jeho knížka Zelená brána (1958), zčásti historizující, zčásti báchorečná, nesvázaná reáliemi z minulosti města Pardubic.* (ŠULEŘ 2005, s. 214).

Vedle literární dramatické tvorby pro divadlo a rozhlas se Vavřík věnoval poválečné dramaturgii loutkového divadla, oživil zájem o Kacafírka, lidového šibala z rodu moudrých bláznů, spolupracoval s různými časopisy a novinami včetně *Zlatého máje*, specializovaného na literaturu pro děti a mládež. Mnohdy se zdá, že Vavříkova kritická a redakční činnost zvláště ve 2. polovině 50. let a na počátku 60. let přesáhla význam původní autorské tvorby.

⁶ Např. v roce 1961 připravil spolu s hokejovým trenérem a bývalým úspěšným hokejovým hráčem Jiřím Tožičkou knížku *Chlapci a hokej*, někdy až instruktážní, odlehčenou ilustracemi Miloše Nolla. Dále spolupracoval s SNDK a společně s Františkem Hrubínem, Vladimírem Kováříkem a Eduardem Petiškou sestavili antologii české literatury z doby meziválečné *Nový zlatý věnec* (1967).

Přebal knihy *Zelená brána* ve vydání Krajského nakladatelství Havlíčkův Brod (1958) s ilustracemi Bohumila Krátkého.

Přebal knihy *Chlapci a hokej* ve vydání Sportovního a turistického nakladatelství (1961) s ilustrací Miloše Nolla.

Závěrem

Položíme-li si otázku vztahující se k současnému čtení děl Zdeňka Vavříka určených dětem a mládeži, pak míříme k otázkám autorsko-recepční strategie. U sledovaných děl se dostávají do opozice: dobový kontext a mimotextový ohlas, čtenářské očekávání a jeho naplňování, umělecký záměr a konvenčnost. Vavříkovou nejsilnější zbraní byla jeho schopnost vést dialog – s dobou, s literární postavou, se čtenářem i sebou samým. Dialogická povaha výpovědi *Dobrodružství Marca Pola* nesklouzává ke stereotypnímu kladení otázek a odpovědí, naopak se jedná o postupy pestré, s impulsy, které ihned vyvolávají emocionální reakce. Někde jsou zpřesňující, jinde korigované a doplňované. Často se ve slovníkových heslech i stručných přehledech uvádí, že se jedná o literární adaptaci středověkého díla. Současné požadavky kladené na tento modus

jsou náročnější. Vavřík však sám několikrát uvádí, že převypravuje. Dodejme, že se jedná o přizpůsobení díla původně určeného dospělým pro děti, o úpravu středověkého díla pro současného čtenáře, o interindividuální a smyslově-estetickou aktualizaci, v níž je zachována komunikativnost.

Druhou silnou stránkou Vavříkovy tvorby pro děti a mládež jsou příběhy s archetypálním podložím a tematizací lidských tužeb a přání. V tomto případě převažuje touha po poznání, šťastném životě a sociální spravedlnosti. Z návratů do rodného kraje, k slezským a moravským pověstem, vyniká *Dvakrát v jednom*, poprvé zveřejněné za německé okupace v souboru *Květy naší země*. Dvojitá pověst (invarianty) o nález ostravského černého uhlí vznikla spojením dvou příběhů, prolnutím historického a individuálního času postav. Tady se autorská strategie a stratifikace příjmu (LIBA 1981, s. 83) propojuje s recepčními stereotypy (eventuálně s konvencemi), které se utvářejí a jejich prostřednictvím se realizují jako recepční bytí textu. Pověsti *Dvakrát v jednom* by se mohly stát „školou čtení“ textů folklorizujícího typu. Naopak třetí modifikace látky, zveřejněná v souboru *Ostravice* (1956), pozbývá na své umělecké účinnosti nadměrnou ideologizací a aktualizací, uplatněním didaktických tendencí. V souboru *Ostravice* vyniká spíše próza s názvem *Zbojnická*, v níž se vzbuzují pocity spoluúčasti. Neopomíjejí se v ní citové, rodinné a sociální vazby. Svou baladičností připomíná Vondrovu *Zbojnickou baladu* (1956), dodnes neprávem opomíjenou.⁷

⁷ Vladimír Vondra působil v regionu krátce, nicméně debutoval *Zbojnickou baladou*, vydanou v roce 1956 v nakladatelství Československý spisovatel. Zaujal blízkostí k Olbrachtovu *Nikolu Šuhajovi* a Vančurově *Markétě Lazarové*.

Prameny

SIVEK, Alois (ed.). 1964. *Od tří řek. Pohádky a pověsti od Olzy, Ostravice a Opavice*. Ilustroval Jan Provazník. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě.

TOŽIČKA, Jiří – VAVŘÍK, Zdeněk. 1961. *Chlapci a hokej*. Ilustroval Miloš Noll. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1942. *Dobrodružství Marca Pola. Podle jeho Milionu vypravuje Z. Vavřík*. Ilustroval Josef Novák. Praha: Orbis.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1944. *Kolovrat. Vyprávěnky*. Ilustroval Jan Černý. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1953. *Čtení o Janu Želivském. Malá kronika husitská*. Ilustroval Otakar Fuchs. Praha: SNDK.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1958. *Kratochvíle s Kacafírkem*. Ilustroval Zdeněk Juřena. Praha: Orbis.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1958. *Zelená brána. Vyprávěnka, Stará komedie, Kratochvíle od Starého Labe*. Ilustroval Bohumil Krátký. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1961. *Kolovrat. Čtení pro děti*. Ilustroval Vladimír Kopecký. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1962. *Čtení o Janu Želivském. Malá kronika husitská*. Ilustroval Gustav Krum. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1963. *Dobrodružství Marca Pola. Podle jeho Milionu vypravuje Z. Vavřík*. Ilustroval Miloslav Troup. Praha: SNDK.

Literatura

DOKOUPIL, Blahoslav. 1987. *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel.

HOLEŠOVSKÝ, František. 1977. *Ilustrace pro děti. Tradice, vztahy, objevy*. Praha: Albatros.

CHALOUPKA, Otakar – VORÁČEK, Jaroslav. 1984. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*. Praha: Albatros.

JANOUŠEK, Pavel a kol. 2022. *Dějiny české literatury v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Academia, Ústav pro českou literaturu AV ČR.

LIBA, Peter. 1981. *Kontexty populárnej literatúry*. Bratislava: Tatran.

MALURA, Jan. 2022. Vavřík, Zdeněk. In: MÁLKOVÁ, Iva – URBANOVÁ, Svatava (eds). *Literární slovník severovýchodní Moravy a českého Slezska 1918–2018*. Brno: Host, s. 366–367.

NOVÁKOVÁ, Luisa. 2009. *Proměny české pohádky. K historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století*. Brno: Masarykova univerzita.

PEŠTA, Pavel – VOJTKOVÁ, Milena. 1998–2007. Zdeněk Vavřík. In: *Slovník české literatury po roce 1945*. Dostupné online: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1188> (cit. 8. 2. 2025).

PETRŮ, Eduard. 1984. *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava: Profil.

STEJSKAL, Václav. 1962. *Moderní česká literatura pro děti*. Praha: SNDK.

ŠULEŘ, Oldřich. 2005. *Laskavé podobizny*. Opava: Optys.

URBANOVÁ, Svatava. 1984. *Literatura pro děti a mládež na Ostravsku po roce 1945*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

URBANOVÁ, Svatava. 2016. *Współrządne czasu i miejsc*. Poznań: Wydawnictwo „Pro“ – Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

URBANOVÁ, Svatava – HOLAŇOVÁ, Šárka – ТКАЧИКОВÁ, Denisa. 2015. *Bibliografie literatury pro děti a mládež českého Slezska a severovýchodní Moravy*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity; Centrum regionálních studií, s. 274–277.

Zdeněk Vavřík a Vojtěch Martínek – vztah žáka a učitele

Jakub Ivánek

Zdeněk Vavřík studoval v letech 1917–1925 na proslulém ostravském gymnáziu v Matiční ulici, kde mu učarovaly hodiny českého jazyka a literatury vedené tehdy mladým ostravským spisovatelem a kulturním pracovníkem Vojtěchem Martínkem. Na Martínkovu výuku literatury během života opakovaně vzpomínal. Iniciační roli sehrála hodina, ve které spolužačka bez vědomí učitele začala recitovat jeho vlastní báseň. Zprvu zaskočený Martínek chtěl studentku zastavit, ale na naléhání třídy ji nechal recitovat: – *a to, co potom následovalo, byla jedna z nejkrásnějších hodin češtiny vůbec. Profesor dr. Martínek vykládal nám o básníkovi Vojtěchu Martínkovi, vyložil nám historii básně, již jsme právě slyšeli – a mne naučil milovati těch několik sešitů svých veršů, úzkostlivě ciselovaných a laděných v nejčistší hudbu poetického slova.* (VAVŘÍK 1931/32, s. 136).

Vavříkovy literární počátky na sebe nenechaly dlouho čekat. Již v tercii napsal *dušičkový fejeton* o Olšanských hřbitovech v Praze, který předal Martínkovi a ten jej s úpravami otiskl v *Ostravském deníku*.¹ Vavřík při příležitosti sedmdesátin Martínka vzpomínal: *Tenkrát jsem ještě neuměl dělat předsevzetí, ale věřte nebo nevěřte, nějak, nevím jak, jsem si řekl, že se poctivě pokusím, abych vás nezklamal...* (VAVŘÍK 1957a, s. 79). Následovala báseň o válečném zajatci, který se vrací domů, ale najde ženu s jiným mužem, a tak se znovu vydá do světa. Tu nechal Martínek

¹ V jubilejním sborníku Vojtěchu Martínkovi z roku 1937 uvádí sám Vavřík, že to bylo až v kvintě. Jelikož se fejeton zatím nepodařilo v periodiku nalézt, otázka datace zůstává nerozřešena.

otisknout v beletristické příloze *Moravskoslezského deníku* (VAVŘÍK 1937, s. 78).²

Takový či podobný scénář se samozřejmě netýkal pouze Vavříka. Martínek se stal pověstným objevitelem a propagátorem mladých literárních talentů nejen na Ostravsku. Právě Vavříkova generace se rozhodla s Martínkovým posvěcením a pomocí založit v Opavě studentský časopis *Oheň*, jehož redaktorem byl vedle Bohuslava Melichara, Františka Lazeckého a Josefa Kavána (pozdějšího spisovatele A. C. Nora) také Zdeněk Vavřík. A. C. Nor ve svých pamětech vzpomíná: *Byla to pro nás velká sláva, když jsme mu s Františkem Lazeckým přivezli první číslo našeho Ohně. Martínek mu věnoval živou pozornost, kterou pak dokumentoval i poznámkou, jíž náš „list“ uvítal v Moravskoslezském deníku. (...) až později jsme se dověděli, že k němu nejezdíme jenom my z Opavy a Ostravy, nýbrž že to je i „literární“ mládež z mnoha jiných měst, blízkých i vzdálenějších, která také zná a vyhledává cestu do Hrabůvky, ať přijíždí z Těšína, z Orlové nebo z Hranic, Lipníku, Přerova či odkudkoli.* (NOR 1994, s. 145).

Přilnutí studenta Vavříka k učiteli Martínkovi je patrné nejen ze vzpomínek, ale i z dochované korespondence. Vavřík již během studií, v červenci 1923, poslal svému profesorovi dvě pohlednice z cest do Nizozemí a Německa, a to v rozmezí pěti dnů. Již zde se počíná celoživotní korespondence mezi Vavříkem a Martínkem, z níž ovšem máme v pozůstalostech obou spisovatelů, uložených dnes v Památníku Petra Bezruče, dochován jen zlomek.³ I ten však může o jejich vzájemném vztahu leccos povědět.

Než se pustíme ke studiu vzájemné korespondence Vavříka a Martína, podívejme se na oficiální názory obou spisovatelů na spisovatelskou činnost toho druhého, jak ji zachytily především dobová periodika a sborníky.

² Rovněž tento text se zatím nepodařilo nalézt.

³ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, fondy 2a (Vojtěch Martínek) a 43a (Zdeněk Vavřík).

Vavřík o Martínkově tvorbě

Raná záliba Zdeňka Vavříka v Martínkově poezii měla dlouhé pokračování. Vyne se de facto skrz celé tvůrčí období Vavříka-básníka. Na první pohled lze najít i v jeho vlastní tvorbě stopy Martínkovy poezie, která ho v mládí okouzila. Martínek je podle Vavříka *jemný a hluboký básník a předobry a laskavý člověk* (VAVŘÍK 1931/32, s. 135). Již za doby svých vysokoškolských studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, roku 1929, píše Vavřík emotivní studii *Wertherovy slzy*, uveřejněnou v ostravském revue *Černá země*. Text je obhajobou básnictví obecně, protkávají ho však ukázky z Martínkových básní. Výroky o poezii pronesené ústy Jaroslava Durycha tu stojí vedle citátů samotného Martínka. V úvodu této studie na pokračování hovoří Vavřík o Martínkovi jako o *básníkovi ve stínu*, přičemž druhy jsou mu v tomto údělu Jaroslav Kvapil či Albert Samain (VAVŘÍK 1929/30, s. 86). V závěru studie zase dodává, že je Martínek básníkem velmi autokritickým, čímž naráží na jeho souborné básnické dílo s názvem *Básně*, kam nepřijal své první tři sbírky. Sám souhlasí pouze s vypuštěním *Sešitu sonetů* (1910), psaného dle vzoru *suchého J. S. Machara* (TAMTÉŽ, s. 127).

Mnohem hlouběji proniká do Martínkovy básnické tvorby Vavříkova zevrubná analýza *Dílo poetovo*, uveřejněná ve sborníku příspěvků k Martínkovým padesátinám. Dokládá jeho cit pro poezii řadou ukázek a v úvodu píše něco, co při četbě vlastní Vavříkovy poezie ze 30. let, hlásící se k tzv. čisté poezii, tušíme: *Martínek dávno před jejím definováním Bremondem pochopil to, co nazývají čistou poezií...* (VAVŘÍK 1937a, s. 24).

V recenzi na „staronovou“ Martínkovu sbírku *Píseň o domovině* (1937) na jednu stranu vrcholí Vavříkovo opěvování Martínka-básníka, na druhou stranu je schopen i kritického pohledu na jisté prvky jeho tvůrčí činnosti. *Píseň o domovině* je podle něj *jedno z nejdokonalejších děl našich básníků současníků* (VAVŘÍK 1937c, s. 165). Název recenze *Dvojí domov Vojtěcha Martínka* však nena-značuje pouze podvojnost jeho domoviny – tedy Martínkovu přiná-

ležitost k rodnému venkovskému městečku Brušperk a současně k industriální a ryze městské Ostravě, kterou si v dospělosti zvolil za svůj domov. Všimá si totiž, že zatímco *pohorský domov se svými lesíky a oparem mládí, to malé městečko drobných řemeslníků a rolníků, aleje a lesy u jeho okolí* jsou pro něj *silné poetické agens* a v těchto verších se *dobral až prapodstaty básnických energií, tak ohňovou zemi ostravských šachet*, kterou tak trefně ztvárnil ve svých prózách, nedokázal ve své poezii zachytit nově, bez *chtěnosti* vedoucí k *použití otřelých už slovných vazeb o „ženě tvrdé, ženě z ocele“, „chmurné, mocné černé královně“* (TAMTÉŽ).

Pokud jde o Martínkovo prozaické dílo, které dosáhlo u čtenářské veřejnosti většího ohlasu než jeho poezie, Vavřík od počátku 30. let až do Martínkovy smrti vyzdvihoval (a řekněme, že oprávněně) především trilogii *Černá země* z let 1926–1932. Brzy po vydání poslední knihy této trilogie (*Země duní*) se vyjádřil, že jde o *nové umělecké vítězství* Vojtěcha Martínka a trilogii označil za *nejlepší ostravský román, jaký kdy byl napsán* (VAVŘÍK 1931/32, s. 136). Za jedinou jeho slabinu vidí (přesvědčen o odlišném směřování poezie a prózy) pasáže, v níž se autor *pokouší o jakýsi obrazový, metaforický sloh* (TAMTÉŽ, s. 137).

Na mírnější strunu zaznívá chvála Martínkovy ostravské trilogie v článku pro ostravskou přílohu *Lidových novin* z roku 1934. Ostravsko totiž podle Vavříka zatím nenašlo svého básníka, jakého by si zasloužilo, třebaže je tu *znamenitý výsledek poctivého úsilí Martínkovy trilogie o „Černé zemi“* (VAVŘÍK 1934). Nicméně, není to *slovo poslední, slovo, které by Ostravu vyslovilo s ocelovou příchutí její pravé a celé krásy a síly*, třebaže představuje *prozatím to nejlepší, co Ostrava v próze inspirovala* (TAMTÉŽ).

Je zajímavé sledovat proměnu Vavříkova nazírání a obdivu k Martínkově *Černé zemi* v době 50. let 20. století, kdy literární kritice vládl marxistický pohled posuzující literaturu z hlediska toho, jak zobrazovala vývoj společnosti k socialismu. Samozřejmě, Martínek ve 20. letech s takovým záměrem *Černou zemi* nepsal, avšak Vavřík v roce 1957 tvrdí, že v posledním díle trilogie (tj.

románu *Země duní*) chápe, co znamená formování dělnické třídy, její boj proti válce imperialistů, proti hladu a za spravedlivé uspořádání života (VAVŘÍK 1957b). *Nové bataliony*, jak Vavřík nazývá zástupy ostravských dělníků, které Martínek v románu *Země duní* ztvárnil, v době autorových sedmdesátých narozenin došly na svém velkém marši k vítězství (TAMTÉŽ).

Ve srovnání s *Černou zemí* pak Martínkova druhá trilogie, *Kamenný řád* (vznikající v letech 1939–1956), nemohla v materialistickém nahlížení na dějiny obstát, neboť dle Vavříka *přítakává patriarchálnímu selství tvrdě držícímu zděděný statek* (TAMTÉŽ). I v této nelehké době Vavřík dokázal ocenit pozitivní stránky diskutovaného díla, třebaže Martínek podle něj v *Kamenném řádu* – oproti *Černé zemi* – *víc literárně konstruuje* (TAMTÉŽ). Věnuje se zejména poslednímu dílu trilogie – románu *Ožehlé haluze*. V knize mu vadí především dvě věci: Jedna se týká postav. Jde mu o nahodilou smrt Izidora Žezulíka při přestřelce gestapa s partyzány (*takový nevysvětlitelný konec si tento radostný člověk nezasloužil*; VAVŘÍK 1956) a stejně málo přesvědčivý osud učitele Pavla Janoška, jehož smrt za odbojovou činnost je spíš *nahodilá a ne dosti věrojatná, ne dosti v románu demonstrována, prokázána* (VAVŘÍK 1957c). Druhým, a z hlediska dobové kritiky závažnějším nedostatkem je pak *téměř naprostá absence dělnické Ostravy v boji s nacismem* (VAVŘÍK 1956). *A přece – v tomto případě stonásobně bylo třeba vidět Ostravu železáren, hutí a dolů, jejichž dělníci představitelé ostatně žili (a dosud žijí) také na vesnicích*, dodává (VAVŘÍK 1957c).

Pozitivem Vavříkovy kritiky je postřehnutí důrazu, který Martínek v trilogii *Kamenný řád* klade na ženské hrdinky a vytušení toho, jak závažné gesto pro českou literaturu Martínkovo podání tohoto tématu představuje. Přináší podle něj *příběh v zásadě „ženský“, možno-li tak říci, historii hrdinek povinnosti, jak zní Martínkovo slovo o statečných ženách, které nesou nejzávažnější dějové vrstvy všech tří románů* (VAVŘÍK 1956). Je si vědom, že *Martínek je spisovatel, z jehož mozku a srdce vzešla tak mohutná*

postava, jakou je tvrdá, ale i hluboce lidská Karolina, jedna z nejmohutnějších postav našeho písemnictví, jakoby vyrubaná z kamenného balvanu... (VAVŘÍK 1957c).

Z dalších Martínkových próz si Vavřík dle recenzí cenil dnes pozapomenutých povídek *Větvky jaloucové* (VAVŘÍK 1936) a historické kroniky rodného Brušperka *Stavy rachotí* (1939), k jejímuž sedmému vydání zpracoval doslov s názvem *Martínkův vztah k tradici* (VAVŘÍK 1962a). V dobovém tisku z počátku 60. let však román, podobně jako v recenzích z 50. let, obhájí coby obraz překonávání starých řádů ve prospěch nové společnosti: *Martínek nebyl staromilec, chápal nové. Byl vždycky s dělnickou Ostravou a jinak nemohl. A věřil, že dělnická Ostrava zvítězí, jí věnoval celý svůj dělný život.* (VAVŘÍK 1962b).

Martínek o Vavříkově tvorbě

Vojtěch Martínek měl na tvorbu svého žáka zřejmě již od jeho literárních počátků pozitivní náhled, na což lze usuzovat z faktu, že již za gymnaziálních studií dal otisknout Vavříkovy texty (třebaže jím redigované) v ostravských periodikách (viz výše). Ne všichni regionální literáti se ve svých začátcích dočkali takové pocty. Známe např. dopisy, ve kterých Martínek opakovaně odmítá otisknout texty pozdějšího spisovatele a svého přítele Frana Směji, a to pro jejich nedostatečnost. Ve Vavříkovi naopak zřejmě od počátku viděl talent.

Básnické sbírky Vavříka se později většinou dočkaly Martínkova pozitivního ohlasu. O jeho druhotině *Noci* (1932) např. napsal: *S první sbírkou má společný teskný a zasněný pohled na svět, ale melodie mladého básníka se od prvotiny podivuhodně pročistila a vyjasnila, nabyla hebkosti takřka snové a vlní se měkkou, splývavou zpěvností* (MARTÍNEK 1931/32, s. 99). Vavřík si dle jeho mínění *čestného a krásného jména básník plně zasluhuje* (TAMTÉŽ, s. 100).

Na Vavříkovu sbírku *Klenba* (1936) napsal recenzi jak do *Moravskoslezského deníku*, tak do tehdy nového kulturního revue *Slezský sborník*. *Klenbu* dává do souvislosti s máchovským výročím, k němuž se ostatně Vavřík v několika básních vztahuje, a novou sbírkou Františka Halase *Dokořán* (Halasovi je ve Vavříkově sbírce věnován celý oddíl básní). Ostatně, v *Moravskoslezském deníku* jde přímo o dvojrecenzi obou těchto sbírek, jejichž ladění je však rozdílné: *je-li Halas útočnější, vášnivější, intenzivnější, působí Zdeněk Vavřík jiným odstínem máchovského odkazu: zasněnou melancholií, splývavou melodičností, veršem přítlumeným. (...) jeho pocit je život proměněný v sen* (MARTÍNEK 1936a). Říká, že *odsud vede další cesta a otvírají se nové výhledy, třebaže ničeho nelze té poesii přáti tak upřímně jak prudčího přívalu krve, jak ostřejšího závanu větrů, nemá-li se její melodie stát monotonní* (MARTÍNEK 1936b). Ačkoli recenze vyznívá celkově kladně, z korespondence víme, že se Vavříka dotkla. Martínek ho následně ujišťoval, že ji myslel pozitivně, nicméně tento drobný konflikt již naznačuje proměnu jejich dalšího vztahu, o které budeme hovořit později v souvislosti s korespondencí.

Martínek si Vavříkovy poezie i nadále vážil. Ačkoli nemáme doloženo, že by na jeho další sbírky napsal oficiální recenzi do některého z periodik, v korespondenci ze 40. let 20. století jeho básně chválí. V dopise z 20. června 1942 reaguje na zaslání Vavříkovy sbírky *Poesie* (1942) takto: *Byla to znamenitá myšlenka: vybrat nejšťastnější čísla, v nichž se plně projevuje Vaše melodie i úsilí o básnický tvar.*⁴ Ještě nadšenější je reakce na jeho *Truchloroušku*, tedy válečnou sbírku vydanou až po osvobození v roce 1945: *...nyní, když podáváte takřka vrcholy, má sbírka podivuhodně jednotné ladění a velmi silný účín. (...) V žádné jiné své sbírce nevystupujete tak výrazně a tak mužně: jste zde svůj, je to bolest jednotlivce – a přece plnozvučný hlas celku. Mohu Vám říci prostě,*

⁴ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Zdeňka Vavříka (43a), Korespondence přijatá (20. 6. 1942).

že mě Vaše knížka silně vzrušila.⁵ To jsou opravdu vřelá a silná slova.

Nejinak je tomu v případě prozaických děl, kterým se Vavřík začal věnovat za války. V dopise z 23. září 1946 mu přeje ke čtyřicátinám úspěchy hlavně jako vypravěči, neboť vidí, že je to tvorba, která Vavříka stále více láká.⁶ Naráží tím patrně na pohádky a převyprávění *Milionu* Marca Pola, které již v té době sklízely úspěchy. V dopise z 24. února 1953 reaguje na Vavříkovu knihu *Čtení o Janu Želivském* (1953), která byla podle něj *šťastný úder: Želivský se dosud ztrácel jenom jako vedlejší nebo demagogická postava*. Martínek Vavříkovi dále píše: *Vy jste jej postavil do správného světla, ale co hlavního: navázal jste na jeho tragický osud všecko drama tábořské*, a dodává, že by měl v tomto úsilí pokračovat a zachytit *zajímavou postavu* člena Jednoty bratrské, cestovatele Martina Kabátníka.⁷ Jak víme z dopisu někdy z první poloviny roku 1951, pomáhal Vavříkovi i s hledáním pramenů pro jeho knihu *Ostravice* (1956), když mu doporučoval, ze kterých pramenů má vycházet, chce-li psát o zbojníku Ondrášovi z Janovic.⁸ Pozitivně ocenil Martínek i Vavříkovu příručku *Knihovníkův zápisník* (1946), při jejímž čtení mu na mysli tanuly jeho vlastní úvahy o vychovávání čtenářů z dávných knihovnických let.⁹

Korespondence a krize přátelství

Korespondence Vavříka Martínkovi začíná v již uvedeném roce 1923, ale je dochována jen do roku 1944. Krom klasických dopisů (psaných rukou, od konce 30. let rovněž na stroji) se v ní nacházejí také pohlednice či přání. Vavřík přál svému učiteli často k svátku nebo narozeninám, roku 1936 ho dopisem také prosil o kmotrov-

⁵ Tamtéž (19. 10. 1945).

⁶ Tamtéž (23. 9. 1946).

⁷ Tamtéž (24. 2. 1953).

⁸ Tamtéž (nedatováno).

⁹ Tamtéž (9. 4. 1946).

ství svého prvorozeného syna Pavla. V dopisech tituloval Martínka jako *spisovatele, váženého pana doktora* či *drahého pana profesora*. Korespondenci Martínka zaslanou Vavříkovi máme dochovanou až od roku 1936, nejmladší dopis je až ze září 1956. Martínek svého někdejšího žáka tituloval nejčastěji jako *drahého přítele*, v letech 1942–1946 pak jako *pana knihovníka*. Vavřík vykonával knihovnické povolání samozřejmě už dříve a také později. Je tedy nutno ptát se na důvod této změny oslovení. Z dalšího výkladu zjistíme, že bylo projevem ochladnutí vztahů a jistého odstupu Martínka od osoby Vavříkovy.

Tato krize přátelství mezi Martínkem a Vavříkem je sledovatelná v korespondenci již od roku 1936. Jde o období intenzivního a blízkého kontaktu, kdy si oba spisovatelé vyměňují dopisy, píše literární recenze na knihy toho druhého, Martínek se stává kmotrem Vavříkova prvorozeného syna, Vavřík se stává jedním z redaktorů nového kulturního revue *Slezský sborník*, kam žádá též příspěvky od svého někdejšího učitele... Vztah ovšem začínají provázet zjevné drobnější konflikty. Již výše jsme se zmínili o neshodě kvůli Martínkově recenzi na Vavříkovu sbírku *Klenba*. Na konci roku 1936 se Martínek doslechl, že Vavřík nepřijal jeho kritiku *Klenby* dobře. *Zamrzelo mě to velice, neboť jsem považoval ty řádky za hodnocení nejvýš kladné a za pokus charakteristiky Vaší tvorby*, píše mu Martínek a dodává: *Byl bych velmi nepříjemně dotčen, kdyby se takto bez mé viny náš vztah zkalil*.¹⁰ Na jaře 1937 se Vavřík Martínkovi omlouvá z pozice redaktora *Slezského sborníku*, že jeho prózu (šlo o část připravovaného románu *Stavy rachotí*) otisknou až v dalším čísle a dodává přitom: *Vzpomenete si, že jsem Vás několikrát prosil o tu prózu, až jsem se domníval, že se snad na S[lezský] S[borník] nebo na mne zlobíte a nic nám poslat nechcete*.¹¹ V květnu 1937 si Vavřík zase posteskl, že článek dodaný Martínkem k výročí Petra Bezruče je krátký, a že od předsedy Literárně-historické společnosti čekali více: *Chceme přece – s pomocí*

¹⁰ Tamtéž, II-27/2 (1. 12. 1936).

¹¹ Tamtéž (nedatováno).

*všech lidí dobré vůle – vybudovat ze S[lezského] S[borníku] revui, která by mluvila za celý náš kraj slovy ne pouze příležitostnými, ale gruntovně našimi...*¹² Z této korespondence vytušíme nároky, které Vavřík na přátelství s Martínkem kladl. Martínek ovšem v této době (snad pro přemíru práce a také vážné zdravotní potíže, které ho ve 2. polovině 30. let provázely) nebyl schopen plnit všechna očekávání svého okolí.

Vyvrcholení této krize nastalo na podzim 1937, kdy se Martínek dozvěděl, že Vavřík píše do kulturních periodik anonymně či pod pseudonymem Jan Uvíra texty o regionální kultuře na Ostravsku, v nichž mj. zpochybňuje Martínkovu roli kritika regionální literatury a staví se proti tomu, aby byl v redakci nového ostravského kulturního čtvrtletníku, který měl tehdy v plánu zřídit Národohospodářský sbor moravskoslezský. V časopise *Index* Vavřík (pod šifrou –k–) píše, že v redakci nového revui *je místo pro mladé lidi, pro nové lidi, pro lidi ne dosud svázané oficiálními vztahy k jednotlivým oborům ostravského kulturního života a života. To, co z ostravské revue může vytvořiti dr. V. Martínek, bude možná podobno nebožce „Moravskoslezské revui“, ale ne tomu, jak my si takový ostravský list představujeme a jak jej Ostrava potřebuje. V. Martínek je dobrý básník, znamenitý prozaik, poučený literární historik, ale jako kritik se vyznamenává takovou blahovůlí, že je spíš možno označiti jej za dobráckého referenta, než za kritika.* (VAVŘÍK 1937d).

Citlivý Martínek nesl toto osočení, ve spojení s dalším anonymním textem, který napadl jeho ostravské ocenění, velmi těžce. V zápisníku z roku 1937 si poznamenal nejprve k tomuto: *Obrazy se otáčejí pavučinami, události ze zkoušek jsou otáčeny hloupými klepy a špinavým podezíráním, výplod napolo chlapecké neodpovědnosti a napolo závisti. A také aby moje sebevědomí se nevypínalo příliš: nějaký pseudonym, jehož tvář aspoň tuším, psal o mé ostrav-*

¹² Tamtéž (29. 5. 1937).

ské ceně,¹³ že to byla odměněna oficiálnost, a Akademie nechala stranou Zrádce národa.¹⁴ Usvědčení Vavříka z autorství výpadů následovalo: ...nejnověji jiný anonym vypálil proti mně v Indexu turzení, že pro chystanou revui (která patrně s Národohosp. sboru nadobro usnula) jsem neschopný, ježto prý svou kritickou blahovůlí dělám problematické služby „obchodnímu podniku páně Knotkovou“. To by konec konců bylo obyčejné komáří píchnutí, které by mě zvlášť nevzrušilo, kdybych neměl od neděle několika doklady zjištěno, že oba útoky proti mně psal Vavřík, jenž se ke mně lísal a přijal ode mne víc než jedno dobrodiní. Z takového mizerného křováctví mám pocit hnusu, jak bych se dotkl slizkého plaza.¹⁵ Krušný konec roku 1937, který Martínka čekal, mu Vavřík „zpestřil“ přáním šťastných a veselých svátků.¹⁶

Nelze se příliš divit, že počátkem roku 1938, když Vavřík zaslal Martínkovi svůj spisek *Bard*, věnovaný *Slezským písním* Petra Bezruče, mu jej Martínek vrátil¹⁷ a v nedochovaném dopise zřejmě Vavříkovi sepsal vše, o čem již ví, a jak se k věci staví. Vavřík reagoval dochovaným dopisem z 24. ledna 1938, kde píše mj. o *skandalizování obsahu privátní korespondence v nedávné kulturní aféře ostravské*, přičemž Martínkovi vytýká, že to byl on, kdo je kdysi učil, že *není zrovna příkladné, staví-li se kritizovaný příkře osobně proti kritikovi*.¹⁸

Nemáme doklad (a bylo by těžké uvěřit tomu), že by Martínek na tento dopis ještě cokoli odpověděl. Vzájemná korespondence obou tak na několik let zcela utichá. Další tři dochované dopisy

¹³ Vojtěch Martínek byl 27. října 1937 poctěn Literární cenou Petra Bezruče, která byla založena toho roku při příležitosti sedmdesátin „slezského barda“, a to za svou sbírku *Píseň o domovině*.

¹⁴ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Vojtěcha Martínka (2a), Rukopisy vlastní, Zápisník 1937, s. 187.

¹⁵ Tamtéž, s. 188.

¹⁶ Tamtéž, s. 195; Tamtéž, Korespondence přijatá (20. 12. 1937).

¹⁷ Do kalendáře si Martínek 21. ledna 1938 zapsal: *Vavřík poslal své opus Bard, vrátil.* (Tamtéž, Rukopisy vlastní, Kalendářik 1938).

¹⁸ Tamtéž, Korespondence přijatá (24. 1. 1938).

Zdeňka Vavříka, který po okupaci českého Slezska Německem začal působit jako knihovník v Pardubicích, lze vnímat jako snahu navázat opět s Martínkem kontakt. V roce 1940 mu kondoluje k úmrtí matky, v roce 1941 mu připomíná svá vřelá slova o jeho učitelském působení z narozeninového sborníku vydaného roku 1937. Až na dopis z 20. června 1942, ve kterém mu posílá Vančurův *Amazonský proud*, jenž údajně Martínek před lety sháněl, a svůj nově vydaný soubor *Poesie*,¹⁹ máme dochovánu Martínkovu odpověď. Vančurovu knihu mu vrací, neboť ji už má, za Vavříkovu novou knihu však děkuje a v dopise tento počín hodnotí příznivě.²⁰ Jde o první dochovaný Martínkův dopis po více než čtyřech letech a první v řadě, kde Martínek Vavříka oslovuje namísto *vážený příteli* odměřeným *pane knihovníku*.

Přestože vztah Vavříka s Martínkem se od roku 1942, snad i vlivem válečných strážní, zlepšoval,²¹ hned na podzim 1942 adresoval Vavřík svému profesorovi dlouhý dopis komentující dvě recenze v *Lidových novinách* – Martínkovu na knihu *Napsáno v horách* Frana Směji a monogramisty J. K.²² na Vavříkův soubor *Poesie*. Dle Vavříka totiž tyto recenze spolu souvisejí. Šlo o příležitost objasnit (teď již přátelštěji než anonymními texty v novinách a časopisech), jak to celé Vavřík s kritikou Martínka myslel. De facto mu v dopise vytýká, že je málo přísný na Směju, že chyby, které sám Vavřík považuje za zásadní, mu Martínek předkládá jen jakoby na okraj. Z korespondence víme, že vztah Vavříka a Směji byl vždy napjatý, možná i následkem sblížení Martínka se Smějou. Vavřík však tvrdí, že v něm talent vidí, a právě proto mu nemůže slevovat. Odvolává se přitom na kvalitativní pokles Norovy tvorby:

¹⁹ Tamtéž (20. 6. 1942).

²⁰ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Zdeňka Vavříka (43)a, Korespondence přijatá (20. 6. 1942).

²¹ V roce 1944 si např. posílali pohlednice, v nichž se navzájem informovali, že jsou po bombardování v pořádku.

²² Dle Michala Jareše jde o tehdejšího redaktora *Lidových novin* Jana Kopeckého. Vavřík však patrně netušil, kdo je autorem, alespoň ne v době, kdy dopis psal.

*Slevovali A. C. Norovi – a jak to dopadlo! (...) má všechny předpoklady k tomu, aby naplnil (tj. Směja) to, co A. C. Nor zradil. A právě proto nepřestanu o něm říkat pravdu bez okolků a bez hlazení.*²³

Recenze J. K. na Vavříkovu sbírku rovněž není prosta chvály. V závěru však říká, že ačkoli je to *poesie intelektu, ale ovšem: poesie*, je to v případě Vavříka *vznešená princezna se zlatou hvězdou na čele, ale bledoučká a chudokrevná – jako děcko, jež rodiče příliš, příliš mnoho ošetřují*. Uzavírá to tím, že její *vypěstěný výraz jen zdůrazňuje, že jde o záměrný skleníkový chov* (KOPECKÝ 1942). Tato slova se Vavříka opět dotkla, ovšem poněkud jinak, než tomu bylo nad Martínkovou recenzí na *Klenbu* z roku 1936.

V dopise Martínkovi, který zformuloval pod návalem emocí ještě téhož dne, mu píše: *To, co v konečné části svého článku J. K. tak tvrdě říká, to jsem tušil a pak i věděl už delší čas. A dnes vidím, že bylo na mých dřívějších kritikách, aby to byli tušili, aby to byli věděli už dávno. Jak jinak mohlo všechno vypadat! (...) Jisto je, že mám dnes pocit, že se mi nemělo vykládat ani o Novalisovi, ani o preraphaelitech a o kterých čertech ďáblech ještě, a že se mi velmi hořce ublížilo tím, že se nenašel nikdo, kdo by mi byl včas ne řekl (to udělal F. X. Š.),²⁴ ale dokázal, že, chlapče, je to takové a takové, nech toho, lyrických uslechtilostí se u nás píše na kýble, dělej raději něco jadrnějšího někde jinde. Mohl jsem to dělat už dávno a mohlo to být prospěšné, protože se mi zdá, že tam někde jinde to je a bude dokonce i lepší*. Jde o očividnou kritiku Martínka jako posuzovatele literárních děl, tentokrát však v ryze osobním světle. Vztahuje totiž záležitost na vývoj své vlastní kariéry. Vavřík zde Martínka de facto usvědčuje z toho, že v něm celou tu dobu marně budil na-

²³ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Vojtěcha Martínka (2a), Korespondence přijatá (25. 10. 1942).

²⁴ Vavřík zde odkazuje na zdrcující kritiku Františka Xavera Šaldy v recenzi na jeho ranou sbírku *Plakati světlem* (ŠALDA 1933/34, s. 25–26) a konfrontaci týkající se rozdílného názoru na verše Ondry Lysohorského (TAMTÉŽ, s. 232–234).

děje, že je velký básník, a on nyní prozřel a zjistil, že není, že bude lepší věnovat své tvůrčí úsilí něčemu jinému. A Vavřík svá slova skutečně naplnil. V roce 1945 sice ještě vydal tehdy již rozepsanou *Truchloroušku*, ale následně se oddal plně psaní prózy, především pro mládež, ve které, dle prodejnosti a počtu vydání jednotlivých titulů, slavil mnohem větší úspěch.²⁵

V závěru dopisu si však Vavřík neodpustil vrátit se ke Smějovi a *problému ostravského kulturního regionalismu*, který podle něj *pečuje o každého svého spisovatelka jako o kojence, div ho nepřevínuje, a zapomíná při tom, že spisování o komínech neudělalo ještě z nikoho ostravského spisovatele. (...) Neboť: ta shovívavost, s jakou se u nás místní autoři pěstují, může vést pouze k jednomu, k prostřednosti*. Takže až si Směja přečte Martínkův a Vavříkův posudek na svou novou knihu, prohlásí Vavříka za závistníka a lháře a bude psát zase prostředně, jako psal dosud. *Vy jste pro ně totiž víc než já, pane profesore, a pak Vy jste příjemnější, protože od nich málo chcete, mnoho jim slevujete, proč by Vám tedy nevěřili víc než tomu, kdo je nutí k lepší práci*.²⁶ Zda na tento dopis Martínek Vavříkovi odpověděl, nevíme. Ve Vavříkově pozůstalosti se nachází další psaní až ze září 1944. Nicméně, od té doby se zjevně korespondence znovu oživuje a v květnu 1947 Martínek začíná Vavříka znovu oslovovat *vážený příteli*.

Zášť zapomenuta?

Až po Martínkově smrti byl vydán jeden z jeho soukromých rukopisů s názvem *Školní poznámky*. Jde o 42 krátkých vzpomínek na

²⁵ I optikou tohoto vnitřního tvůrčího přerodu Vavříka lze nahlížet jeho kritická slova k vlastní účasti na revue *Poesie*, která pronášel na konci života (tvrdil např., že *trpěl průjmem čisté poesie*). Dosud byly tyto výroky vysvětlovány spíš jeho přilnutím k oficiální politice socialistického státu a doktríně socialistického realismu, tolik vzdáleného kdysi vyznávané čisté poezii. K tomu více v textu *Martiny Dragonové*.

²⁶ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Vojtěcha Martínka (2a), Korespondence přijatá (25. 10. 1942).

výuku na Maticním gymnáziu v Ostravě. Ve čtyřicátém článku vzpomíná Martínek na výrazné a úspěšné žáky. Z literátů uvádí tři, respektive čtyři. Výslovně jmenuje pouze svého nejúspěšnějšího žáka-spisovatele, básníka Viléma Závadu a připomíná i jeho mladšího bratra, překladatele Jaroslava. Další dva ponechává (i přesto, že šlo v době napsání o soukromý text) v anonymitě: *jiný útočný a nesnášenlivý, znamenitě nadaný, ale povahově nevyrovnaný; jiný s duší trochu oblomovskou, jemuž se oddaná služba literatury stala životním smyslem a při tom hořkým chlebičkem* (MARTÍNEK 1967, s. 45). Zatímco tímto mínil Vavříkova soupeřníka z revue *Poesie* Zdeňka Šmída, oním *nadaným, ale útočným a nevyrovnaným* s největší pravděpodobností právě Zdeňka Vavříka. Rukopis *Školních poznámek* je datován 17. dubnem 1942. První dochovaný Martínkův dopis po zmiňovaném konfliktu z let 1937–1938 je až z června tohoto roku. Psal tedy tato slova už vystřízlivěním vlivem časového odstupu od událostí, ale ještě před „udobřovací“ korespondencí. Zdá se však, že trefně vystihují povahu Vavříka, o němž jemu blízký Zdeněk Bár ještě dlouho po jeho smrti napsal, že *měl obdivuhodnou schopnost získat pro sebe co nejvíc nepřátel, ač sám Bár prý dovedl snášet jak Vavříkovy nálady, tak i jeho povýšenost.*²⁷

Martínek zcela jistě považoval Zdeňka Vavříka za jednoho ze svých předních odchovanců. I proto na něj ve *Školních poznámkách* vzpomíná, dokonce v době, kdy byl jejich vzájemný korespondenční kontakt přerušen. Zároveň s ním měl problematický vztah, který vyplynul z povahy obou – dobráckého Martínka, který často zaobaloval kritiku pěknými slovy (třebaže jeho soukromé zápisky kritickým duchem oplývají!), a výbušného, poněkud labilního Vavříka, který dokázal k člověku přilnout a zároveň ho pro neopětování náklonnosti stejnou měrou zahrnovat výčitkami. Výstižné se v tomto ohledu zdá vyjádření Milana Rusinského, dle ně-

²⁷ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Zdislava Škrabala (69), Korespondence přijatá, dopis Zdeňka Bára z 12. 4. 1979 (L 6/86/193).

hož byl Vavřík *ve všem maximalista a někdy velmi nepříjemně až domýšlivý sekyrář*.²⁸

Jeich povahy pochopitelně přispěly k vyhocení vzájemného sporu o regionální literaturu a kritiku, který začal s ohledem na fakt, že předmět sporu zahrnoval i předválečné básnické dílo Vavříka, získávat tóny osobní křivdy. Martínek měl značný podíl na podobě Vavříkovy poezie – ať již jako vzor, ale též velmi opatrný kritik – a tím také na jejím nevalném úspěchu. Po Vavříkově „prozření“ – zavržení poezie a přilnutí k próze pro mládež – si to možná uvědomil a k novému směřování jeho tvorby jej vybízel, radil mu a chválil jeho pokroky. Je pravděpodobné, že opětovné sblížení Martínka s Vavříkem v poválečné době mohlo být umožněno společným směřováním, a snad také faktem, že Martínek Vavříka přijal s jeho klady i zápory.²⁹ Možná v jeho neomalených slovech našel cosi pravdivého o sobě samém. Ostatně, Vavřík zřejmě své dřívější netaktnosti (tedy anonymního napadání Martínka v časopisech) litoval, jak svědčí jeho vlastní slova v dopise Franu Smějovi: *...pan dr. Martínek byl proti mně delší dobu rozladěn pro jednu moji krajně nevhodnou pitomost, o které ostatně Vy také dobře víte*.³⁰ Zdá se, že šlo v té době o záležitost již uzavřenou, třebaže ne zcela zapomenutou.

Navzdory „obnovenému“ vztahu s někdejším učitelem však Vavřík svůj neúprosný názor na ostravský regionalismus, který považoval za Martínkovu práci, nikdy neopustil. Po smrti Martínka se v jednom ze svých upřímných sdělení (tentokrát v dopise mladému angažovanému spisovateli a kritikovi Oldřichu

²⁸ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Zdislava Škrabala (69), Korespondence přijatá, dopis Milana Rusinského z 26. 6. 1979.

²⁹ Ačkoli mnohem pozdější vzpomínka Milana Rusinského na Vavříka (z roku 1979) citovaná Martinou Dragonovou v závěru úvodního textu této knihy může naznačovat, že vztah Martínka k Vavříkovi zůstal napjatý, dochovaná korespondence i opakovaná přítomnost Vavříka na oslavách Martínkových jubileí přece jen svědčí o obnovení přátelství.

³⁰ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Frana Směji (24a), Korespondence přijatá, dopis Zdeňka Vavříka z 1. 4. 1946.

Rafajovi) vyjádřil k Martínkově představě o takovém literárním snažení skepticky. Martínka v tomto textu označuje za nezměrného dobráka, ale zároveň mu vyčítá svůj básnický neúspěch: *...nikdy jsem nevěřil v jakési specifické problémy literatury na Ostravsku a vždycky jsem považoval Martínkův ideální pohled na ni za mylný. (...) Chápal jsem, že je to všechno dáno jeho charakterovými vlastnostmi, které nedovedly odepřít pomoc ani tam, kde prostě nemohla najít takové porozumění, jaké ten nekonečně dobrý člověk předpokládal. (...) právě i tento jeho postoj nás nepřímo zavedl do vod Poesie, prostě tam, kam jsme se dostat neměli.*³¹ Je ironií osudu, že si dnes Vavříkovu osobnost spojujeme především s jeho působností v časopise *Poesie*, zatímco jeho kritický pohled na regionální literaturu Ostravska zůstal osamocen a následovníky nenašel.

Archivní prameny

Slezské zemské muzeum, Literární archiv

pozůstalost Frana Směji (24a)

pozůstalost Oldřicha Rafaje (62a)

pozůstalost Vojtěcha Martínka (2a)

pozůstalost Zdeňka Vavříka (43a)

pozůstalost Zdislava Škrabala (69)

Tištěné prameny a literatura

KOPECKÝ, Jan (šifra. J. K.). 1942. Verše do zrcadla. *Lidové noviny* 50, č. 538 (25. 10. 1942), příloha *Literární neděle*, s. 1.

³¹ Slezské zemské muzeum, Literární archiv, pozůstalost Oldřicha Rafaje (62a), Korespondence přijatá, dopis Zdeňka Vavříka asi z jara 1963.

MARTÍNEK, Vojtěch (šifra M.). 1931/32. Zdeněk Vavřík: Noci. *Černá země* 8, č. 6, s. 99–100.

MARTÍNEK, Vojtěch. 1936a. Nové básně. *Moravskoslezský deník* 37, č. 291 (25. 10. 1936), s. 7.

MARTÍNEK, Vojtěch. 1936b. Zdeněk Vavřík: Klenba. *Slezský sborník* 1, s. 123.

MARTÍNEK, Vojtěch. 1967. *Školní poznámky*. Ed. Alois Sivek. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě.

NOR, A. C. 1994. *Život nebyl sen* 1, 2. Brno: Atlantis.

ŠALDA, František Xaver. 1933/34. *Šaldův zápisník* 6. Praha: Otto Girgal.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1931/32. Slovo o Martínkově „Černé zemi“. *Černá země* 8, č. 9–10 (1. 5. 1932), s. 133–137.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1934. Moderní literatura na Ostravsku. *Lidové noviny* 42, č. 541 (27. 10.), příloha *Černé Ostravsko*, s. 9.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1936. Vojtěch Martínek 1936. *Slezský sborník* 1, s. 230–231.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1937a. Dílo poetovo. In: TLAPÁK, Rudolf (red.): *Dr. Vojtěch Martínek. Jeho život a dílo. Sborník k padesátinám spisovatelovým*. Moravská Ostrava: s. n., s. 24–33.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1937b. Tenkrát... In: TLAPÁK, Rudolf (red.): *Dr. Vojtěch Martínek. Jeho život a dílo. Sborník k padesátinám spisovatelovým*. Moravská Ostrava: s. n., s. 76–78.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1937c. Dvojí domov Vojtěcha Martínka. *Slezský sborník* 2, č. 3–4, s. 164–166.

VAVŘÍK, Zdeněk (šifra –k–). 1937c. O novou revui v Ostravě. *Index. List pro umění a kulturní politiku* 9, č. 9 (listopad), s. 101.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1956. Nad Ožehlymi haluzemi. *Literární noviny* 5, č. 23, s. 4.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1957a. Drahý pane profesore! *Červený květ*, č. 4, s. 78–79.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1957b. Romanopisec Černé země. *Literární noviny* 6, č. 14, s. 4.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1957c. S knihou za spisovatelem. *Květy* 7, č. 1, s. 7.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1962a. Martínkův vztah k tradici. In: MARTÍNEK, Vojtěch: *Stavy rachotí*. Praha: Československý spisovatel, s. 293–297.

VAVŘÍK, Zdeněk. 1962b. Interview bez otázek. Vojtěch Martínek: *Stavy rachotí*. *Nové knihy* 3, č. 9, s. 4.

Z literatury Novojičínska

Duše lašského kraje v životě a díle Antonína Matuly

Lukáš Holeček

Místopisná a regionální studia se musela vždy zabývat otázkou, jak a zda vůbec se projevovала vazba spisovatele k rodnému kraji. Tento vztah můžeme rekonstruovat třeba analýzou literární tvorby (regionální motivika), publicistiky nebo na základě archivních stop zkoumat intenzitu zapojení umělce do kulturního života v regionu. S tím souvisí i otázka, nakolik se jméno spisovatele vepsalo do kulturní či literární paměti regionu. To je v podstatě kontinuální proces, v němž se střídá upamatovávání a opětovné zapominání. Zdá se, že jméno Antonína Matuly se do této paměti příliš nevensalo (od jeho úmrtí v roce 1953 lze nalézt v literatuře jen pár zmínek), a to navzdory jeho silné vazbě k rodnému kraji, který zásadně ovlivnil celý jeho život a dílo. Pokusíme se v tomto příspěvku tento stav položit jako výzvu či otázku a zkusíme načrtnout, v jakých literárních a historických souvislostech se Matulův vztah k rodnému regionu projevovал.

Všechno, co Antonín Matula psal o venkovu, jeho filozofické stati, články o lidové výchově, vycházelo ze zkušenosti s venkovským životem, jak jej znal ze svého rodného kraje na Příborsku. Vztah k regionu se stal hlavním leitmotivem jeho vzpomínek nazvaných *Věčný oheň*, které vyšly v roce 2019. Matula svůj životní příběh včetně prožitého dětství a mládí na Lašsku učinil součástí vlastní agrární filozofie. Jeho základním životním krédem bylo přesvědčení o duchovní výlučnosti venkova, o jeho schopnosti obrozovat celek společnosti v zájmu lepší budoucnosti. Z tohoto přesvědčení vyplývala a byla jím ovlivněna veškerá Matulova práce.

Matula v pamětech výslovně uvádí: *Chtěl-li jsem svůj život pochopit, musil jsem se zahledět do rodného kraje. V něm jsou mé ko-*

řeny. Třeba jsem se vzdělával a většinu života prožil mimo něj, z něho zůstalo mnoho rysů v mé povaze, v mém způsobu života, v mých životních názorech, v mých snahách, v mém životním zaměření, v mém bloudění, v mých chybách i přednostech, v prohrách i výhrách životních. Poznání ducha kraje může objasnit povahu člověka, který se v tom kraji zrodil, a k poznání života člověka může přispět poznání jeho rodného kraje. (MATULA 2019, s. 44).

V politickém a kulturním boji za „českou národní věc“ na Příborsku

Antonín Matula (9. dubna 1885 – 23. ledna 1953) je dosud nejvýznamnějším rodákem někdejší obce Drholec, později Drnholec nad Lubinou, jež byla roku 1959 sloučena se sousedními Větrkovicemi do obce Lubina, a ta roku 1979 připojena k městu Kopřivnice. Podobně jako básník Zdeněk Vavřík prožil ve svém rodném kraji pouze část života, ale nepřestával se do něho vracet jak ve své literární tvorbě, tak i osobně. Tím spíše, když si v roce 1937 dle návrhu místního architekta Ing. Jaroslava Turka nechal ve Větrkovicích vystavět moderní rekreační chatu přezdívanou „chaloupka“, která stojí dodnes.

Matula se narodil jako v pořadí pátý potomek do rodiny Josefa Matuly a Anežky Matulové, rozené Prašivkové. Matulův otec provozoval povoznictví a musel uživit devět dětí, tři nevlastní a šest vlastních. Život rodiny se zřejmě o mnoho nelišil od ostatních rodin hospodařících v Moravskoslezském kraji, kde se zemědělský ráz dlouhodobě mísil s vlivem průmyslu v okolí Moravské Ostravy. Na dohled Drnholce se již rýsovaly budovy kopřivnické vagonky a v obci samotné už od 70. let 19. století fungovala továrna na výrobu ohýbaného nábytku.

Právě na přelomu 19. a 20. století se také na Příborsku, kde se mísil silný německý živel s českým, začalo probouzet české národní a politické vědomí. Projevovalo se to také v četnosti politických

schůzí odehrávajících se nejčastěji v místních hostincích, kde se soupeřilo o voličstvo. Do veřejného života regionu se Matula zapojil už jako gymnaziální, posléze vysokoškolský student. Už tehdy přispíval do regionálního tisku, poprvé publikoval jako septimán v roce 1903 pod pseudonymem A. M. Foma v časopisu *Kravařsko*, přispíval i do regionálního časopisu *Lubina*. Témata svých črt a povídek čerpal ze života lašského kraje, později psal o politickém probuzení rolníků na Příborsku. V roce 1895 jej rodiče zapsali do vůbec prvního ročníku právě založeného českého gymnázia ve Frýdku.¹ Matula v letech 1905–1909 studoval filozofii a učitelství na Karlově univerzitě v Praze, kde si zapsal i přednášky z filozofie T. G. Masaryka, tehdy již výrazné osobnosti českého politického života. Masarykův filozofický realismus zásadně ovlivnil Matulovu agrární filozofii a v jeho duchu také koncipoval význam osvětové práce na venkově. Od roku 1910 působil v moravských městech jako středoškolský profesor, často veřejně vystupoval na politických schůzích, které se nesly v duchu českého vlastenectví, a proto byl coby „buřič“ překládán z místa na místo (Nové Město na Moravě, Kroměříž, Zábřeh na Moravě, Přerov, Jičín).

Když byl Matulův otec v Drnholci zvolen starostou, celou rodinu to vtáhlo do veřejného dění: *Drnholec se stal novinářskými články v kraji pověstným. Vír zdvižený kolem otce vzbudil ve mně, v bratru Josefovi a v celé rodině zájem o veřejný život, který nás už nikdy neopustil. Žili jsme v jakémsi duševním i společenském odstupu od vesnice, žili jsme po svém. Každé volby v obci rozněcovaly napětí. Otec zůstával svůj, ať se svět kolem něho točil jakkoliv.* (MATULA 2019, s. 82). V kraji se sráželo několik politických proudů, silné zastoupení zde měla sociální demokracie s oporou v početných dělnických rodinách, a také „klerikální“ strana, kterou v kraji reprezentoval zemský poslanec Josef Šamalík (právě mezi

¹ Když v roce 1935 slavilo gymnázium 35leté výročí, účastnil se slavnostního programu i Antonín Matula, který ze svého románu *Stráž přečetl nejdůležitější stati o rodné půdě a lásce k vlasti*, jak referoval *Polední ostravský deník* 30. června 1935.

ním a Josefem Matulou se odehrál v červenci roku 1904 první zásadní střet, na který se vzpomínalo ještě o pár let později).²

Politicky aktivnější v regionu byl ze zřejmých důvodů bratr Josef (1879–1941), který se v roce 1904 stal členem nově založené Moravské agrární strany, byl i členem jejího výkonného výboru. Vedle toho řadu let působil v obecním zastupitelstvu, v letech 1910–1913 a 1923–1937 byl starostou Drnholce za agrární, resp. republikánskou stranu. V roce 1906 *Selské listy* informovaly o přednášce Josefa Matuly *O důležitosti vzdělání pro rolníka a jeho dělníka*, s tím, že přednáška způsobila i trochu zlé krve u některých rolníků, kteří pokulhávají za ostatním světem, ale vyvolala také novou chuť k práci (ANONYM 1906, s. 3). Je zřejmé, že důraz na vzdělání rolníků a propagace pokrokových názorů byly nepochybně ovlivněny Antonínem Matulou.

Podrobné zprávy o průběhu tehdejších politických schůzí přinášely zejména olomoucké *Selské listy*, kde se se jmény bratrů Josefa a Antonína Matulových lze setkat velmi často. *Selské listy* z 9. dubna 1908 přinesly obsáhlou parafrázi řeči Antonína Matuly o agrarismu coby myšlenkovém směru hlásajícím heslo o návratu k půdě, který propagoval jako jedinou správnou politickou cestu pro celý národ.³ Další přednášku *O selském stavu a jeho povinnostech* přednesl Matula 23. srpna 1908 v Příboře, a další následovaly.

V těchto zprávách máme mimo jiné důkaz o tom, že Matulovi a Vavříkovi se nepochybně znali. Mezi účastníky schůzí je občas zaznamenáno i jméno učitele Aloise Vavříka z Libhoště (tedy otce básníka Zdeňka Vavříka). Intenzita schůzí se zvyšovala vždy před volbami, v roce 1906 se jednalo o volby do Moravského zemského sněmu, kam byl za okres zvolen agrární delegát Josef Mňuk, ředitel škol a inspektor v Zábřehu na Moravě. Také schůze před volbami do vídeňské Říšské rady (v letech 1907 a 1911) měly na Příborsku zajímavý průběh. Jedna ze zpráv před volbami v roce

² Viz ANONYM 1907b, s. 1–2.

³ Viz ANONYM 1908, s. 1–2.

1907 informuje o tom, že v Drnholci hledal podporu pro svou kandidaturu také hrabě Bedřich Deym ze Stříteže kandidující za Stranu konzervativního velkostatku, kterého svou účastí na akci podporovali kněží, avšak dostalo se mu zde příkrého odmítnutí: *Dobře namířil ve své řeči v Drnholci p. Matula proti přítomným kněžím a řekl jim, že připravují se takovým jednáním o špetku úcty, kterou k nim dosud chovali jen už někteří z rolnictva, a prohlásil, že obyvatelstvo ve svém nitru je uraženo řečí hraběte, který náboženství zneužívá ku své politické kariéře.* (ANONYM 1907a, s. 1). Hrabě Deym nakonec svůj poslanecký mandát v roce 1907 neobhájil. V těchto volbách úspěšně kandidoval T. G. Masaryk za Českou stranu pokrokovou za čtvrtý obvod českých měst na Moravě (Nový Jičín, Kopřivnice, Valašské Meziříčí, Vsetín, Zlín ad.). Matula se účastnil jeho předvolebních shromáždění a podporoval jej, v té době o něm mluvil například v Kopřivnici na shromáždění dělníků.

Zřejmě nejzásadnější politické klání týkající se Matulových se uskutečnilo v roce 1911 v souvislosti s volbami do Říšské rady, které se uskutečnily ve dnech 13. a 21. června. Do nich za moravskou agrární stranu v ostravském a novojičínském okrese kandidoval Josef Matula, který se z tohoto důvodu stal terčem kritiky tisku politických oponentů. Činil se zejména sociálnědemokratický *Duch času*, který se snažil vyvolat přesvědčení, že agrární kandidát je v podstatě klerikál, jelikož po obecních volbách uzavřel dohodu s lidovou stranou.⁴ Na předvolebních schůzích svého bratra podporoval také Antonín Matula, který referoval o politice agrární strany.⁵ Josef Matula v těchto volbách kandidoval proti Františku Tomáškovvi za sociální demokracii, který byl nakonec v roce 1911 zvolen (jednalo se o jeho druhé funkční období v Říšské radě).⁶ Je třeba uznat, že případný úspěch ve volbách do Říšské rady by byl

⁴ Viz ANONYM 1911a, s. 1. Objevovaly se však i závažnější pomluvy, stejný časopis přinesl 27. prosince 1911 zprávu o údajné rvačce mezi bratry Matulovými v hostinci pana Klimeckého v Drnholci, k níž musel být přivolán lékař.

⁵ Viz ANONYM 1911b, s. 1.

⁶ Dle publikovaných volebních výsledků získal Matula 1783 hlasů a v počtu hlasů skončil na třetím nevolitelném místě.

pro rolníka z Příborska s minimálními politickými zkušenostmi malým zázrakem. V souvislosti s volbami do Říšské rady v tomto roce se Antonín Matula angažoval i na Hané (touto dobou totiž působil jako profesor na gymnáziu v Kroměříži), kde kandidoval za katolickou stranu hrabě Thun, s čímž místní rolníci nesouhlasili a Matula vystupoval na veřejných schůzích proti hraběti.

Díky kontaktům v agrární straně (mj. Antonín Švehla, Rudolf Beran), neutuchající veřejné činnosti a trvalému zájmu o lidovou výchovu, začal roku 1919 pracovat v nově zřízeném ministerstvu školství a národní osvěty jako referent lidovému oddělení, který měl na starosti osvětovou péči. Významně profiloval kulturní politiku republikánské strany, založil osvětovou organizaci Svobodné učení selské a v rámci ní Švehlovu vyšší lidovou školu.⁷ Politicky aktivní nebyl, pouze na podzim roku 1929 se ocitl na kandidátce republikánské strany do poslanecké sněmovny Národního shromáždění v župě moravskoslezské.⁸ Z páté pozice na kandidátce zvolen nebyl, poslanecký mandát obhájil za župu Matulův přítel Emanuel Vencl, ředitel Hospodářské školy v Rožnově pod Radhoštěm.⁹ Byl členem řady kulturních organizací, jako vysoký ministerský úředník (ministerský rada) měl poměrně značný vliv i rozhodovací pravomoci, patřil například do komise pro udělování státních (později národních) uměleckých cen. Na ministerstvu zůstal celých dvacet pět let a zažil zde šestnáct ministrů tohoto resortu. V rámci reorganizace státní správy v roce 1942 se

⁷ Ačkoliv Matula do politiky republikánské strany příliš nezasahoval (vyjma kulturních a osvětových témat), byl v pravidelném kontaktu s jejím vedením a v rámci strany měl jako přední funkcionář důstojnou pozici. Projevilo se to například u příležitosti jeho padesátin, kterým stranický tisk věnoval významný prostor. Oslavy jeho padesátin se 9. dubna 1935 v Národní kavárně v Praze zúčastnili Rudolf Beran, Anton Štefánek, Bohumil Zahradník-Brodský a řada dalších stranických funkcionářů. Vyšel také reprezentativní sborník *Pro výchovu lidu* (1935), do kterého přispěla řada Matulových přátel.

⁸ Patrně to byl důsledek nedostatečného času na přípravu kandidátky a personální nouze po pádu první vlády Františka Udržala v říjnu 1929, kdy vládnoucí koalici opustila separatistická Hlinkova lidová strana v důsledku odsouzení svého poslance Vojtecha Tuky za špionáž.

⁹ Viz ANONYM 1929, s. 4.

Matula stal vysokým úředníkem v kulturním odboru ministerstva lidové osvěty, které řídil Emanuel Moravec. Do jeho gesce spadala i komise pro udělování státních (později národních) uměleckých cen. Až do svého penzionování v roce 1944 se ve své funkci snažil pomáhat českým umělcům a čelit tlaku dosazených německých úředníků. Po válce proto nebylo jeho jednání za války shledáno jako problematické a různým soudním procesům se vyhnul.

Matulova literární tvorba a ruralismus

Ke specifičnosti Matulova přístupu k literární tvorbě patřila tendence vnímat literaturu s venkovskými tématy v sociologických souvislostech a poněkud jednostranně jí prisuzovat ozdravující funkci pro celek národní kultury. Okolo roku 1932 tuto tendenci označil jako „ruralismus“ (MATULA 1932, s. 89),¹⁰ což byl pojem, který pak dál žil svým vlastním životem. Klíčovou součástí ruralistického rejstříku kompozičních řešení byl návrat do rodného kraje spojený s procesem vnitřního přerodu hrdinů, ozřejmění životního smyslu či zapojení do rodové kontinuity. Již v roce 1907, téměř třicet let před vydáním ruralistického sborníku *Tváří k vesnici* (1937), psal ve stati *Selská literatura* o potřebě přinést na venkov kvalitní četbu, která by v „pokrokových“ rolnických rodinách „ujasňovala“ problémy moderního světa: *Co jest však celé moderní hnutí selské jiného než úsilí: utvořit duševně rolníka nového, rolníka budoucnosti? O duševní přerod zde běží! K tomu přerodu musí i literatura směřovat.* (MATULA 1907, s. 1).

Antonín Matula je autorem pěti beletristických knih: souboru kratších povídek *V začarovaném kruhu* (1917), románu *Ohnivý*

¹⁰ S mírnou distancí se ruralismu dotkl Zdeněk Vavřík ve svém *Knihovnickově zápisníku* (1946), kde s odkazem na Antonína Matulu polemizoval s jeho názorem, že venkovská literatura by měla vznikat záměrně, když ta nejhodnotnější díla autorů, jako jsou Jan Čep, Josef Knap, František Václav Kříž, František Křelina, dle jeho názoru nevykazovala vliv ruralistických programových tezí (VAVŘÍK 1946, s. 98).

vítr (1920, v roce 1942 v podstatně přepracovaném vydání), románu *Tělo, svět, ďábla* (1930), což bylo přepracování titulní povídky ze souboru *V začarovaném kruhu*, a nakonec románu *Stráž* (1935). Jeho prózy měly didaktický ráz, obsahovaly úvahové a moralizující pasáže a autor do nich poněkud mechanicky zapojoval esejistické rozpravy nad současnými problémy vesnice, úvahy o agrarismu, morálce na vesnici atp.

Všechny jeho prózy obsahovaly autobiografické prvky a byly zasazeny do regionálních souřadnic Příborska. Právě krajinné a přírodní motivy patrně zůstaly tím nejhodnotnějším, co na nich lze po desítkách let od vydání čtenářsky ocenit i dnes. Nutno podotknout, že Matulův vstup do literatury se příliš nevydařil – po vydání první povídkové knihy byl označován za *literárního diletanta*, který nerozumí venkovskému životu (FOLPRECHT 1918, s. 323).

V povídkovém souboru *V začarovaném kruhu* (1917) se Matula zaměřil na téma lásky a ženství, kde mužští hrdinové, charakterizovaní snahou po uvědoměném přístupu k životu, čelí svodům v podobě ženské živelné smyslnosti a tělesnosti. Matula se v knize otázkou partnerství, erotičnosti a sexuality snažil převést na obecnou rovinu, a poněkud didakticky ukazoval, jak chybně pochopený milostný cit pokřivuje charaktery a jak nesprávné řešení vztahu muže a ženy má v podstatě celospolečenské důsledky, což bylo dle něho nejvíce patrné na typické vrstvě českého „maloměšťáctví“. I když Matula v povídkách nahradil reálná toponyma fiktivními jmény (Dubín, Kozlov atp.), indicie zřetelně odkazovaly k okolí Kopřivnice a Štramberku, děj se částečně odehrával také na Valašsku (Prostřední Bečva, říčka Kněhyně, Radhošť, Pustevny) a v Luhačovicích.

V následující ukázce lze identifikovat okolí vrchu Kotouč (v románu Kozlov), který je již poznamenán těžbou ve zdejším vápencovém lomu: *A když se dívám na Kozlovskou vápencovitou horu, jak ji lidé rozbíjejí, život z ní vykopávají, když se dívám na šostýnské továrny, kde se živí sta dělníků, když se dívám do údolí na pole, kde se lidéзарývají do půdy, když se dívám na výstavné*

školy dubinské, a v okolí na zříceniny hradů, napadají mne otázky, jak zde budou žít lidé, až hory srovnají s údolím a z údolí vyrostou hradby továren s věžemi komínů. Bude vývoj na prospěch nám či cizincům? Bude na prospěch či škodu lidstva? Zda budou šťastní lidé, když zmizí lesy, zmizí zeleň polí a luk? Myslím, že nikoliv. Jen z duše přírody tryská tajemně hluboký zdroj zdravého života! (MATULA 1917, s. 15–16).

Snaha typizovat zkušenost s krajem a zasadit vyprávění do souřadnic regionálního kulturního vědomí charakterizuje i následující ukázkou: *Když ostatní společnost se přiblížila, vystoupili k Čertovým mlýnům. Úchvatné přírodní panorama leželo před nimi. K severu širá rovina, rozrývaná horskou bystřinou Lubinou, utíkající z boku Radhoště od Frenštátu k Tiché, Velčovicím, Dubínu. Divoká Ostravice, ženoucí se v zeleni kopců k Místku, tajila se. Ukazuje k ní, zacitoval verše z Maryčky Magdónové.* (MATULA 1917, s. 44).

Zajímavá je zde charakteristika valašských horalů, do níž autor projektoval své úvahy o ryzosti venkovanů, kteří ve své prostotě a připoutanosti k půdě představují prototyp přirozeného života. Autobiografičnost prózy je zřejmá, hlavní hrdina titulní povídky, učitel Kazimír Maloch, se na Radhošti setkává se slavným českým spisovatelem a jeho dcerou Jarmilou – předobrazem této scény bylo Matulovo beskydské setkání s Josefem Svatoplukem Macharem a jeho dcerou Sylvou, s níž Matula navázal blízký vztah. Stejně jako v reálném životě, tak i v povídce zůstal tento vztah nenaplněn a z fiktivní Jarmily se stala ošetřovatelka stejně jako ze Sylvy Macharové. Za pozornost stojí také povídka *Zlaté, staré časy*, která se snažila korigovat sentimentální pohled na minulý vesnický život, jelikož v mezilidských vztazích se křivdy a zlo dějí neustále, což opět potvrzuje autorův smysl pro realistický pohled na vesnici.

Je příznačné, že největší pochopení pro tuto autorovu prózu měl Karel Hikl v *Naší době*, tedy v časopise spjatém s Masarykovým realismem, k jehož sociologickému náhledu na literaturu se

Matula vždy hlásil. Pojetí literatury jako výrazu dobové emocionality a podkladu pro řešení problémů moderního člověka včetně důrazu na ideové poselství bylo něco, co vždy odpovídalo duchu masarykovského realismu: *Otázky, jichž se autor dotýká, jsou hlubokého národního i lidského dosahu a nejsou řešeny povrchně a nedbale* (HIKL 1919, s. 783). Realismus, věčnost, střízlivost, tendence nahlížet na problémy moderního světa skrze opozici materialismu a idealismu, v tom všem byl kritiky rozpoznáván *vliv Masarykovy výchovy a Ibsenova etického patosu a idealistického puritánství* (KNAP 1935b, s. 28).

Titulní povídka z knihy *V začarovaném kruhu* autor o několik let později přepracoval a vydal jako román s názvem *Tělo, svět, ďábla* (1931). Posílil historické reálie příběhu, jeho student Kazimír Maloch se oproti předchozí verzi na vysokoškolských studiích seznámil s Masarykovým realistickým hnutím, odkud načerpal smysl pro práci, morálku, zbožnost a puritanismus. Zachována zůstala kombinace beletrizovaného vyprávění a ideového traktátu s moralistickou tendencí. Tématem románu zůstal spor duše s hmotou, rozumu a živočišnosti v člověku, jak napsal v recenzi Josef Knap, *v podstatě je to příspěvek ke studiu sexuálních vztahů v lidské společnosti* (KNAP 1931, s. 6). Oproti předchozí verzi hlavního hrdinu příběh zavede na bojiště první světové války, mezitím mu je jeho žena nevěrná, porodí cizí dítě, jehož se Maloch po dramatickém vnitřním zápasu ujímá a na milost bere i svou ženu Bertu. Tento závěr je v knize předkládán jako jeho morální vítězství, namísto rezignace se upne k práci pro společnost. Román končí svorným objetím manželů a odjezdem na další Malochovu přednášku.

Matulův sklon vyvozovat z vlastních životních zkušeností obecné závěry, dávat jim didakticko-filozofický a mravní rozměr se uplatnil i v jeho dalších prózách, zejména v autobiograficky koncipovaném románu *Ohnivý vítr* (1920), jehož název je jakousi aluzí na Šrámkův *Stříbrný vítr*. Matula později (1942) román zásadně přepracoval a rozšířil. Autor v osudech trojí generace rodu Bujno-

chů a na pozadí proměn tvářnosti lašského kraje sledoval zápas o venkovskou duši, nezdolnou víru v potřebu návratu k selství a jeho hodnotám. Děj byl umístěn na severovýchodní Moravu, do Beskyd a na Lašsko, fiktivní názvy míst se tu opět mísily s reálnými názvy: vesnice Dubín, Smrečice, řeka Lubina, vrchy Bílá hora, Kotouč, Javorník, Radhošť atp. V románu je zachycen kus dějin zdejšího kraje: konec roboty, odchod drobných rolníků za výdělkem do továren, zápas o pokrokové myšlenky s konzervativní katolickou církví (zpronevěra peněz určených na stavbu školy pro stavbu fary), proměňující se mentalita lidí, změna hospodaření na půdě, politické probuzení na venkově, střet politických idejí – jeden z obrazů zachycuje politickou schůzi ve Vavříkově hostinci, kde Jiří Bujnoch promlouval v duchu pokrokového a vlasteneckého selství, a musel čelit katolickému konzervatismu, který zde reprezentoval delegát Havránek řečnicí proti pokrokovým myšlenkám, socialistům a židům.

Stejně jako ve většině Matulových prací se v knize objevuje postava vzdělance vzešlého ze selských kruhů, který svou prací obrozuje kraj a zachovává věrnost hodnotám půdy, rodu a českého vlastenectví. V postavě Jiřího Bujnocha, nejmladšího z rodu Bujnochů, Matula vylíčil typ oddaného vlastence obětujícího se pro celek, který *se stal živým programem vášnivé práce pro národ, protože kdo má rád svůj rod, má rád svůj národ* (MATULA 1920, s. 241). Bujnoch je pojat jako rozsévač, který po českých krajích *zvěstuje lásku, práci a věrnost*, zejména na veřejných přednáškách pro venkovské obyvatelstvo. Román je též oslavou nezdolné selské vůle k životu, věrnosti *zákonu života*, který může být porušen, ale nikdy zrušen. Jan Vrba zdůraznil na Matulově románu právě zasazení do regionálních souřadnic: *Ve svém celku je román Matulův knihou velmi pozoruhodnou, a to jak svou rozlehlostí dějovou, neboť román odehrává se na moravském Lašsku a zachycuje po způsobu realistickém i nářečí kmene v ústech hovořících. Psán je s hlubokým smyslem a pochopením selského života i jeho zákonnosti, diktované mu zděděnou tradicí i půdou, a mimo to s opravdovou vřelostí, kte-*

rou může dáti jenom láska k rodnému kraji, jímž patrně Lašsko Matulovi je. (VRBA 1920, s. 470).

V rámci ruralistické edice *Hlasy země* vyšel Matulovi román *Stráž* (1935), který opět čerpal z regionálních reálií, jeho děj byl umístěn na moravskoslezské pohraničí, na samé hranice Laška. Příběh byl konzervativní variací na sovětské budovatelské romány, jejichž překlady se začaly v této době hojně vydávat. Recenzent Benjamin Jedlička s nadsázkou označil román za *jakousi valašskou pětiletku* (JEDLIČKA 1936, s. 1). Matulovu prózu s těmito romány sbližoval zájem o to, jak je velké budovatelské dílo schopné proměnit dosavadní životní řád celého kolektiva, zde chudých lašských venkovanů. Strýc Václava Novosada Adolf je v Praze ministerským úředníkem, který se rozhodne odejít z Prahy, protože politikaření v úřadě je proti jeho přesvědčení. Vrací se zpět do rodného kraje ve Slezsku převzít hospodářství po svém tragicky zemřelém bratru Janovi. Zde se spolu se svým synovcem Václavem s nadšením a odbornými znalostmi pustí do moderního hospodaření. Jeho osobnost postupně sjednocuje venkovské rozpory a i přes počáteční nedůvěru si bývalý úředník venkovany získá pro svou věc – zakoupí neúrodný pozemek přezdívaný Planisko na vrchu Stráž a přesvědčí celou obec, že je možné tuto půdu pomocí moderních technologií zúrodnit a mít z ní všeobecný prospěch. Adolf se snažil přivést lidi zpět k půdě, protože městský průmysl vylidňoval obce, což vedlo k úpadku mravního řádu. Součástí Novosadových plánů rovněž bylo vybudování kulturního centra na Stráži, kam by dle jeho plánů spisovatelé a umělci jezdili čerpat tvůrčí inspiraci v přírodě. Díky vzkříšení Planiska se obrozuje celý kraj. Hlavní hrdina zde našel nejen nový smysl života, ale i osobní štěstí: *Z pohledu na zelené Planisko vyrůstá ve mně vzrušující vidi- na vzkříšení celého kraje. Lidé v něm ještě žijí po starém zvyku ve vědomí lidské bezmoci proti hrubým silám přírody. Poddávají se jim více než třeba. Nepomyslili na to, aby se učili něčemu také v přírodě a aby začali s jasnou a klidnou myslí a se statečným srdcem dobývatí práci na zemi více chleba a aby užili lépe života.* (MATULA 1935, s. 203).

Román *Stráž* reprezentoval konzervativní vizi pokroku na venkově, kde je zemědělský proces spojen s mravním přerodem a zobrazeny jsou zde příkladné lidské typy, *na nichž by měl spočívat vývoj hmotného i duševního řádu české vesnice* (KNAP 1935a, s. 7). Zdůrazněna je hodnotová kontinuita – venkov se jeví v lecčems jako zaostalý, zpátečnický, ale nepřestává být zřídlem zdravých sil, protože symbolická moc půdy svazuje venkovskou komunitu s minulostí předků a znovu se ukazuje, že pro venkov (coby od-mocninu národa) je podstatná výchova, pedagogické působení, osvěta.

Literárně činná byla i manželka Milada Matulová,¹¹ vedle několika konvenčních románů s milostnými náměty publikovala v ruralistické edici *Hlasy země* román *Lašská balada* (1941), kde se na příkladu životního příběhu Aničky Pětrošové zabývala úlohou ženy na slezském venkově, necitlivostí a netečností zdejšího prostředí ke křehkým milostným citům přinášejícím jen tragické následky. Její prózy se vyznačovaly obdobnými vlastnostmi, měly didaktický ráz.

I když Matulovy romány neměly takový dosah jako jeho studie a statě o lidové výchově a venkovské literatuře, patří k dějinám moravsko-slezské literatury. Jejich idealizující tendenčnost, sklon ke kazatelské dikci, mentorská gesta, přesvědčení, že lze psychické a existenciální zakotvení člověka meliorovat stejně jako nehostinnou půdu – to vše už zůstane historií. To, co přetrvává, je krajinné líčení, vhléd do duše lidu. Matula se do slezského literárního života zapojoval zprostředkovaně i jinými cestami; v roce

¹¹ Milada Matulová, roz. Dvořáková (6. září 1895 Brno – 27. května 1986 Praha), dcera ředitele zábřežského gymnázia, historika Rudolfa Dvořáka, spisovatelka a publicistka, přednášela o literatuře a životě žen na venkově ve Švehlově vyšší lidové škole, zejména v kurzech pro dívky. Byla autorkou románů *Růžové údolí* (1928), *Modravé výšiny* (1931), *Sluníčko* (1933) a *Lašská balada* (1941). Manželství zůstalo bezdětné. Milada Matulová je pochována společně s manželem na hřbitově v Praze-Vokovicích.

1941 věnoval propagační článek¹² nové edici *Návrat* ostravského nakladatele Josefa Lukášíka.

Závěrem

Po svém odchodu do penze v říjnu 1944 se Matula začal plně věnovat četbě a psaní pamětí, na kterých pracoval už od roku 1942. Pokus po válce obnovit činnost Svobodného učení selského byl kvůli zákazu ministra zemědělství Ďuriše neúspěšný, snaha pokračovat v kulturní činnosti na venkově v rámci národně-socialistické strany se rovněž z politických důvodů nepodařila. Na začátku roku 1948 byla také anoncována Matulova kniha *Duch české vesnice*, která měla vyjít začátkem března a dle novinové zprávy již měla být dokonce v tisku. Pravděpodobně kvůli únorovému komunistickému převratu bylo její vydání znemožněno a nedochovala se ani v rukopise. Veřejné působení Antonína Matuly po roce 1948 ustalo.

Do svého rodného kraje se Matula vracel po celý život, kromě Větrkovic dovolenou trávil na Horečkách u Frenštátu pod Radhoštěm, ve Velkých Karlovicích či jinde v Beskydech. Setkával se zde s celou řadou svých přátel, mezi něž patřili zejména malíř František Podešva s manželkou, spisovatelkou Marií Podešvovou, a jejich dvěma dcerami. Za Matulou jezdila i slovenská spisovatelka Zuzka Zguriška s rodinou, která jej zmínila ve svých vzpomínkách *Strmou cestou* (1972): *K letnímu pobytu jsme si vybrali lašský kraj, odkud pocházel mužův švagr Antonín Matula. Později si tam „na kopci“ postavili „chaloupku“, takže bydleli ve svém a my jsme je navštěvovali téměř každý rok. To první léto nám zařídili bydlení „na hospodě“, kde jsme se také stravovali. Švagrovou jsem znala už z naší svatby [tj. v roce 1924]. Milada – renoirovský typ ženy – byla spisovatelka. Napsala několik románů a za román *Lašská balada* dostala i literární cenu. Měly jsme mnoho společných*

¹² Viz MATULA 1941, s. 161–162.

zálib: hudbu, umění, literaturu a divadlo, takže jsme vždy měly o čem diskutovat. Švagr se mi zpočátku zdál příliš vážný, uzavřený do sebe. [...] Řeka Lubina tekla pod hospodou, v níž jsme bydleli. Na plavání byla příliš mělká, ale když v horách několik dní pršelo, stal se z ní nevídaný veletok. (ZGURIŠKA 1976, s. 136).

Antonín Matula zemřel po vážné nemoci 23. ledna 1953 v Praze. Poslední rozloučení se konalo 29. ledna na hřbitově v Praze-Vokovicích. Nad rakví měl původně pronést řeč Václav Chundela, někdejší tajemník republikánské strany, avšak velmi pravděpodobně z politických důvodů mu nebylo umožněno řeč pronést, a tak jej zastoupil Matulův blízký přítel a spolužák z místeckého gymnázia, bývalý diplomat Josef Lavička. Pokud jsme na začátku položili otázku po příčinách Matulovy nepřítomnosti v kulturní paměti regionu, pak jeden z důvodů spočívá ve čtyřiceti letech komunistické totality. Celé dílo Antonína Matuly totiž spočívalo v udržování hodnotové a kulturní kontinuity českého venkova, která s únorem 1948 vzala za své.

O jeho vztahu k rodnému regionu patrně nejvíce vypovídají slova jeho článku ze 6. srpna 1939, v němž se Matula vracel k událostem z podzimu roku 1938, kdy se jeho rodný kraj ocitl za hranicemi: *Dívám se do kraje, který leží přede mnou. Smysl čteného mně uniká, neboť celým krajem zvučí ozvěna minulého podzimu tak ostře a tolika hlasy, že mne proniká celého a nevnímám nic než ji. Více než čtyřicet let sem jezdím, zvědavýma a zkoumavýma očima jsem pozoroval kraj, romány Ohnivý vítr a Stráž jsou ozvukem mých poutí k duši lašského kraje, ale netušil jsem, jak hluboce se do ní vkořenila národní kultura. Teď vidím až na dno duše, krásné české duše.* (MATULA 1939, s. 1).

Tištěné prameny

ANONYM. 1906. Z Příborska. *Selské listy* 24, č. 12 (23. 1. 1906), s. 3.

ANONYM. 1907a. Z Příborska. *Selské listy* 25, č. 49 (29. 3. 1907), s. 1.

ANONYM. 1907b. Selské hnutí na Příborsku. *Selské listy* 25, č. 235 (22. 11. 1907), s. 1–2.

ANONYM. 1908. Agrární schůze v Petřvaldě. *Selské listy* 26, 1908, č. 82 (9. 4. 1908), s. 1–2.

ANONYM. 1911a. K volbám na venkově ostravsko-novojicku. *Duch času* 13, č. 33 (26. 4. 1911), s. 1.

ANONYM. 1911b. Josef Matula. *Selské listy* 29, č. 129 (10. 6. 1911), s. 1.

ANONYM. 1929. Kandidátky Republikánské strany. *Svobodná republika* 10, č. 42 (18. 10. 1929), s. 4.

FOLPRECHT, Josef. 1918. Antonín Matula: V začarovaném kruhu [ref.]. *Zvon* 18, č. 23 (28. 2. 1918), s. 322–323.

HIKL, Karel (šifra K. H.). 1919. Antonín Matula: V začarovaném kruhu [ref.]. *Naše doba* 26, č. 10 (září 1919), s. 782–783.

JEDLIČKA, Benjamin (šifra Benj. J.). 1936. Antonín Matula: Stráž [ref.]. *Lidové noviny* 44, 1936, č. 59 (3. 2. 1936), příloha *Literární pondělí* 2, č. 21, s. 1.

KNAP, Josef. 1931. Román Antonína Matuly. *Venkov* 26, č. 7 (8. 1. 1931), s. 6.

KNAP, Josef (šifra Kp.). 1935a. Matulova Stráž. *Venkov* 30, č. 298 (22. 12. 1935), s. 7.

KNAP, Josef. 1935b. Literární profil Antonína Matuly. In: *Pro výchovu lidu*. Praha: Svobodné učení selské, s. 27–35.

MATULA, Antonín. 1907. Selská literatura. *Selské listy* 25, č. 78 (14. 5. 1907), s. 1.

MATULA, Antonín. 1917. *V začarovaném kruhu: prósa*. Praha: Fr. Švejda.

MATULA, Antonín. 1920. *Ohnivý vítr*. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské.

MATULA, Antonín. 1932. Ruralismus. *Osvěta venkova* 3, č. 5 (duben 1932), s. 89.

MATULA, Antonín. 1935. *Stráž*. Praha: Novina.

MATULA, Antonín. 1939. Dopis z Beskyd. Co dělám? *Lidový deník* 26, č. 182 (6. 8. 1939), s. 1.

MATULA, Antonín. 1941. Návrat k domovu. *Osvěta venkova* 12, č. 6 (únor 1941), s. 161–162.

MATULA, Antonín. 2019. *Věčný oheň*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i. – NLN.

VRBA, Jan. 1920. A. Matula: Ohnivý vítr [ref.]. *Pramen* 1, č. 10 (10. 10. 1920), s. 470.

Literatura

VAVŘÍK, Zdeněk. 1946. *Knihovnickův zápisník*. Praha: V. Šmidt.

ZGURIŠKA, Zuzka. 1976. *Strmou cestou*. Praha: Československý spisovatel.

Portrét Antonína Matuly (Národní archiv, Fotoarchiv ČsTK 1920–1936)

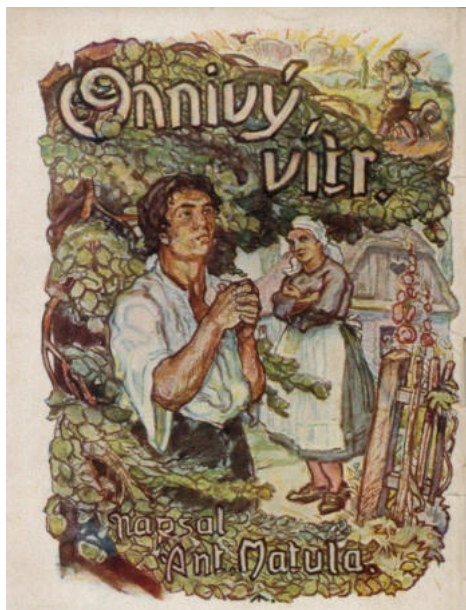

RODNÝ GRUNT Č. 12. V DRNHOLCI

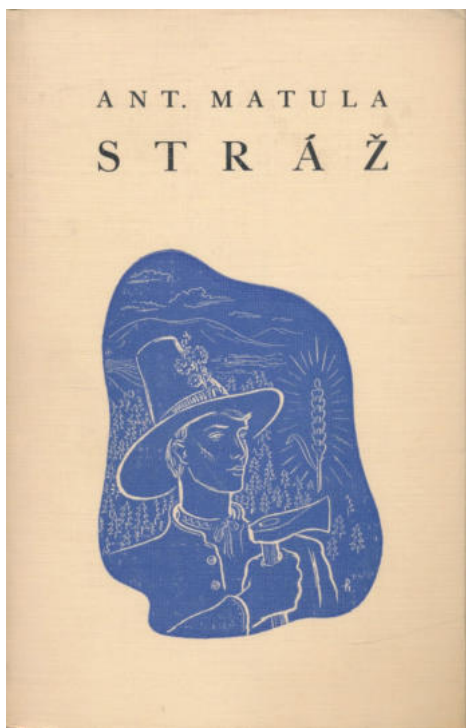
Rodný grunt čp. 12 v Drnholci nad Lubinou (z knihy *Pro výchovu lidu: Antonínu Matulovi k padesátce*. Praha: Svobodné učení selské, 1935).

Manželé Matulovi s manželkou architekta Jaroslava Turka před svou chatou ve Větrkovcích v roce 1937 (Státní okresní archiv v Novém Jičíně, fond Antonín Matula).

Přebal Matulova románu *Ohnivý vítr* ve vydání Československých podniků tiskařských a vydavatelských (1920) s ilustrací F. Koplíčka.

Přebal Matulova románu *Stráž* ve vydání nakladatelství Novina (1935) s ilustrací Františka Podešvy.

Summary: Zdeněk Vavřík and the Literature of the Nový Jičín Region

In 2024, it was 60 years since the somewhat premature death of Zdeněk Vavřík (September 21, 1906 Libhošť – December 29, 1964 Prague), a leading cultural figure in the wider Ostrava region during the interwar period, a poet, writer of prose for young adults, literary critic, and, by profession, primarily a librarian. Today, Vavřík's works and cultural efforts stand on the fringes of general literary interest. Literary history mostly remembers him only in the context of interwar and wartime poetry, as one of the authors whose work, although aimed at national acclaim, never achieved wider significance and remained to a great extent limited to the regions in which they worked. This was also greatly influenced by Vavřík's change of location during the war. While his youth is connected with the literary life in northeastern Moravia and Silesia, the annexation of the borderlands in 1938 and the ensuing circumstances forced him to move to Pardubice in 1939. However, he continued to devote himself to his native region, not only as a critic but also as a writer (e.g., with a book for young adults entitled *Ostravice*).

The year 2024 thus became an opportunity to commemorate a forgotten figure, especially in the today's Moravian-Silesian Region. The Zdeněk Vavřík Library in Libhošť, in cooperation with the Center for Regional Studies (University of Ostrava, Faculty of Arts) organized a mini-conference entitled “Zdeněk Vavřík and the Literature of the Nový Jičín Region”, which took place in Libhošť on Saturday, September 7, 2024. Some of the contributions to this conference were subsequently adapted for this professional e-book, which aims to provide a wider audience with more detailed information about the life and work of Zdeněk Vavřík.

The first text, written by Martina Dragonová from the Petr Bezruč Memorial in Opava (titled “Zdeněk Vavřík – Writer, Librarian, Journalist, Human”), is an introduction familiarizing readers with the life and work of this native of Libhošť, librarian, writer, and journalist. The second part of the article focuses on Zdeněk Vavřík's personal collection, which is stored in the literary archive of the Petr Bezruč Memorial in Opava (part of the Silesian Museum) and which, among other things, documents the complicated nature of this writer and cultural worker. In addition to personal documents, the collection also contains interesting correspondence, photographs, and manuscripts of the author's works. Some of these are included in the pictorial attachment to the article.

The second paper “Poesie Magazine and Zdeněk Vavřík”, written by Roman Polách from the Faculty of Arts of the University of Ostrava, deals mainly with the magazine called *Poesie*, which was concerned with poetry and was published in Ostrava between 1931 and 1934. This study presents the magazine's focus on so-called “Poésie pure”, which was adopted from the French literary scholar and philosopher Henri Bremond by the magazine's editors Jan Strakoš and Zdeněk Vavřík. In the text, we present how both editors interpreted and conceived this pure poetry and what they deduced from it for their magazine, especially on the general level of the necessity of internationalisation, or rather the necessity of denying regionalism, and on the specific level of the priority of engagement and temporality in favour of “poeticity” and the basal mystery, spirituality and sensibility of the texts. In the last part, based on the reflection of this pure poetry, we deal with the poetry of Zdeněk Vavřík, which was printed in the magazine reflecting his understanding of the Bremond's concept. We then understand his work as truly representative of this type of poetry, namely poetry based on ambiguity and mystic symbolism, but at the same time poetry that is highly monothematic.

The third paper, with its eloquent title “*Has anyone imagined the hard work involved? Zdeněk Vavřík writes in Černá země*”, is the work of Jan Malura (University of Ostrava, Faculty of Arts).

He focuses on Zdeněk Vavřík's journalism in the Ostrava cultural magazine *Černá země* (Black Country), which was published between 1924 and 1938 and featured fiction, cultural-historical and ethnographic articles, as well as reflections on regional literature, art, and community life. Vavřík was one of the most prominent and prolific authors of *Černá země*. His articles often have a polemical and critical dimension and promote modern art. They focus on literature, film, radio, and, last but not least, librarianship and questions of appropriate reading for the general public in the Ostrava region.

The study with the title “Zdeněk Vavřík’s Creative Journey in the World of Children’s and Young Adult Literature or From the Adventures of Marco Polo to Kacafírek”, written by Svatava Urbanová (University of Ostrava, Faculty of Arts), deals with Zdeněk Vavřík's works of children's and young adult literature. They are characterized by a lasting interest in historical fiction with the aim of drawing readers into the story, captivating them, and strengthening their relationship to their homeland. Vavřík made his debut in this field with the successful novel *Dobrodružství Marca Pola* (The Adventures of Marco Polo, 1942), a retelling of Marco Polo's world-famous travelogue *The Million*. Vavřík's ability to engage in a multi-sided dialogue with the era, the characters, the reader, and himself stands out in this work. This was followed by a collection of verbal folklore from the East Bohemian region, as he moved to Pardubice after the annexation of Silesia. The stories are characterized by lively contact with the surroundings and a variety of genres, from songs and children's folklore to stories from life, humour, and legends. The book *Kolourat. Vyprávěnky* (Spinning Wheel: Narrations, 1944) is characterized by textually meaningful techniques, but unfortunately it was published in 1961 in a rather unsuccessful edition with the addition of *Čtení pro děti* (Reading for Children) and the omission of all religious motifs. During the occupation, two versions of Vavřík's legends about the discovery of coal were published in the collection *Květy naší země. Pohádky moravských autorů* (Flowers of Our Land: Fairy Tales by Moravian Authors, 1944, ed. Zdeněk Bár). He later returned to the theme, modifying the story and updating it to reflect the times in Os-

travice. Příběhy na řece (Ostravice: Stories on the River, 1956). More successful are Vavřík's repeated returns to the stories of his favourite Kacafírek, the "Eulenspiegel of Chrudim," whose mischievous pranks he adapted both prosaically and dramatically in *Kratochvíle s Kacafírkem* (Fun Time with Kacafírek, 1958). Vavřík expanded puppet theater dramaturgy to include historical and entertaining plays. He also wrote a more extensive historical prose work in the style of Alois Jirásek, *Čtení o Janu Želivském. Malá kronika husitská* (Reading about Jan Želivský: A Short Hussite Chronicle, 1953). The study focuses not only on the textual component, but also on the illustrations (e.g., the approaches of illustrators such as Josef Novák, Miloslav Troup, Jan Černý, and Gustav Krum).

The article by Jakub Ivánek (University of Ostrava, Faculty of Arts), entitled "Zdeněk Vavřík and Vojtěch Martínek – the Relationship Between a Student and His Teacher", deals with Zdeněk Vavřík's relationship with his high school teacher, writer Vojtěch Martínek, who was not only a great role model for him in his youth, but also became the first mentor of his creative work. Based on personal correspondence and contemporary journalism, it is possible to trace Vavřík's initial enthusiasm for Martínek and his work, but also his growing disagreement with Martínek's approach to regional literature, especially with regard to his criticism of other regional authors. Zdeněk Vavřík applied stricter standards to regional literature, and Martínek's critical mildness irritated him. The situation culminated in the second half of the 1930s, when Vavřík, influenced by his hot-tempered nature and arrogant behaviour, began to anonymously attack his former teacher in regional periodicals. After this was revealed, the two parted ways for many years, and their correspondence also ceased for several years. It was not until the end of the war that Martínek began replying to Vavřík's letters again, and it seems that their friendship was at least partially restored in the post-war years. Nevertheless, a certain barrier remained in their relationship forever. This conflict also helps explain Vavřík's post-war departure from writing poetry, the quality of which he also ceased to believe in due to his distrust of Martínek's criticism.

The latest study, as its title “The Soul of the Lachian Region in the Life and Work of Antonín Matula” suggests, does not focus on Vavřík, but on another author from his native region. Lukáš Holeček from the Institute of Czech Literature of the Czech Academy of Sciences aims to clarify Antonín Matula's relationship to his native region in a historical context. It first looks at his public activities in the Příbor region during his university studies in the early 20th century, when he became involved in the progressive national movement. He sought to modernize the countryside, promote national identity (Czech-German antagonism), and limit the influence of the Catholic Church on everyday life. Tomáš Garrigue Masaryk and his realistic philosophy had a great impact on his views, which were also reflected in his literary work. Matula and his brother participated in political struggles in the region in support of the Moravian Agrarian Party, especially in 1911, when his brother ran for the Imperial Diet in Vienna. The second thematic level of analysis is the occurrence of regional motifs in Matula's literary work, especially the use of realia from the Moravian-Silesian region. The study concludes that Matula's relationship to his native region was fundamentally reflected in his educational concepts, which he had already developed in Czechoslovakia as a ministerial official in Prague.

